

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»

Кафедра філософії, соціально-політичних і правових наук

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

щодо викладання навчальної дисципліни
«ПРАВознавство»

підготовки бакалаврів
напряму 6.010201 – фіз.виховання
6.020303 – філологія, укр.мова, література, мова та літер.рос.,
мова та літ-ра.(німецька та англ.), укр. мова та літ-ра(англ.).
6.030102 – психологія
6.030103 – практична психологія
6.030509 – облік і аудіт
6.030601 – менеджмент
6.040201 – математика
6.040203 – фізика
6.010103 – технологічна освіта
6.010105 – корекційна освіта(за нозологіями)
6.010106 – соціальна педагогіка
6.010101 дошкільна освіта
6.010102 початкова освіта

ЗМІСТ
навчально-методичного посібника щодо
викладання навчальної дисципліни

«ПРАВОЗНАВСТВО»

1. Вступ.
2. Опорний конспект лекцій.
3. Пакет контрольних завдань для перевірки знань студентів:
 - 3.1. Перший проміжний контроль;
 - 3.2. Другий проміжний контроль;
 - 3.3. Третій проміжний контроль;
 - 3.4. Еталонні відповіді до контрольних завдань;
 - 3.5. Теми рефератів та питання до заліку з курсу «Правознавство»;
 - 3.6. Розподіл балів.
4. Додатки до навчально-методичного посібника:
 - 4.1. Робоча та навчальна програма;
 - 4.2. Структура навчальної дисципліни.
5. Список рекомендованої літератури.
6. Глосарій.

Рекомендовано до видання вченою радою
Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»

“ ___ ” _____ 2014 р.

Протокол № ____

Розроблено та внесено кафедрою філософії, соціально-політичних і правових наук ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

УКЛАДАЧІ ПОСІБНИКА:

Мозговий Л.І., доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Ковнеров О.Є., кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних та правових наук ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Ковнеров О.О., кандидат філософських наук, асистент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Затверджено на засіданні кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук 25.02.2014 року, протокол № 12.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Санжаров С. М. доктор юридичних наук, професор, зав. кафедри конституційного права Східноукраїнського національного університету імені В. Даля.

Федь А. М. доктор філософських наук, професор кафедри документознавства та культурно-інформаційної діяльності Донбаського державного педагогічного університету.

Рекомендовано до видання вченою радою
Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»

“ ___ ” _____ 2014 р.

Протокол № _____

I. ВСТУП

Навчально-методичний посібник та програма вивчення дисципліни «Правознавство» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів напряму 6.01.0201 – фіз.виховання, 6020303 – філологія, українська мова, література, мова та література російська, мова та література (німецька та англійська), українська мова та література (англ.), 6030102 – психологія, 6030103 – практична психологія, 6030509 – облік і аудит, 6030601 – менеджмент, 6040201 – математика, 6040203 – фізика, 0306 – менеджмент і адміністрування, 0402 – фізико-математичні науки, 6010102 – початкова освіта, 6010103 – технологічна освіта, 6010105 – корекційна освіта(за нозологіями), 6010106 – соціальна педагогіка, 6.010101 – дошкільна освіта.

Предмет навчальної дисципліни: вивчення закономірностей і особливостей становлення правової бази України, розвиток суспільного буття людей на теренах України на основі нормативних актів. Викладення "Правознавства" ґрунтується на знанні студентами основної нормативної бази (Кодексів).

Міждисциплінарні зв'язки: програма побудована за вимогами кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах та узгоджена з примірною «структурою програми навчального курсу» (за вимогами ECTS), затвердженою МОН України (лист № 14/18, 2 - 715 від 09.04.2004 р.) і є самостійною дисципліною, що дає можливість визначити змістовні модулі навчання з кожної дисципліни, узгоджувати кредитні системи оцінювання досягнень студента і забезпечена зовнішніми та внутрішніми державними та громадськими системами контролю якості освіти. Курс правознавства пов'язаний з курсами охорона праці, політологія.

Навчально-методичний посібник містить такі змістовні модулі:

1. Основні поняття загальної теорії права та держави.
2. Найважливіші положення цивільного права України.
3. Основи галузевого законодавства України.

1. Мета й завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни «Правознавство» є формування у студентів розуміння права як відкритої системи, що базується на невід'ємності суспільства від держави, законів від повсякденного життя. Право представлене в курсі елементом цілісного світу, що складається з понять, переживань і практичних дій. Навчальна дисципліна спрямована на розвиток правової і громадянської компетентності, відповідних ціннісних орієнтирів, умінь та підвищення рівня правосвідомості студентів.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни «Правознавство» є

- засвоєння студентами знань про державу і право, розуміння та усвідомлення їх в певній системі;
- усвідомлення тісного зв'язку між правовими знаннями і суспільними відносинами, розуміння системи загальнолюдських принципів і цінностей, відображених у Конституції та законах України, правової системи в цілому;
- виховання студентів у дусі прав людини, поваги до людської гідності, розуміння зв'язку між правами і обов'язками людини і громадянина;
- розвиток розуміння цінності власної особистості і цінності інших людей, впевненості у собі, своїх вчинках та взаємовідносинах з іншими, терпимості й толерантності щодо інших, власного почуття свободи, рівності, справедливості.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати :

- основні принципи формування правової системи нашої держави;
- прийоми роботи з юридичною літературою і сучасною нормативно-правовою базою держави;
- основні державні структури, що покликані забезпечувати правопорядок в Україні.

уміти :

- користуватися науковою літературою в процесі підготовки до семінарського заняття та при написанні реферату;
- логічно та доказово усно викласти матеріал, відповіді на поставлені запитання;
- застосовувати норми права до відповідних правовідносин, які вони регулюють;
- аналізувати конкретні життєві ситуації і самостійно виявляти правовідносини, які мають місце в окремих випадках;
- аналізувати права та обов'язки суб'єктів правовідносин у конкретних ситуаціях.

На вивчення навчальної дисципліни відведено 116 години / 3 кредитів ECTS.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання – залік, екзамен

5. Засоби діагностики успішності навчання – поточне тестування по всім темам змістових модулів

II. ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

Змістовний модуль I. Основні поняття загальної теорії держави та права.

Тема 1. Поняття, сутність та походження держави і права.

Лекція 1. Поняття, сутність та походження держави.

Мета вивчення: розкрити поняття держави, її ознаки, елементи механізму держави, ознайомити з теоріями походження держави, дати характеристику функцій держави, проаналізувати поняття правової держави.

Навчальний час: 2 год.

Обладнання: підручники, навчальні посібники, список основної і додаткової літератури, глосарій, методичні вказівки для самостійного вивчення навчального курсу.

План лекції:

- 1. Походження, сутність та ознаки держави. Механізм держави.**
- 2. Класифікація функцій держави. Форма держави та її складові елементи.**

Ключові поняття: держава, монархія, республіка, федерація, унітарна, демократична, авторитарна.

Основний зміст

Питання 1.

На сьогодні серед науковців-юристів, істориків, філософів та інших вчених немає одностайності в поглядах на причини виникнення держави і права. Здебільшого виникнення держави і права пов'язується з економічними та соціальними чинниками, з виникненням майнової нерівності, розшаруванням суспільства – появою класів.

У науку така теорія походження держави ввійшла під назвою соціально-економічної класової, або історико-матеріалістичної теорії. Згідно з цією теорією найважливіші зміни в житті первіснообщинного ладу були пов'язані з істотними змінами в економічному житті тогочасного суспільства, яке поступово переходило від привласню вального господарства (мисливство і збирання) до господарювання виробничого, до одержання надлишкового продукту. Виникали реальні умови для експлуатації чужої праці та майнової і соціальної диференціації.

Цей період характеризується трьома великими розподілами праці: відокремленням скотарства від землеробства, що сприяло поділу суспільства на два класи – вільних і рабів; відокремленням ремесел від землеробства, що спричинило поглиблення майнової нерівності серед вільних і виділенням особливого прошарку людей, зайнятих лише обміном продуктів, а саме, викликало появу класу посередників-купців.

З'являється об'єктивна необхідність у новій організації, здатній вирішувати проблеми і конфлікти в суспільстві, зокрема, на зміну первіснообщинному ладу приходить держава при цьому виникає державна влада, яка виступає захисником панівних верств суспільства.

Одночасно із виникненням держави відбувався процес формування права. Основним засобом формування правової системи стають акти (правила поведінки), які видаються центральними органами державної влади і виражають інтереси домінуючих у країні верств суспільства.

Згідно із класовим соціально-економічним вченням, кожному типу виробничих відносин відповідає історичний тип держави і права з характерними рисами та особливостями.

Найчастіше визначаються такі історичні типи держави, як рабовласницький, феодалний, буржуазний, соціалістичний та сучасний.

Окрім викладеної вище соціально-економічної класової теорії походження держави і права, поширені також теорії, зокрема, теологічна (релігійна) теорія, яка пояснює походження кожної держави і права божественною волею; патріархальна, сутність якої полягає у твердженні, що держава походить від сім'ї, є результатом розростання сім'ї; договірна, згідно з цією теорією держава виникає внаслідок укладення між людьми суспільного договору, а саме добровільної угоди між правителем і народом для забезпечення спільної справедливості; психологічна, суть її в тому, що в людях закладена психологічна потреба жити в умовах організованого співтовариства, в умовах колективної взаємодії; теорія насильства, яка пояснює виникнення держави завоюванням одними племенами, народами інших; конвергенції, за цією теорією, в ході історичного розвитку поступово зникають істотні відмінності між капіталізмом і соціалізмом та відбувається їх зближення та злиття; космічна, зокрема, поява держави за цією теорією пояснюється втручанням інопланетних цивілізацій.

Таким чином, держава є одним з найважливіших суспільних явищ. Протягом століть, як було зазначено, вчені юристи, філософи, політики прагнули дати визначення поняття держави та розкрити її сутність.

Універсальне правове визначення держави для всіх епох і всіх країн дати важко. Залежно від історичних умов на перший план можуть виходити або класове начало, або загально соціальне (діяльність в загальнонаціональних інтересах). Проте, узагальнюючи спільні ознаки держав, різних за класовою сутністю, формою правління і функціями, можна зробити висновок, що держава – це певний засіб організації суспільства, основний елемент політичної системи.

Отже, держава – це особлива політико-територіальна організація влади, що має суверенітет, володіє спеціальним апаратом управління і примусу, здатна надавати своїм велінням загальнообов'язкової сили і здійснювати керівництво суспільством.

До основних ознак держави належать: суверенітет, територія, наявність особливого апарату управління, наявність публічної політичної влади, наявність загальнообов'язкових правил поведінки, система податків, зовнішня атрибутика.

Механізм держави

Держава як велика і універсальна організація складається з численних менших організацій, які є ланками цієї великої системи. Об'єднує їх те, що всі вони беруть участь у здійсненні функцій держави. В сукупності всі ці організації називаються механізмом держави. До нього входять три групи державних організацій: 1) державні органи (апарат держави) – наділені чітко визначеними владними повноваженнями з управління конкретними сферами суспільного життя. За характером здійснюваних функцій вирізняють: представницькі законодавчі органи; органи виконавчої влади; органи судової влади; 2) державні установи (підприємства) – державні організації, які під керівництвом державних органів здійснюють функції держави у сфері виробничої діяльності; 3) державні установи – державні організації, які під керівництвом державних органів здійснюють функції держави у сфері діяльності, пов'язаної з наданням послуг та створенням нематеріальних цінностей (освіта, медицина, культура, наука, спорт).

Питання 2.

Функціями держави є основні напрямки (сторони, види) діяльності держави всередині країни і на міжнародній арені для досягнення певних цілей.

Існують певні підстави для класифікацій функцій держави на види: 1) за соціальним значенням: *основні та неосновні*; 2) за територіальною спрямованістю: *внутрішні та зовнішні*; 3) за часом здійснення: *постійні та тимчасові*.

Отже, *функції держави* – це основні соціально важливі напрями її діяльності на конкретному історичному етапі розвитку. Функції держави характеризуються як *внутрішні*, що здійснюються в межах даної держави і забезпечують внутрішню політику держави та *зовнішні*, які забезпечують здійснення зовнішньої політики держави. Зокрема, до внутрішніх належать політична, економічна, функція оподаткування, соціальна, екологічна, культурна, інформаційна та правоохоронна функції. До зовнішніх функцій держави належать політична, економічна, екологічна, гуманітарна, інформаційна, оборонна та функція правопорядку.

Функції держави пов'язані з тими суспільними відносинами, на які держава намагається активно впливати своєю політикою відповідно до своїх потреб.

Основними формами здійснення функцій держави є: законодавча (створення законів та інших правових норм); виконавча (реалізація правових норм, їх втілення в життя та контроль за їх виконанням); судова (скасування незаконних актів, припинення неправомірних дій, відновлення законності та ін.).

Форми держави та її складові елементи

Форма держави – сутність трьох елементів: форми правління, форми державного устрою і політичного (державного) режиму.

Тобто, форма держави – це спосіб організації та здійснення державної влади. *Форма правління* – це спосіб організації державної влади, порядок утворення та діяльності державних органів, компетенція і взаємозв'язок між собою, а також взаємовідносини з населенням країни. Відомі дві форми правління: монархія (абсолютна, обмежена) і республіка (парламентська, президентська, змішана). *Форма державного устрою* – це територіальна організація держави, характер взаємодії між її складовими частинами та державою в цілому. Теорія права розрізняє просту (унітарну) та складну форми державного устрою (федерація, конфедерація), а за твердженням деяких авторів ще й імперія (примусово утворена, зазвичай через завоювання одного народу іншим, складна держава, частини якої повністю залежать від верховної влади). *Державно-правовий режим* – це сукупність засобів реалізації державної влади, зокрема, розрізняють демократичний (ліберальний, консервативний, радикальний) і антидемократичний (авторитарний, тоталітарний, деспотичний, тиранічний, фашистський, охлократія) державно-правовий режим.

Питання для самостійної роботи:

1. Необмежені монархії в сучасному світі.
2. Різновиди демократичних і антидемократичних режимів.

Теми для написання рефератів.

1. Унітарна держава.
2. Федерація та конфедерація.
3. Авторитарний та тоталітарний режими.

Рекомендована література:

1. Котюк В.О. Основи держави і права / В.О. Котюк – К.: Вентурі, 2000.
2. Гончаренко В.Г. Правознавство /В.Г. Гончаренко. – К.: Інформаційно-правовий центр, 2002.
3. Кравчук М.В. Правознавство /М.В. Кравчук. – Тернопіль: Карт-бланш, 2003.
4. Рабінович П.М. Основи загальної теорії держави і права / П.М. Рабінович. – К.: Атіка, 2003.
5. Цвіка М.В., Петришина О.В. Загальна теорія держави і права / М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – Х.: Право, 2004.
6. Скакун О.Ф. Теорія держави і права. /О.Ф. Скакун. – Х.: Консум, 2004.

Тема 2. Поняття, сутність та походження права.

Лекція 1. Поняття, сутність та походження права.

Мета вивчення: розкрити поняття права, його ознаки, принципи права та функції права, проаналізувати місце норм права в системі соціальних норм та основні джерела права.

Навчальний час: 2 год.

Обладнання: підручники, навчальні посібники, список основної і додаткової літератури, глосарій, методичні вказівки для самостійного вивчення навчального курсу.

План лекції (навчальні питання):

1. Поняття права та його основні ознаки. Функції права.
2. Класифікація норм і галузей права..
3. Джерела права. Поняття систематизації нормативних актів.

Ключові поняття: соціальні норми, норма права, функція права, кодифікація, закон, постанова, указ.

Основний зміст

Питання 1. Поняття права та його основні ознаки. Функції права.

Кожне суспільство є саморегулювальною системою. Це означає, що суспільство саме забезпечує певний порядок у ньому, використовує для впливу на поведінку людей різні засоби регулювання суспільних відносин.

За сучасних об'єктивних умов розвитку української державності та формування громадянського суспільства нагальною потребою постає правова освіченість громадян.

Людина, яка прагне бути гідним громадянином незалежної демократичної держави, обов'язково має оволодіти досягненнями світової та вітчизняної правової культури, навчитися юридичним засобам захисту загально визнаних соціальних цінностей та власних конституційних прав. Для реалізації цього процесу необхідним є формування високого рівня правосвідомості та правової культури українського суспільства в цілому та кожної окремої людини. Суспільна корисність цього посібника значно зростає в період соціальної реконструкції суспільства, його нових економічних і політичних орієнтацій у зв'язку з вхідженням України в Європейську та світову спільноту.

Тема першого міні-модуля, яку необхідно розглянути називається «Поняття, сутність та походження права». Її зміст містить теоретичний матеріал про поняття та ознаки права, функції і джерела права, про класифікацію права за галузевими ознаками та правові норми, про систематизацію нормативних актів і правові відносини, про правомірну поведінку та правопорушення, про роль цих юридичних інститутів в суспільстві та закономірності їх розвитку.

Кожне суспільство має регулювати відносини між людьми, здійснювати охорону і захист таких відносин. Таке регулювання і охорона суспільних відносин здійснюється за допомогою соціальних норм. У системі таких норм право посідає провідне місце.

До основних ознак права в його позитивному (нормативному) розумінні як волевиявлення держави можна віднести такі:

- а) система правових норм;
- б) правила поведінки загального характеру;
- в) правила мають загальнообов'язковий характер;
- г) правила тісно зв'язані між собою, діють у єдності, складаються в правові інститути, правові галузі та інші частини системи права;
- д) формально визначені й закріплені в нормативно-правових актах та інших джерелах права;
- е) устанавлюються, санкціонуються, гарантуються державою та її органами;
- ж) у своїй сукупності регулюють соціальні відносини між людьми;
- з) правила поведінки повинні устанавлюватися державою з урахуванням принципів правди, справедливості, гуманізму та милосердя.

Отже, право – це система встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил поведінки (норм), які охороняються силою державного примусу і забезпечують юридичну регламентацію суспільних відносин у межах території усієї країни.

Функції права:

Основними напрямками впливу права на суспільні відносини є функції права, які поділяються на загально-соціальні та спеціальні юридичні. Зокрема до загально-соціальних функцій належать гуманістичні, організаторсько-управлінські, інформаційні, оціночно-орієнтувальні, ідеологічно-виховні, гносеологічні (пізнавальні); до спеціальних юридичних функцій права належать регулятивна та охоронна.

В цілому функції права відповідають функціям держави, але найчастіше виділяють регулятивну й охоронну функції права.

Регулятивна функція використовується для запровадження позитивних правил поведінки шляхом закріплення наявних правил (наприклад, закріплення повноважень власника щодо володіння, користування та розпорядження майном) або для забезпечення активної поведінки тих чи інших суб'єктів (наприклад, покладання обов'язку сплачувати податки). Цією функцією здійснюється регулювання економічних, політичних, соціальних, культурних та інших суспільних відносин.

Охоронна функція призначена для вжиття заходів юридичного захисту і юридичної відповідальності і характеризується особливими засобами впливу на поведінку людей (наприклад, заборона розповсюдження наркотичних засобів, кримінальна відповідальність за крадіжку).

Питання 2. Класифікація норм і галузей права.

Норма права – це формальне визначення, сформульоване або санкціоноване державою загальнообов'язкове правило поведінки, здійснення якого забезпечується державними примусовими заходами.

Структура норми права – це її складові, визначені такими термінами: гіпотеза, диспозиція, санкція.

Гіпотеза – частина правової норми в якій зазначаються обставини, за яких слід керуватися зазначеною нормою.

Диспозиція – частина правової норми, яка визначає, яким може або повинна бути поведінка суб'єкта права за наявності умов зазначених в гіпотезі.

Санкція – частина правової норми, в якій зазначаються заходи державного впливу або юридична відповідальність, які застосовуються у випадку невиконання приписів, передбачених у диспозиції. Ними можуть бути: майнова відповідальність, накладення штрафу, визнання певних дій недійсними, звільнення з роботи тощо.

За характером приписів поведінки особи норми права поділяються на три види:

1) *імперативні* (зобов'язуючі) – встановлюють для учасників суспільних відносин вимогу дотримуватись певної поведінки (наприклад, обов'язок кожного громадянина сплачувати встановлені законом податки);

2) *диспозитивні* (уповноважуючі) – надають учасникам суспільних відносин право вибору поведінки у певних межах, якими вони за бажанням можуть користуватись (право особи обирати місце проживання, право на судовий захист, право на заняття підприємницькою діяльністю та ін.);

3) *заборонні* – запроваджують заборону щодо вчинення тих чи інших дій (наприклад, заборона прийому неповнолітніх на підземні і небезпечні роботи).

Залежно від того, чи встановлює правова норма правила поведінки, чи передбачає форми (процедуру) здійснення прав і обов'язків, норми права поділяються на: а) *матеріальні*, що встановлюють права та обов'язки громадян, підприємств, організацій тощо (право власності, право на честь, гідність та ін.); б) *процесуальні*, що передбачають методи здійснення передбачуваних у нормах матеріального права прав і обов'язків (порядок звернення до суду, оскарження судового рішення, притягнення до адміністративної відповідальності та ін.).

Загальними правилами поведінки людей у суспільстві, що зумовлені об'єктивними закономірностями і забезпечуються різноманітними засобами соціального впливу являють собою соціальні норми. *Соціальні норми* – це правила поведінки людей та їх об'єднань, що покликані врегульовувати життя суспільства з метою забезпечення в ньому порядку і стабільності. Залежно від способу їх утворення і забезпечення соціальні норми класифікують на *правові* (або юридичні, які регулюють суспільні відносини між людьми та їх організаціями і здійснюють охорону та захист таких відносин), *моральні* (вказують на принципи поведінки, мають обґрунтування в ідеалах справедливості та несправедливості, добра і зла, честі, совісті, обов'язку і забезпечуються певним духовним впливом, громадською оцінкою у формі схвалення або осуду), *корпоративні* (правила поведінки, що встановлюються та забезпечуються політичними партіями, громадськими організаціями та іншими об'єднаннями людей), *звичаї* (правила поведінки, які склалися внаслідок історично тривалого повторення людьми певних дій, що закріпилися як стійкі звички, як приклад: весілля, хрестини тощо) чи *традиції* (різновиди звичаїв, що вказують на епізодичне правило, стиль поведінки, наприклад: вітання при зустрічі, поздоровлення зі святом та ін.). Залежно від сфери соціальних відносин, що регулюються нормами, їх поділяють на *економічні* (норми, що регулюють економічні відносини між різними суб'єктами господарської діяльності), *політичні* (норми, що регулюють політичні відносини між різними суб'єктами політичної діяльності), *сімейні* (норми, що регулюють права та обов'язки між подружжям та взаємовідносини батьків та дітей), *релігійні* (норми, які регулюють відправлення релігійних культів, ставлення людей до Бога і навколишнього світу), *естетичні* (важливу роль відіграють погляди людей на естетичне та неестетичне, красиве й повторне тощо). Отже, право як особливий вид соціальних норм відрізняється від інших соціальних норм взаємозв'язком із державою та напрямками впливу на суспільні відносини.

Залежно від місця й ролі у правовій системі суспільства розглядають такі основні галузі права, як традиційні, спеціальні та процесуальні. Отже галузі українського права слід розглядати за різними підставами класифікації, а саме: 1) державне (конституційне) право; 2) адміністративне; 3) фінансове; 4) трудове; 5) цивільне; 6) шлюбно-сімейне; 7) житлове; 8) екологічне; 9) підприємницьке; 10) кримінальне; 11) земельне.

Питання 3. Джерела права. Поняття систематизації нормативних актів.

Право завжди повинно мати певну форму, тобто бути формалізованим, а форма має бути змістовною, тобто повинна містити певний, виражений юридичною мовою текст, що несе певне смислове навантаження. Способами юридичного виразу права, його організацією в належну юридичну оболонку є джерела права. Термін «джерела права» тлумачиться неоднозначно. Його розуміють і як матеріальне джерело права (суспільно-економічні відносини, правові концепції, характер та особливості ведення господарства та ін.), і як історичну пам'ятку права, з якої ми одержуємо знання про існуюче в давні часи право (Кодекс Юстиніана, «Руська правда», Новгородська судна грамота, «Права, за якими судиться малоросійський народ» та ін.), і як формальне джерело права – спосіб вияву змісту і закріплення правил поведінки, що встановлюється державою, – «джерело права». Таким чином основні джерела права поділяються: 1) *правовий звичай* (звичайне правило поведінки, яке санкціонується та забезпечується державою); 2) *правовий (судовий чи адміністративний) прецедент* – рішення компетентного органу держави, якому надалі формально надається обов'язковість при розв'язанні всіх аналогічних судових чи адміністративних справ; 3) *нормативний договір* (письмовий документ, в якому загальні правила поведінки встановлюють кілька суб'єктів, наприклад: колективний договір у трудових правовідносинах); 4) *міжнародно-правові акти* (норми міжнародного співтовариства, які за згодою держави поширюються на її території, наприклад, з 2006 року в Україні рішення Європейського суду можуть використовуватися як джерела права); 5) *нормативно-правовий акт* (письмовий документ державного органу, прийнятий в межах компетенції цього органу: закони і підзаконні акти, наприклад – укази, постанови).

Поняття систематизації нормативних актів

Поняття «законодавство» найчастіше вживається у двох значеннях, а саме: 1) як один з основних методів здійснення державою своїх функцій шляхом видання органами державної влади законів; 2) як сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини (законів, підзаконних нормативних актів, назви яких у різних державах можуть різнитися – укази, декрети, постанови, накази, інструкції тощо).

Нормативний акт – це офіційний письмовий документ, що містить норми права. Він, зокрема, відображає державну волю; видається компетентними органами; має загальнообов'язковий характер; документально оформляється; охороняється державою та розрахований на багаторазове використання

Система законодавства – це сукупність чинних нормативно-правових актів певної держави, передусім законів, у яких офіційно закріплюються загальнообов'язкові правила поведінки (норми права). Система законодавства є способом зовнішнього прояву та існування системи права.

Чинне законодавство охоплює велику кількість нормативно-правових актів і є багатоплановим. Для полегшення практики його застосування використовується систематизація нормативних актів, яка забезпечує доступність законодавства для населення, юридичних і посадових осіб.

Систематизація нормативно-правових актів – це діяльність з упорядкування нормативних актів, зведення їх до певної внутрішньої узгодженої системи.

Формами систематизації є інкорпорація та кодифікація. *Інкорпорація* – це систематизація, видання збірників нормативних актів, коли за основу беруться зовнішні ознаки матеріалів (хронологія, розташування актів за алфавітом, за предметом правового регулювання тощо). Види *інкорпорації*: 1) офіційна (полягає у підготовці, затвердженні і виданні відповідних зібрань самим законодавчим органом («Відомості Верховної ради» тощо)); 2) офіційна (полягає у тому, що обробка законодавства, підготовка та видання зібрань інкорпорованого законодавства здійснюється не законодавчим органом, а спеціально уповноваженими на те державними органами, як правило, – це Міністерство юстиції); 3) неофіційна (здійснюється відомствами, організаціями, що не мають спеціального уповноваження, а саме, видавництво, навчальний заклад, приватні особи). *Кодифікація* – це систематизація законів та інших нормативних актів, що регулюють певну галузь суспільних відносин з удосконаленням їх змісту (найпоширенішим кодифікаційним актом є кодекс).

Запитання та завдання для самоконтролю.

1. Основне джерело права в Україні.
2. Призначення принципів права.
3. Галузі права.
4. Структура правової норми.

Теми для написання рефератів:

1. Норми права та інші соціальні норми.
2. Нормативно-правовий акт: поняття, ознаки, види.
3. Функції права.
4. Види систематизації нормативно-правових актів.

Рекомендована література до теми:

1. Котюк В.О. Основи держави і права / В.О. Котюк – К.: Вентурі, 2000.
2. Гончаренко В.Г. Правознавство /В.Г. Гончаренко. – К.: Інформаційно-правовий центр, 2002.
3. Кравчук М.В. Правознавство /М.В. Кравчук. – Тернопіль: Карт-бланш, 2003.
4. Рабінович П.М. Основи загальної теорії держави і права / П.М. Рабінович. – К.: Атіка, 2003.
5. Цвіка М.В., Петришина О.В. Загальна теорія держави і права / М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – Х.: Право, 2004.
6. Скакун О.Ф. Теорія держави і права. /О.Ф. Скакун. – Х.: Консум, 2004.

Тема 3. Правовідносини. Правомірна поведінка. правопорушення

Лекція 3. Правовідносини. Правомірна поведінка. правопорушення

Мета вивчення: розкрити поняття правовідносин, суб'єктів правовідносин, надати уявлення про об'єкти правовідносин та юридичні факти.

Навчальний час: 2 год.

Обладнання: підручники, навчальні посібники, список основної і додаткової літератури, глосарій, методичні вказівки для самостійного вивчення навчального курсу.

План лекції (навчальні питання):

- 1. Поняття правовідносин та їх ознаки. Види та елементи правовідносин.**
- 2. Поняття юридичних фактів.**

Ключові поняття: «правоздатність», «дієздатність», «деліктоздатність», реалізація змісту правовідносин, суб'єктивні права, юридичні обов'язки.

Основний зміст

Питання 1. Поняття правовідносин та їх ознаки. Види та елементи правовідносин.

Великий філософ Аристотель назвав людину «суспільною твариною», маючи на увазі, що людина постійно спілкується з собі подібними, вступає в суспільні відносини. Ці відносини регулюються різними нормами: релігійними, моральними, корпоративними. Значна частина суспільних відносин будується на основі норм права – такі відносини називають правовими відносинами. *Правові відносини* – це суспільні відносини, урегульовані нормою права, учасники яких мають суб'єктивні юридичні права та обов'язки.

Ознаки правовідносин : 1) виникають виключно на основі права; 2) є різновидом суспільних відносин; 3) між учасниками відносин виникає специфічний зв'язок у вигляді суб'єктивного права однієї особи та юридичного обов'язку іншої особи; 4) мають вольовий характер; 5) виникають з приводу реального блага; 6) охороняються та забезпечуються силою державного примусу.

Види та елементи правовідносин.

Види правовідносин: 1) за галузевою ознакою (конституційно-правові; кримінально-правові; цивільно-правові; трудові; сімейно-правові; фінансово-правові тощо) 2) в методом правового регулювання (договірні та управлінські); 3) за кількісним складом суб'єктів (прості та складні); 4) за характером обов'язків (односторонні: договір займу та двосторонні: договір купівлі-продажу); 5) за дією у часі (довготривалі та короткотривалі); 6) за функціональною спрямованістю відповідних норм права (регулятивні та охоронні); 7) за характером дій зобов'язаного суб'єкта (активні та пасивні).

Правовідносини мають складну структуру і включають в себе такі *елементи*: суб'єкти, об'єкти та зміст правовідносин. *Суб'єкти* правовідносин – це правоздатна, дієздатна та деліктоздатна особи, що є носіями юридичних прав і обов'язків. *Правоздатність* – це закріплена законодавством і забезпечена державою можливість суб'єкта мати об'єктивні права і нести юридичні обов'язки. *Дієздатність* – це закріплена законодавством і забезпечена державою можливість суб'єкта набувати та здійснювати свої права і обов'язки особистими діями.

Деліктоздатність – це обумовлена нормами права здатність суб'єктів нести юридичну відповідальність на вчинені правопорушення.

Види суб'єктів права: фізичні та юридичні особи; державні та громадські організації (профспілки, партії, фонди, земляцтва, ветеранські, молодіжні організації тощо); різні спільноти (трудовий колектив, нація, народ, населення відповідного регіону тощо).

Об'єкти правовідносин – це ті реальні соціальні блага, що задовольняють інтереси і потреби людей і з приводу яких між суб'єктами виникають, змінюються чи припиняються суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

Види об'єктів: матеріальні й духовні блага, дії суб'єктів правовідносини, результати їх діяльності, в тому числі й духовні.

Зміст правовідносин – це суб'єктивні права і юридичні обов'язки учасників правових відносин. *Суб'єктивне право* – це передбачена правом лінія можливої поведінки особи. *Юридичний обов'язок* – це передбачена правом лінія належної поведінки особи.

Питання 2. Поняття юридичних фактів.

Очевидним є той факт, що правовідносини неможливі без суб'єктів права – їх має бути не менше двох. Необхідною є також правова норма, без якої суспільні відносини не набувають правового характеру. *Юридичний факт* – це конкретна життєва обставина, з якою норми права пов'язують виникнення, зміну або відміну правовідносин. Юридичні факти відображені в гіпотезах правових норм.

Різновиди юридичних фактів : а) за вольовою ознакою поділяються на події, дії та бездіяльність (правомірні, неправомірні); б) за юридичними наслідками: правотворчі, правозмінні та правоприпинені.

Право тісно пов'язано зі свідомістю людей. *Правосвідомість* є формою суспільної свідомості, сукупністю світоглядів, ідей, що виражають ставлення людей, соціальних груп, класів до права, його мети, до законності, правосуддя, їх уявлення про те, що є правомірним і що є неправомірним.

**Тема 4. Правомірна поведінка, правопорушення і юридична відповідальність.
Лекція 4. Правомірна поведінка, правопорушення і юридична відповідальність.**

Мета: ознайомити студентів з основними видами правомірної поведінки та юридичної відповідальності.

Навчальний час: 2 год.

Обладнання: підручники, навчальні посібники, список основної і додаткової літератури, глосарій, методичні вказівки для самостійного вивчення навчального курсу.

План лекції (навчальні питання):

- 1. Поняття, ознаки та види правомірної поведінки і правопорушення.**
- 2. Поняття, ознаки та види юридичної відповідальності.**

Ключові поняття: правопорушення, деліктоздатність, юридична відповідальність.

Основний зміст

Питання 1. Поняття, ознаки та види правомірної поведінки і правопорушення.

Усі людські вчинки умовно можна поділити на суспільно корисні і шкідливі. Всякий вчинок, який суперечить встановленим і схваленим суспільством правилам, завдає шкоди іншим людям, є викликом суспільству, порушує моральні умови існування людини і суспільства. Суспільно корисні вчинки узгоджуються з нормами права, а суспільно шкідливі, як правило, є порушенням правових норм. Протиправна поведінка є антиподом правомірної поведінки і породжує правопорушення.

Таким чином, *правомірна поведінка* – це поведінка, що відповідає приписам правових норм.

Ознаки правомірної поведінки :

- 1) відповідність праву;
- 2) соціальна корисність;
- 3) передбачуваність.

Мотиви правомірної поведінки різні у різних людей. За мотивами розрізняють наступні *види правомірної поведінки*:

- 1) соціально-активна;
- 2) звична;
- 3) конформістська;
- 4) маргінальна.

Як було зазначено, правопорушення є прямою протилежністю правомірної поведінки. *Правопорушення* – це суспільно шкідливе або суспільно небезпечне,

протиправне винне діяння (дія або бездіяльність) вчинене деліктоздатною особою, за яке вона несе юридичну відповідальність.

Ознаки правопорушення :

- 1) протиправність діяння;
- 2) винність;
- 3) суспільна небезпека;
- 4) вираженість у діях або бездіяльності;
- 5) деліктоздатність особи;
- 6) юридична відповідальність.

В залежності від виду юридичної відповідальності правопорушення *поділяються* на :

- конституційні правопорушення;
- кримінальні (злочини);
- адміністративні;
- цивільні;
- дисциплінарні.

Серед причин і умов, які можуть визначити скоєння правопорушень або сприяти їм, характерними є: а) дефекти сімейного виховання (жорстокість, відсутність моральних принципів, культ грошей); б) безробіття і майнова нерівність у суспільстві; в) пияцтво і наркоманія; г) вплив певних творів так званої масової культури (особливо перегляд фільмів, у яких популяризуються жорстокість, аморальність, насильство); г) низький рівень правосвідомості й правової культури, правовий нігілізм.

Питання 2. Поняття, ознаки та види юридичної відповідальності.

Конституція України закріплює основи юридичної відповідальності особи. Юридична відповідальність має певні *цілі*, передбачувані результати. До таких належать: 1) захист прав і свобод громадян; 2) утвердження законності; 3) охорона державного ладу; 4) виховання і перевиховання правопорушника; 5) запобігання правопорушенням.

Підставою для юридичної відповідальності повинен бути факт скоєння правопорушення, наявність у діях особи складу правопорушення, який, як зазначалося, включає чотири елементи: суб'єкт, суб'єктивну сторону, об'єкт та об'єктивну сторону.

Юридична відповідальність – це застосування до винної особи засобів державного примусу за скоєне правопорушення, тобто, відповідь правопорушнику з боку держави. Реалізація цієї відповіді (міри) не залежить від бажання чи небажання правопорушника. Нині має місце відповідальність передусім перед державою (кримінальна, адміністративна), а також перед потерпілим (відповідальність за спричинену майнову і моральну шкоду). Юридична відповідальність призводить до певної зміни правового статусу правопорушника, його прав та обов'язків. На нього

покладаються додаткові обтяжливі обов'язки (штраф, конфіскація майна, виправні роботи) або він позбавляється певних прав (позбавлення або обмеження волі та ін.).

Можна виділити *два основних види відповідальності*: штрафна (каральна) – метою є кара за правопорушення, і поновлювана – компенсація за шкоду, завдану за правопорушення (майнова, моральна).

Залежно від виду правопорушення і способу покладення відповідальності *розрізняються* на кримінальну, адміністративну, дисциплінарну, цивільно-правову, матеріальну. Існує і конституційна відповідальність (імпічмент Президента, відповідальність народного депутата за порушення депутатських обов'язків).

Запитання та завдання для самоконтролю.

1. Правоздатність, дієздатність і деліктоздатність фізичних осіб.
2. Суб'єкти правовідносин.
3. Активна правова поведінка.
4. Види юридичної відповідальності.

Теми для написання рефератів:

1. Правові відносини.
2. Класифікація юридичних фактів.
3. Об'єкти правовідносин.
4. Поняття і види правомірної поведінки.
5. Поняття, принципи і види юридичної відповідальності.

Рекомендована література:

1. Рабінович П.М. Основи загальної теорії держави і права / П.М. Рабінович. – К.: Атіка, 2003.
2. Цвіка М.В., Петришина О.В. Загальна теорія держави і права / М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – Х.: Право, 2004.
3. Скакун О.Ф. Теорія держави і права. /О.Ф. Скакун. – Х.: Консум, 2004.

Змістовний модуль 2. Галузі законодавства України.

Тема 5. Конституційне право – провідна галузь права України.

Лекція 5. Конституційне право – провідна галузь права України.

Мета вивчення: проаналізувати конституційні норми, які закріплюють і регулюють суспільні відносини, що забезпечують організаційну і функціональну єдність суспільства як цілісної соціальної системи, основи конституційного ладу України, статус людини і громадянина, територіальний устрій держави, форми безпосередньої демократії, систему органів державної влади.

Навчальний час: 2 год.

Обладнання: підручники, навчальні посібники, список основної і додаткової літератури, глосарій, методичні вказівки для самостійного вивчення навчального курсу.

План лекції (навчальні питання):

1. Конституція України – основний Закон держави. Предмет правового регулювання Конституційного права України.

2. Поняття правової держави.

Ключові поняття конституціоналізм, суверенність, незалежність, демократизм, соціальна держава, правова держава.

Питання 1. Конституція України – основний Закон держави. Предмет правового регулювання Конституційного права України.

Термін «конституція» походить від латинського слова *constitution*, що означає «устрій», «встановлення». Так іменувалися деякі з актів, що видавалися римськими імператорами. Застосування терміна «конституція» в сучасному його розумінні пов'язане з епохою буржуазних революцій. Конституції стали юридичною формою правового захисту найважливіших інтересів молоді буржуазії. Першими писаними конституціями – єдиними основними законами були Конституція США, прийнята в 1787 р. і чинна й дотепер, та Конституція Франції 1791 р.

В юридичній науці й практиці конституція є основним, головним законом держави, який регламентує найважливіші, з погляду держави, суспільні відносини. До них належать засади суспільного ладу й політики, правового становища особи, державного устрою, організації та діяльності органів держави. Конституція також визначає герб, прапор, гімн і столицю держави.

За юридичною формою конституції можуть бути поділені на *писані*, що являють собою єдиний нормативний акт, який має чітку внутрішню структуру (розділи, глави, параграфи тощо) і прийнятий у суворо встановленому порядку. До цього виду належить абсолютна більшість конституцій, що діють у світі, в тому числі й Конституція України 1996 р. *Неписані* конституції складаються з кількох законів, що мають самостійне значення і прийняті в різний час і в різному порядку. Вони у своїй сукупності оголошуються конституцією держави. Прикладом такої конституції може бути Конституція Великобританії. Вона увібрала низку законів, перший з яких – «Велика хартія вольностей» – був прийнятий ще в 1215 році.

За порядком прийняття, зміни та відміни конституції поділяються на гнучкі та жорсткі. У *гнучких* конституціях цей порядок мало чим відрізняється від порядку, передбаченого для всіх інших законів. Порядок прийняття, зміни та відміни *жорстких* конституцій суттєво ускладнений порівняно з усіма іншими законами. Тут потрібна не

тільки більшість голосів депутатів, а й виконання низки додаткових процедур. Конституцію України слід зарахувати до жорстких.

Відповідно до державного устрою конституції поділяються на *федеративні* (Росія, США, ФРН, Бразилія, Індія та ін.) та *унітарні* (Україна, Франція, Білорусь, Болгарія, Словенія, Чехія та ін.).

Принцип найвищої юридичної сили Конституції України полягає в тому, що всі закони та інші нормативно-правові акти належить приймати на основі й у відповідності з Конституцією. У протилежних випадках прийняті акти визнаються недійсними й не підлягають виконанню.

У ст. 3 та 4 I розділу Конституції України закріплюються принципи державної політики щодо особи, людини, громадянина. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються найвищою цінністю в суспільстві. А тому права та свободи людини, їх гарантії становлять зміст і спрямованість діяльності держави. Саме в цьому розділі Конституції закріплено, що держава несе відповідальність за свою діяльність перед людиною, чим ще раз підтверджується курс на побудову правової держави.

Предмет правового регулювання Конституційного права України.

Конституція є основою конституційного права. *Конституційне (державне) право* – це система правових норм, насамперед принципів і норм конституції, які закріплюють заходи економічної і політичної організації суспільства, форми правління і державного устрою, порядок і принципи формування та компетенцію органів влади і управління, судову систему, правовий статус громадян.

Предметом правового регулювання конституційного права України у найширшому розумінні є суспільні відносини, які виникають у процесі здійснення влади народом, устрій держави та суспільства, становище людини в державі та суспільстві. У більш конкретному розумінні предмет конституційного права включає такі групи суспільних відносин:

- а) народний суверенітет;
- б) форма правління, державного устрою, порядок використання державних символів;
- в) засади функціонування держави: гуманізм, демократизм, розподіл влади на законодавчу, виконавчу і судову тощо;
- г) зв'язки між державою і особою: інститут громадянства, права і свободи людини і громадянина та механізм їх реалізації.

Система конституційного права відповідає змісту та структурі Конституції України – основного джерела конституційного права.

Джерелами конституційного права України вважаються чинні нормативно-правові акти, що містять конституційно-правові принципи і норми. До таких належать:

1) Конституція України – основне джерело права; 2) конституційні закони – закони, що вносять зміни й доповнення до Конституції або скасовують її окремі норми; 3) органічні закони – закони, якими деталізуються норми Конституції й ухвалення яких передбачено в Конституції; 4) звичайні закони, що містять конституційно-правові принципи й норми; 5) інші акти Верховної Ради України та акти Всеукраїнського референдуму; 6) певні нормативні акти Президента України; 7) деякі нормативні постанови Кабінету Міністрів України; 8) рішення та висновки Конституційного Суду України.

До законів, які входять до складу конституційного законодавства, належать Закони України: «Про Конституційний Суд України», «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», «Про Рахункову палату Верховної Ради України», «Про місцеве самоврядування в Україні» та інші.

Питання 2. Поняття правової держави.

У ст. 1 Конституції України проголошено: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава». Ця стаття є однією з головних у Конституції України.

Суверенність і незалежність держави означають, що її влада є верховною, повною, самостійною і неподільною у відносинах, які мають місце в межах кордонів цієї держави, а також її незалежність і рівноправність у взаємовідносинах з іншими державами.

Демократизм в Україні передбачає створення сприятливих умов для широкої та реальної участі громадян в управлінні справами держави і суспільства, забезпечення багатоманітності політичного та культурного життя тощо.

Соціальна держава – це держава, що бере на себе турботи про соціальний захист своїх громадян, спрямовує свою політику на створення доступних систем освіти, охорони здоров'я і соціального захисту, належної підтримки малозабезпечених верств населення. В конституціях Франції, ФРН, Італії, Іспанії, Словенії, Білорусі та ряді інших країн ці держави проголошуються соціальними.

Правова держава – це держава, в якій панує право; де діяльність держави, її органів і посадових осіб здійснюється на основі й у межах, визначених правом; де не тільки особа відповідає за свої дії перед державою, а й держава несе реальну відповідальність перед особою за свою діяльність та її наслідки.

Розглядаючи питання щодо загальних начал української держави необхідно відмітити, що згідно з вимогами Конституції України, Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна та правова держава. *Суверенітет* України поширюється на всю її територію. Конституція України (ст. 6) закріплює *принцип поділу влади* на законодавчу, виконавчу та судову в якості одного з провідних принципів основ конституційного устрою. Це означає, що, *по-перше*, закріплена певна самостійність кожного органу влади; *по-друге*, чітко розділена їх компетенція; *по-третє*, кожний

орган влади наділений можливістю протипоставити свою думку рішенню іншого органу, контролюючи при цьому його дії.

Виходячи з принципу поділу влад на законодавчу, виконавчу та судову гілки, який закріплений у «Загальних засадах» Конституції України, єдиним органом законодавчої влади в нашій державі є *Верховна Рада України* (ст. 75). Вищим органом у системі органів виконавчої влади є *Кабінет Міністрів України*. Судова влада здійснює правосуддя. Вона керується тільки законами. Вплив на суддів суворо забороняється ст. 126 Конституції України. До системи судових органів Конституція України відносить *суди загальної юрисдикції* (ст. 125) та *Конституційний суд України*.

Особливе місце в системі органів державної влади займає *Президент України*. Він уособлює державну владу в цілому, а не якусь одну її гілку, що і визначає статус Президента в політичному житті суспільства.

Особливим видом державних органів, що не належить до жодної з гілок державної влади, є *прокуратура*. Вона функціонує як незалежний централізований державний орган на підставі узгоджених між собою нормативно-правових актів.

Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. Згідно до Конституції України (ст. 10) державною в Україні є українська мова. *Державна мова* – це офіційно визнана обов'язкова мова законодавства, судочинства, діловодства, навчання дітей у школах, офіційних засобах масової інформації тощо. Держава гарантує вільний розвиток, використання і захист російської та інших мов національних меншин. Також держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Наприклад, вивчення іноземних мов входить в програму середніх загальноосвітніх і вищих навчальних закладів.

Згідно зі ст. 20 Конституції України державними символами сучасних держав є державний прапор, державний герб, державний гімн. Вони створюються, спираючись на історичне минуле народу, його національні традиції та ментальність. Повага до державних символів є конституційним обов'язком громадянина України (ст. 65).

Питання для самоконтролю

1. Президент України – гарант державного суверенітету, прав і свобод людини і громадянина.
2. Повноваження Кабінету Міністрів України.
3. Система органів державної влади за Конституцією України.
4. Конституційне закріплення права на освіту.

Теми рефератів.

1. Органи виконавчої влади в Україні.
2. Повноваження Верховної Ради України.
3. Система судової влади в Україні.
4. Правовий статус навчально-виховних закладів.

Література.

1. Цвіка М.В., Петришина О.В. Загальна теорія держави і права / М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – Х.: Право, 2004.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права. /О.Ф. Скакун. – Х.: Консум, 2004.
3. Тодика Ю.М. Конституційне право України /Ю.М. Тодика. – К.: Видавничий Дім «Ін юре», 2004.

Тема 6. Основи цивільного законодавства України

Лекція 6. Основи цивільного законодавства України

Мета вивчення: проаналізувати основні структурні елементи цивільного законодавства як форми вираження цивільного права, розкрити основні поняття цивільного права.

Навчальний час: 2 год.

Обладнання: підручники, навчальні посібники, список основної і додаткової літератури, глосарій, методичні вказівки для самостійного вивчення навчального курсу.

План лекції (навчальні питання):

1. Елементи цивільних правовідносин. Цивільна правоздатність, дієздатність та деліктоздатність.
2. Правочини та цивільно-правові угоди.
3. Право власності та його захист. Інтелектуальна власність як об'єкт правової охорони.
4. Спадкування.

Ключові поняття: інститути цивільного права, право власності, особисті немайнові права, правочин, авторське право, спадкове право, юридична особа.

Питання 1. Елементи цивільних правовідносин. Цивільна правоздатність, дієздатність та деліктоздатність.

Елементами цивільних правовідносин вважають суб'єкти, об'єкти, а також суб'єктивне право і суб'єктивний цивільний обов'язок.

До *суб'єктів* цивільних правовідносин закон відносить фізичних та юридичних осіб, державу, Автономну Республіку Крим, територіальні громади, іноземні держави та інших суб'єктів публічного права (ст. 2 ЦК України).

Цивільна правоздатність – це здатність мати цивільні права та юридичні обов'язки. *Дієздатність* – це здатність своїми діями набувати для себе цивільні права і самостійно їх здійснювати. *Правосуб'єктність* – здатність суб'єкта права бути учасником цивільних правовідносин. *Деліктоздатність* – здатність нести самостійну юридичну відповідальність за наслідки своїх дій.

Об'єкти цивільних правовідносин – це матеріальні та нематеріальні блага, з приводу яких сторони (суб'єкти) вступають між собою в цивільні правовідносини.

До об'єктів цивільних прав належать:

- речі (будинки і промислові комплекси, цистерни з нафтою і газопроводи, земельні ділянки і тварини тощо);
- інше майно, в тому числі майнові права та обов'язки;
- результати робіт, послуги;
- результати інтелектуальної діяльності;
- інформація;
- інші матеріальні та нематеріальні блага (ст. 177 ЦК України).

Особливим об'єктом цивільних прав, згідно до ЦК України (ст. 180), є тварини, на яких поширюється спеціальний правовий режим, встановлюються певні правила поводження з тваринами (заборона знущання над тваринами, садистських засобів відлову тварин тощо).

Зміст цивільних правовідносин складають суб'єктивні права та обов'язки .

Суб'єктивне цивільне право – це міра дозволеної поведінки суб'єкта цивільних правовідносин (правомірність на власні дії, вимагати виконання певних обов'язків, правомірність на захист).

Суб'єктивний обов'язок – це міра належної поведінки суб'єкта. У цивільних правовідносинах існує два види обов'язку: активний та пасивний.

Для того, щоб громадяни були учасниками цивільних правовідносин, вони мусять мати певні фізичні, психічні та інтелектуальні властивості і відповідний їм юридичний статус. Передусім громадяни мають бути правоздатні, дієздатні та деліктоздатні.

Усі громадяни незалежно від віку і стану здоров'я наділені цивільною правоздатністю та рівні перед цивільним законодавством. Правоздатність виникає з моменту народження громадянина і припиняється з його смертю. Наявність у громадянина лише однієї правоздатності ще не робить його повноцінним суб'єктом цивільного права. Мало володіти правами і мати обов'язки . Важливо також бути здатним самостійно здійснювати права, виконувати обов'язки, проводити необхідні для цього дії зі взяттям на себе всієї повноти відповідальності за свою поведінку. Правоздатна особа, яка не має дієздатності, також може набувати цивільних прав і обов'язків не своїми діями, а шляхом дії своїх батьків, усиновителів, опікунів, піклувальників та інших представників.

Обсяг дієздатності залежить від віку, стану психічного здоров'я, а за певних умов – від способу життя і поведінки особи.

За обсягом дієздатність поділяється на такі види:

1) повна; 2) часткова; 3) неповна; 4) обмежена; 5) визнання громадянина недієздатним.

Повна дієздатність настає з досягнення повноліття, тобто 18 років. Повна дієздатність може надаватись особі, якій виповнилось 16 років і яка працює за трудовим

договором або займається підприємництвом. *Часткова* дієздатність визначається за малолітніми, тобто дітьми, яким не виповнилось 14 років. Угоди за цих дітей укладають їхні батьки або опікуни. Водночас у цьому віці діти вже можуть укладати дрібні побутові право чини. *Неповна* дієздатність настає в особи віком від 14 до 18 років. Неповнолітні самостійно відповідають за заподіяну ними шкоду, в деяких випадках додаткову відповідальність несуть батьки або піклувальники. Також неповнолітній може самостійно обирати місце свого проживання. *Обмежена* дієздатність: мотивом для обмеження громадянина в дієздатності може бути зловживання спиртними напоями, наркотичними або токсичними речовинами, внаслідок чого він ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких він за законом зобов'язаний утримувати, в скрутне матеріальне становище. Обмеження вводиться за рішенням суду. Обмеження особи в дієздатності жодною мірою не є порушенням прав людини. *Недієздатність* особи: підставою для визнання громадянина недієздатним є хронічна і стійка душевна хвороба або ненормальність розумового розвитку, внаслідок яких громадянин не здатний розуміти значення своїх дій або керувати ними. Він може бути визнаний недієздатним лише судом, причому із заявою до суду можуть звернутися лише члени сім'ї громадянина, близькі родичі, органи опіки і піклування, психіатрична лікувальна установа. Для розгляду судом такої справи вимагається висновок судово-психіатричної експертизи. Над недієздатною особою встановлюється опікун. У разі видужання або значного поліпшення здоров'я громадянина, визнаного недієздатним, суд поновлює його у дієздатності.

Питання 2. Правочини та цивільно-правові угоди.

Правочини (угоди) є найпоширенішими в цивільному праві юридичними фактами. *Правочинами* є дії громадян і організацій, які спрямовані на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Правочин має юридичну силу, якщо в ній виявлена воля її учасників, причому в такій формі, щоб вона була доступна і зрозуміла для них. Вони бувають *односторонніми, двосторонніми або багатосторонніми*. Залежно від способу укладання правочини поділяються на консенсуальні та реальні. *Консенсуальні* (досягнення згоди сторін за всіма істотними умовами), *реальні* (поряд зі згодою сторін, необхідне вчинення фактичних дій «передача майна»). За особливостями мети правочини поділяються на платні й безоплатні. *Платні* (дії однієї сторони відповідає обов'язок іншої сторони вчинити зустрічну дію «сплатити гроші, передати речі, виконати роботу»). У *безоплатній* угоді одна сторона зобов'язана вчинити дії, а інша не зобов'язана вчиняти власні зустрічні дії. Правочин повинен відповідати низці вимог закону, які заведено називати умовами дійсності правочину. До них належать: форма, сторони, зміст, відповідність внутрішньої волі та волевиявлення сторін.

Як зазначалося, будь-який цивільно-правовий договір є правочином. Отже, всі вимоги щодо правочинів рівною мірою стосуються і договорів. *Договір* – це

домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних правовідносин. Предметом договору завжди є певна дія, але ця дія повинна бути тільки правомірною. Змістом будь-якого договору є права та обов'язки сторін, встановлені ним.

У суспільних і, зокрема, правових відносинах велика роль належить факторові часу. На певні строки укладаються договори, з досягненням певного віку громадяни набувають повної дієздатності, права на одержання пенсії тощо. За висловом визначного філософа Г.Сковороди «...з усіх втрат втрата часу – найтяжча».

Особливе місце серед правових строків посідає строк позовної давності. *Позовна давність* – це строк, у межах якого особа може звернутись до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу. Види строків позовної давності: *загальні* (тривалість у три роки) та *спеціальні* (встановлюється для окремих вимог: 1 рік на спростування недостовірної інформації; 5 років застосовується до вимог про визнання недійсними правочину (договору), вчиненого під впливом насильства або обману; 10 років застосовується щодо оскарження правочинів (договорів), недійсність яких встановлена законом і визнання такого правочину недійсним судом не вимагається).

Існують *вимоги, на які позовна давність не поширюється*. До таких належать: 1) вимоги, що пливають із порушення особистих немайнових прав (блага, які не мають грошової чи будь-якої іншої майнової оцінки: права на честь, гідність, ділову репутацію, на недоторканість житла тощо); 2) вимоги вкладників банку (іншої фінансової установи) про видачу вкладу; 3) вимоги про відшкодування збитків, завданих каліцтвом, іншими ушкодженнями здоров'я або смертю; 4) вимоги власника або іншої особи про визнання незаконними правового акта органу власності або інше речове право; 5) на вимогу застрахованої особи (страхувальника) до страхової організації (страховика) про здійснення страхової виплати; 6) на вимогу центрального органу виконавчої влади, що здійснює управління державним резервом, стосовно виконання зобов'язань, що впливають із закону «Про державний матеріальний резерв».

Договір купівлі-продажу – один із найпоширеніших типів договорів, за яким продавець зобов'язується передати майно у власність покупцеві, а покупець зобов'язується прийняти майно і сплатити за нього визначену грошову суму.

Договір майнового найму (оренди) – це договір, за яким наймодавець зобов'язаний надати наймачеві майно у тимчасове користування за плату.

Договір позики: одна сторона (позикодавець) передає другій стороні (позичальникові) у власність гроші або речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку саму суму грошей або рівну кількість речей того ж роду і якості.

Договір – пожертва : одна сторона (дарувальник) передає безоплатно іншій стороні майно у власність. Пожертва: юридичні особи, що займаються підприємництвом, передають безоплатно майно різним громадським організаціям, благодійним фондам, некомерційним організаціям на засадах пожертви (спонсорства,

меценатства, благодійництва тощо) для досягнення ними певної, наперед обумовленої, мети.

Договір довічного утримання: за яким громадянин (відчужував) передає іншому громадянину або організації – юридичній особі (набувачу) будинок, квартиру, інше нерухоме майно або майно, що має значну цінність, натомість набувач майна зобов'язується надавати відчужувачеві довічне грошове або матеріальне забезпечення.

Питання 3. Право власності та його захист. Інтелектуальна власність як об'єкт правової охорони.

Майнові права громадян, як і майнові права інших суб'єктів правовідносин, регулюються переважно нормами цивільного права. Проте основи цих прав мають конституційне закріплення. Відповідно до статті 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Новий Цивільний кодекс визначає, що правом власності є право особи на річ(майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб.

Право володіння – це юридично забезпечена можливість фактичного утримання речі у сфері господарювання, фізичного її утримання, можливість власника впливати на річ.

Право користування – це закріплена нормами права можливість одержання з речі корисних властивостей для задоволення потреб власника чи інших осіб або одержання від неї плодів і прибутків.

Право розпорядження – це закріплена у нормах права можливість визначити юридичну чи фактичну долю речі (це право належить лише власникові).

Законодавство деяких країн використовує й інші визначення права власності. Так, за цивільним кодексом Франції – це «користування і розпорядження речами найбільш абсолютним засобом», а за німецьким цивільним уложенням – це «право розпоряджатися річчю на свій розсуд і відстороняти інших від усякого на неї впливу».

Відповідно до ст. 13 Конституції України держава забезпечує захист прав суб'єктів права власності та господарювання, гарантує їм рівність перед законом. Найважливішим цивільно-правовим засобом захисту права власності є *віндикація* (від лат. vindicare – захищаю, заявляю претензію, вимагаю) – витребування власником майна з чужого незаконного володіння. *Віндикаційний позов* (ст. 387 ЦК України) – це позов власника про витребування свого майна з чужого незаконного володіння. *Негаторний позов* (ст. 391 ЦК України) – це позов власника про усунення будь-яких перешкод у здійсненні ним права користування та розпорядження майном, навіть якщо ці порушення не пов'язані з позбавленням права володіння. Цивільне право передбачає й *інші форми* захисту майнових інтересів власника: вимагати відшкодування завданих йому невиконанням договору збитків, а також компенсувати заподіяну власникові шкоду за умов відсутності договірних відносин та ін.

Відповідно до Конституції України існує *державна, комунальна та приватна власність, право власності українського народу*. Суб'єктом державної власності є держава в особі уповноважених на це державних органів. Суб'єктом комунальної власності, яка належить територіальній громаді, є відповідний орган місцевого самоврядування та уповноважений ним виконавчий орган. Об'єктами комунальної власності можуть бути житлові будинки, підприємства міського транспорту, водопостачання, теплопостачання, побутового обслуговування, культурні заклади, заклади народної освіти, охорони здоров'я та ін. Суб'єктом права приватної власності є громадяни України, іноземці, особи без громадянства, а також створені громадянами юридичні особи. Об'єктом права приватної власності можуть бути речі (майно), природні ресурси, які допущені до цивільного обігу, а також результати інтелектуальної, творчої діяльності, в тому числі твори науки, літератури і мистецтва, винаходи і відкриття, сценарії кінофільмів, радіо і телевізійних передач, інші результати інтелектуальної творчої діяльності. Суб'єктом права власності українського народу є народ України. Об'єктом цієї форми власності є земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони.

В Законі України «Про власність» та в Господарському кодексі передбачена *колективна* власність суб'єктом якої є певний колектив, права якого, як власника здійснюють вищі органи управління юридичної особи (загальні збори, конференції, з'їзди тощо). До підприємств колективної форми власності відносять: виробничі кооперативи, підприємства споживчої кооперації, підприємства громадських і релігійних організацій.

Інтелектуальна власність як об'єкт правової охорони.

У Конституції України визначається, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. *Суб'єктами* цієї власності можуть бути громадяни, юридичні особи, держава, а *об'єктами* – літературні, мистецькі наукові твори, відкриття, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки, знаки обслуговування, фірмові найменування та інші результати інтелектуальної праці.

Усі результати творчої діяльності поділяються на дві основні групи: перша охороняється *авторським правом*, а друга (так звана промислова власність) – *патентним правом* та ін.

Майнові права, що належать суб'єктам інтелектуальної власності, якщо інше не передбачене законом, можуть передаватися повністю чи частково іншій особі за договором, а також у порядку спадкування. Передача майнових прав у цих випадках не має наслідком передачу чи обмеження прав авторства та інших невідчужуваних прав. Умови договору про передачу або обмеження таких прав є недійсними. Так, наприклад,

художник, який намалював картину, може продати чи подарувати її, але нікому не може передати право авторства на неї.

Питання 4. Спадкування.

Спадкове право – це сукупність норм цивільного права, що встановлюють порядок переходу прав і обов'язків (спадщини) від особи, що померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців).

Підставою виникнення спадкових правовідносин є смерть громадянина або оголошення судом його померлим. *Спадкодавцями* можуть бути тільки фізичні особи (громадяни України, іноземці, особи без громадянства). *Спадкоємці* – це носії права спадкування. Ними можуть бути особи, живі на момент смерті спадкодавця, а також діти померлого, зачаті за життя спадкодавця і народжені після його смерті. Також спадкоємцями можуть бути юридичні особи (благодійні фонди, лікарняні установи, будинки інвалідів, музеї, бібліотеки, громадські організації, партії та ін.) і держава.

Види спадкоємства: спадкоємство за заповітом і спадкоємство за законом. Заповіт може скласти будь-яка особа, яка досягла 18 років і є дієздатною. Заповіт повинен бути укладений у письмовій формі, де зазначаються місце і час його укладення. Заповіт має бути власноручно підписаним спадкодавцем і нотаріально засвідченим. Цивільний кодекс допускає складання секретних заповітів, які засвідчуються нотаріусом без ознайомлення з його змістом. Заповіт може бути складено подружжям. Це означає, що подружжя може скласти спільний заповіт на випадок смерті одного з подружжя. Спадкове право передбачає можливість складання спадкового договору, але в разі виконання певних умов.

Заповідач має право в будь-який час скасувати заповіт, скласти новий заповіт, а також внести до заповіту зміни та доповнення. Цивільне законодавство передбачає право на обов'язкову частку у спадщині. Малолітні, неповнолітні, а також повнолітні, але непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки спадкують незалежно від змісту заповіту.

Спадкоємці *за законом* призиваються до спадщини в порядку черги. Цивільне законодавство передбачає п'ять черг спадкоємців.

У першу чергу право на спадкування одержують у рівних частках діти і батьки спадкодавця і той з подружжя, який його пережив.

До другої черги належать рідні брати та сестри спадкодавця (в тому числі єдинокровні та єдиноутробні), дідусі й бабусі, як з боку батька так і з боку матері.

У третю чергу право на спадкування одержують рідні дядько та тітка спадкодавця.

У четверту чергу право на спадкування одержують особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини.

У п'яту чергу право на спадкування одержують інші родичі спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно. У зазначену чергу право на спадкування за законом одержують і утриманці спадкодавця.

Не мають права на спадкування ні за заповітом, ні за законом особи, які умисно позбавили життя спадкодавця; за законом батьки після дітей, щодо яких вони позбавлені батьківських прав, а також один після одного особи, шлюб між якими визнаний судом недійсним.

У разі відсутності спадкоємців як за законом, так і за заповітом, або усунення їх від права успадкування, за рішенням суду спадкове майно переходить у власність територіальній громаді села, селища або міста.

Для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається від дня відкриття спадщини. Часом відкриття спадщини визнається день смерті спадкодавця або оголошення судом його померлим.

Питання для самоконтролю.

1. Питання з теми для самостійного вивчення та осмислення
2. Правоздатність і дієздатність юридичної особи.
3. Авторське право.
4. Цивільно-правові договори.

Тематика рефератів.

1. Право приватної власності.
2. Загальна характеристика особистих немайнових прав громадян.
3. Спадкове право.

Література

1. Цвіка М. В., Петришина О. В. Загальна теорія держави і права / М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Х.: Право, 2004.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права / О. Ф. Скакун. – Х.: Консум, 2004.
3. Тодика Ю. М. Конституційне право України / Ю. М. Тодика. – К.: Видавничий Дім «Ін юре», 2004.

Тема 7. Основи трудового законодавства України.

Лекція 7. Основи трудового законодавства України.

Мета вивчення: ознайомити студентів з основними нормативно-правовими актами, які регулюють трудові правовідносини в Україні.

Навчальний час: 2 год.

Обладнання: підручники, навчальні посібники, список основної і додаткової літератури, глосарій, методичні вказівки для самостійного вивчення навчального курсу.

План лекції (навчальні питання):

1. Колективний договір, трудовий договір. Припинення трудового договору.
2. Матеріальна відповідальність працівника перед підприємством. Матеріальна відповідальність підприємств перед працівником.
3. Особливості праці жінок, молоді та інвалідів.
4. Розв'язання індивідуальних і колективних трудових спорів.

Ключові поняття: трудовий договір, колективний договір, робочий час, трудова дисципліна, матеріальна відповідальність, трудові спори.

Питання 1. Колективний договір, трудовий договір. Припинення трудового договору.

Праця – основа життя і багатства суспільства, джерело внутрішнього зростання духовних якостей людини. *Праця* – це діяльність людини, що потребує витрат фізичної або розумової енергії і має своїм призначенням створення матеріальних і духовних цінностей.

У Конституції України (ст. 43) зазначається, що кожен громадянин має *право на працю*, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Конституція України проголошує, що використання примусової праці забороняється. Кожен має право на безпечні й здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законодавством.

Стаття 44 Конституції України встановлює: ті, хто працює, мають *право на страйк* для захисту своїх економічних і соціальних інтересів. Конституцією проголошується право не лише на працю, а й на відпочинок. Так, у статті 45 Конституції України зазначається, що кожен, хто працює, має *право на відпочинок*.

Трудові правовідносини – це врегульовані нормами трудового права суспільні відносини між працівником і власником або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, у яких одна сторона це працівник, зобов'язується виконувати роботу за певною спеціальністю, кваліфікацією чи посадою з підляганням внутрішньому трудовому розпорядку, а друга – власник або уповноважений ним орган чи фізична особа – зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, передбачені законодавством, колективним договором і угодою сторін.

Кодекс законів про працю України – це систематизований законодавчий акт, в якому містяться норми права, що регулюють галузь суспільних трудових відносин працівників і закріплюють суспільну організацію праці. Кодекс законів про працю України це лише основа трудового законодавства України. Верховна Рада України прийняла низку законів, які відіграють значну роль у вдосконаленні регулювання трудових правовідносин. Це Закони України: «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992

р., «Про колективні договори і угоди», «Про оплату праці» від 24 березня 1995 р., «Про відпустки» від 15 листопада 1996 р. та ін.

Колективний договір це правовий акт, який регулює трудові та соціально-економічні відносини найманих працівників і роботодавців на підприємствах в установах та організаціях незалежно від форми власності, виду діяльності, галузевої належності. Колективний договір підлягає реєстрації місцевими органами державної влади.

Угода це правовий акт, який укладається на державному, галузевому чи територіальному рівні з метою встановлення соціально-трудогих гарантій для найманих працівників на відповідному рівні та регулювання трудових і соціально-економічних відносин між найманими працівниками і роботодавцем.

Працівники реалізують право на працю шляхом укладення трудового договору. *Трудовий договір* – це угода між працівником (робітником чи службовцем) і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою. Особливою формою трудового договору є *контракт*, в якому строк його дії, права, обов'язки і відповідальність сторін, умови матеріального забезпечення та організація праці працівника, умови розірвання трудового договору, в тому числі дострокового, можуть встановлюватися угодою сторін.

Трудовий договір має такі *види*: 1) безстроковий; 2) укладений на визначений строк; 3) укладений на час виконання певної роботи.

При укладенні трудового договору громадянин зобов'язаний подати паспорт або інший документ, що посвідчує особу, трудову книжку, а у випадках, передбачених законодавством, – і документ про освіту та документ про стан здоров'я тощо. При укладенні трудового договору угодою сторін може бути обумовлене *випробування* з метою перевірки відповідності працівника роботі, яка йому доручається. Строк випробування не може перевищувати 3 місяців, а в окремих випадках, за погодженням з відповідним комітетом профспілки – 6 місяців. У тижневий строк фізична особа реєструє трудовий договір у державній службі зайнятості за місцем свого проживання. Укладення трудового договору оформляється наказом чи розпорядженням власника.

Переведення працівника на іншу роботу на тому ж підприємстві, в установі, організації, а також переведення його на роботу, на інше підприємство, в установу, організацію або іншу місцевість, тимчасове переведення на іншу роботу в разі виробничої потреби чи простою підприємства допускається лише за згодою працівника.

Законодавство про працю України (ст. 36 КЗпП України) встановлює такі *підстави припинення трудового договору*: 1) угода сторін; 2) закінчення строку трудового договору; 3) призов або вступ працівника на військову службу; 4) розірвання трудового договору з ініціативи працівника (стаття 38 Кодексу законів про працю України), з ініціативи власника (стаття 40-41 Кодексу законів про працю України); 5) переведення працівника за його згодою на інше підприємство; 6) відмова працівника

від переведення на роботу в іншу підстави місцевість разом з підприємством; 7) набрання законної сили вироком суду, яким працівника засуджено до позбавлення волі; 8) підстави, передбачені контрактом.

У правовому розумінні *поняття робочого часу* характеризується як норма тривалості часу, протягом якого працівник повинен виконувати трудові обов'язки відповідно до закону і правил внутрішнього трудового розпорядку.

Види робочого дня і робочого тижня: нормальний, неповний, ненормований (скорочена тривалість робочого часу, чергування). Нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень. Для працівників встановлюється 5-ти денний робочий тиждень з двома вихідними днями. При 6-ти денному робочому тижні тривалість щоденної роботи не може перевищувати 7-ми годин при тижневій нормі 40 годин.

У використанні робочого часу важливе значення має *режим робочого часу*. Він залежить від характеру виробництва, тривалості робочого часу, конкретних умов діяльності виробництва, роботи громадського транспорту тощо.

Правове регулювання часу відпочинку здійснюється з урахуванням дії економічних законів, зокрема законів економії робочого часу й закономірності скорочення тривалості робочого дня. К.Маркс писав, що мірою багатства колись буде не робочий, а вільний час.

Трудове право України визначає такі *види відпочинку*:

- перерви протягом робочого дня (зміни);
- щоденний відпочинок після роботи;
- щотижневий безперервний відпочинок (вихідні дні);
- щорічні (святкові) неробочі дні;
- щорічні відпустки та інші види відпусток.

Заробітна плата – це винагорода, як правило, у грошовому виразі, яку власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану роботу. Розмір зарплати залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства, установи, організації (підвищена оплата праці: важкі, шкідливі, небезпечні умови праці, а також робота у нічний час, а роботи у святкові і неробочі дні оплачуються у подвійному розмірі).

Трудова дисципліна полягає у точному, неухильному й сумлінному виконанні кожним працівником покладених на нього трудових обов'язків (правила внутрішнього трудового розпорядку, обов'язки працівників і власника, методи забезпечення трудової дисципліни: порядок застосування і зняття дисциплінарних стягнень).

Підставою звільнення працівника за ініціативою власника або уповноваженого ним органу є вчинений працівником прогул та поява на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння (п. 4 ст. 40, п. 7 ст. 40 Кодексу законів про працю України).

Питання 2. Матеріальна відповідальність працівника перед підприємством. Матеріальна відповідальність підприємств перед працівником.

Матеріальна відповідальність полягає в обов'язку працівника відшкодувати майнову шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації у результаті неналежного виконання ним своїх трудових обов'язків. Працівник, який заподіяв шкоду, може добровільно покрити її повністю або частково. За заподіяну шкоду при виконанні трудових обов'язків, працівники несуть матеріальну відповідальність у розмірі дійсної шкоди, але не більше свого середнього місячного заробітку. Покриття шкоди працівниками в розмірі, що не перевищує середнього місячного заробітку, визначається керівниками підприємств.

Обмежену матеріальну відповідальність несуть працівники за зіпсування або знищення через недбалість матеріалів, напівфабрикатів, виробів (продукції) у розмірі заподіяної з їх вини шкоди, але не більше свого середнього місячного заробітку.

Керівники та їхні заступники, а також керівники структурних підрозділів та їхні заступники відповідають у розмірі заподіяної з їхньої вини шкоди, але не більше свого середнього місячного заробітку, якщо шкоду заподіяно зайвими грошовими виплатами, неправильною постановкою обліку і зберігання матеріальних чи грошових цінностей, невжиттям необхідних заходів щодо запобігання простоям, випускові недоброякісної продукції, розкраданню, знищенню і зіпсуванню матеріальних чи грошових цінностей.

Повну матеріальну відповідальність несуть працівники за шкоду, заподіяну з їх вини підприємству, установі, організації, у випадках, коли укладено письмовий договір про взяття на себе працівником повної матеріальної відповідальності за незабезпечення цілості майна та інших цінностей; коли майно та інші цінності були одержані працівником під звіт за разовим дорученням або іншими документами; коли шкода, завдана діями працівника, має ознаки діянь, що переслідуються у кримінальному порядку; коли шкоди завдано працівником, який був у нетверезому стані; коли шкоди завдано недостатчею, умисним знищенням або умисним пошкодженням матеріалів; коли шкоди завдано не при виконанні трудових обов'язків, наприклад при виготовленні без відповідного дозволу власника або уповноваженого ним органу будь-яких предметів для власних цілей.

Повну матеріальну відповідальність несе також *посадова особа*, винна в незаконному звільненні або переведенні працівника на іншу роботу, а також винна у несвоєчасній виплаті зарплати (понад один місяць), що призвело до виплати компенсації за порушення строків її виплати.

Підприємства, установи, організації несуть матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну працівникам каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням ними трудових обов'язків. *Відшкодування шкоди* полягає у виплаті грошових сум у розмірі заробітку (або відповідної його частини), якого працівник позбувся внаслідок втрати працездатності або її зниження, за вирахуванням пенсії по

інвалідності у зв'язку з трудовим каліцтвом, а також у компенсації, додаткових витрат, викликаних ушкодженням здоров'я.

Розмір відшкодування, пов'язаного з втратою потерпілим попереднього заробітку або зменшенням його у зв'язку з трудовим каліцтвом, визначається у відсотках до цього заробітку, що відповідає ступеню втрати ним професійної працездатності.

Якщо з причин трудового каліцтва потерпілому призначена *пенсія по інвалідності*, то розмір відшкодування знижується на суму цієї пенсії. Якщо трудове каліцтво настало не тільки з вини організації, а й внаслідок грубої необережності потерпілого, розмір відшкодування має бути зменшений залежно від ступеня вини потерпілого.

Питання 3. Особливості праці жінок, молоді та інвалідів.

Особливості праці жінок: відповідно до Конституції України та Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 року жінка і чоловік мають рівні права. Здійснення цих прав забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у здобутті освіти і професійної підготовки, у праці, винагороді за неї, просуванні по роботі, у громадсько-політичній і культурній діяльності тощо.

Враховуючи фізіологічні особливості жіночого організму, виявляючи турботу про охорону материнства й дитинства, законодавство про працю встановлює додаткові гарантії і пільги для жінок, зайнятих у суспільному виробництві. Забороняється застосування праці жінок на важких роботах і на роботах зі шкідливими умовами праці, а також на підземних роботах, крім деяких видів підземних робіт (нефізичних робіт або робіт із санітарного та побутового обслуговування).

Пільги для працюючих вагітних жінок і жінок, які мають малолітніх дітей: згідно зі ст. 184 Кодексу про працю України забороняється відмовляти жінкам у прийнятті на роботу і знижувати їм заробітну плату з мотивів, пов'язаних з вагітністю або наявністю дітей віком до трьох років, а одиноким матерям – з наявністю дитини віком до 14 років або дитини-інваліда (забороняється залучати вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років до нічних робіт; залучати до надурочних робіт або направляти у відрядження без їхньої згоди та ін.). Відпустки для догляду за дитиною (ч.3,4 та 6 ст. 179 та ст. 180 Кодексу законів про працю України).

На підставі медичного висновку жінкам надається *оплачувана відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами* тривалістю 70 календарних днів до пологів і 56 (у разі народження двох і більше дітей та у разі ускладнених пологів – 70) календарних днів після пологів, починаючи з дня пологів.

Тривалість відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами обчислюється сумарно і становить 126 календарних днів (140 календарних днів – у разі народження двох і більше дітей та у разі ускладнення пологів). Вона надається жінкам повністю незалежно від кількості днів, фактично використаних до пологів.

За бажанням жінки їй надається *відпустка для догляду за дитиною* до досягнення нею трирічного віку з виплатою за ці періоди допомоги відповідно до законодавства.

Відпустки для догляду за дитиною, передбачені частинами третьою, четвертою та шостою статті 179 Кодексу законів про працю України – можуть бути використані повністю або частинами також батьком дитини, бабою, дідом чи іншими родичами, які фактично доглядають за дитиною.

На тих самих умовах *надається відпустка жінці, що усиновила дитину*. Власник або уповноважений ним орган повинні у разі необхідності надавати вагітним жінкам і жінкам, які мають дітей віком до 14 років або дітей-інвалідів, путівки до санаторіїв і будинків відпочинку безкоштовно або на пільгових умовах, а також надавати їм матеріальну допомогу.

Такі самі пільги законодавство про працю України поширило на батьків, які виховують дітей без матері (у тому числі і в разі тривалого перебування матері в лікувальному закладі), а також на опікунів (піклувальників).

Крім зазначеного вище, Законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21 листопада 1992 р. встановлено гарантований державою рівень матеріальної підтримки сімей з дітьми шляхом надання їм державної допомоги з урахуванням складу сім'ї, доходів, віку, стану здоров'я дітей тощо. Передбачена цим законом державна допомога спрямовується на соціальний захист сімей з дітьми.

Особливості праці молоді: вступаючи в трудове життя, молодь може одержувати такі соціальні блага, як безплатне професійне навчання, підвищення трудової кваліфікації і навчання новим спеціальностям, працевлаштування.

Для полегшення працевлаштування молоді, яка закінчила загальноосвітні школи, професійно-технічні училища, а також інших осіб молодших 18 років встановлено броню прийняття їх на роботу і на виробниче навчання.

Усі особи молодші 18 років мають прийматися на роботу лише після попереднього медичного огляду і надалі до досягнення 18 років щороку підлягають обов'язковому медичному оглядові.

Забороняється застосовувати працю осіб молодших 18 років на важких роботах і на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах. Не допускається застосовувати працю молоді на роботах, пов'язаних з виробництвом, зберіганням і торгівлею спиртними напоями. Законодавством забороняється також залучати працівників молодших 18 років до нічних і надурочних робіт і до робіт у вихідні дні.

Заробітна плата робітникам молодшим 18 років при скороченій тривалості щоденної роботи виплачується в тому самому розмірі, що і робітникам і службовцям відповідних категорій при повній тривалості щоденної роботи. Щорічні відпустки працівникам молодшим 18 років надаються влітку або за їхнім бажанням у будь-яку пору року.

Особливості праці інвалідів: Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21 березня 1991 р. визначає основи соціальної захищеності інвалідів, надає їм рівні з усіма громадянами можливості для участі в економічній, політичній і соціальній сфері життя суспільства.

Закон зазначає, що з метою реалізації творчих і виробничих здібностей інвалідів їм забезпечується право працювати на підприємствах, в установах, організаціях із звичайними умовами праці, в цехах і на дільницях, де застосовується праця інвалідів, а також займатися індивідуальною та іншою трудовою діяльністю, яка не забороняється законом.

Місцеві ради спільно з підприємствами, установами, організаціями, органами Міністерства праці і соціальної політики, громадськими організаціями інвалідів бронюють робочі місця, призначені для працевлаштування інвалідів.

Відповідно до ст. 12 Закону України «Про охорону праці» підприємства, які використовують працівників-інвалідів, зобов'язані створювати для них умови праці з урахуванням рекомендації медико-соціальної експертної комісії та індивідуальних програм реабілітації, вживати додаткових заходів безпеки праці, які відповідають фізичним особливостям цієї категорії працівників.

Питання 4. Розв'язання індивідуальних і колективних трудових спорів.

Спільність інтересів колективу підприємства, установи, організації у цілому виключає антагоністичний (непримиренний) характер суперечностей, але не самі суперечності. Суперечності, що виникають між власником або уповноваженим ним органом з одного боку і працівником з іншого боку з приводу застосування законодавства про працю чи встановлення умов праці при недосягненні між ними згоди, *називаються індивідуальними трудовими спорами.*

Суперечності переростають у трудовий спір тоді, коли працівник не зміг урегулювати його безпосередньо з власником-керівником і звертається із заявою про задоволення своїх вимог (претензій) до органу, уповноваженого розглянути і вирішити спір, що виник. Індивідуальні трудові спори розглядаються комісіями по трудових спорах та місцевими судами.

Комісія по трудових спорах – це орган досудового розгляду спорів, який обирається загальними зборами чи конференцією підприємства, установи, організації з числом працюючих не менше 15 чоловік (розгляд заяви у 10-ти денний строк). Працівник може звернутися до КТС у тримісячний строк з дня, коли дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права.

Порядок вирішення колективних спорів, які регулюються Законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) від 3 березня 1998 р. спрямований на здійснення взаємодії сторін соціально-трудова відносин. *Колективний трудовий спір* – це розбіжності, що виникли між сторонами соціально-трудова відносин, щодо: а) встановлення або зміни існуючих соціально-економічних умов праці

та виробничого побуту; б) укладення чи змін колективного договору, угоди; в) виконання колективного договору, угоди або окремих їх положень; г) виконання вимог законодавства про працю.

Головною особливістю вирішення колективних трудових спорів є те, що вони вирішуються спочатку примирною комісією та незалежним посередником, а по суті – трудовим арбітражем.

Трудовий арбітраж складається із залучених сторонами фахівців, експертів та інших осіб (рішення приймається впродовж 10 днів з дня отримання заяви).

Страйк застосовується як крайній захід, коли всі інші можливості вирішення колективного трудового спору вичерпано. *Страйк* – це тимчасове, колективне, добровільне припинення роботи працівниками на підприємстві з метою вирішення колективного трудового спору (конфлікту).

Питання для самоконтролю

1. Джерела трудового права України.
2. Тарифна система і систем оплати праці.
3. Опрацювати Закон України «Про колективні договори й угоди».

Тематика рефератів.

1. Контракт – особливий вид трудового договору.
2. Порядок розв’язання індивідуальних і колективних трудових спорів.
3. Міжнародно-правові стандарти у сфері праці та трудових відносин.

Література:

1. Пилипенко П.Д. Трудове право України // П.Д. Пилипенко. – К.: «Видавничий Дім «Ін юре», 2006.
2. Пастухов В.П. Трудові спори. Навчальний посібник // В.П. Пастухов. – К.: Магістр ХХІ століття, 2007.
3. Головка М.Л., Пастухов В.П. Зайнятість населення України // М.Л. Головка, В.П. Пастухов. – К.: Атіка, 2008.

Тема 8. Основи сімейного законодавства України

Лекція 8. Основи сімейного законодавства України

Мета вивчення: проаналізувати сімейно-правові нормативні акти, які регулюють особисті немайнові та пов’язані з ними майнові відносини, що виникають зі шлюбу, споріднення, усиновлення та взяття дітей на виховання.

Навчальний час: 2 год.

Обладнання: підручники, навчальні посібники, список основної і додаткової літератури, глосарій, методичні вказівки для самостійного вивчення навчального курсу.

План лекції (навчальні питання):

1. Сучасне сімейне законодавство України.
2. Порядок укладення шлюбу та створення сім'ї.
3. Взаємні права та обов'язки батьків і дітей.
4. Усиновлення (удочеріння). Патронат. Опіка. Піклування.

Ключові поняття: родина, шлюб, опіка, піклування, усиновлення, патронат.

Питання 1. Сучасне сімейне законодавство України.

Сімейне законодавство України складається із законів і підзаконних актів. Основні принципи цього законодавства закріплено у ст. 51-52 Конституції України.

Визначальним нормативно-правовим актом сімейного законодавства є Сімейний кодекс України, який прийнятий 10 січня 2002 р. і набрав чинності з 1 січня 2003 р. *Сімейний кодекс регулює* сімейні особисті немайнові та майнові відносини між подружжям; батьками та дітьми, усиновлювачами та усиновленими, між матір'ю та батьком дитини щодо її виховання, розвитку та утримання.

Сімейний кодекс, порівняно з попереднім законодавством, посилює захист прав дітей, як того вимагають діючі міжнародні договори України.

Шлюб – це сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану.

Сім'я – це союз людей, права та обов'язки яких виникають зі шлюбу, родинних відносин, усиновлення (удочеріння) та прийняття дітей на виховання в сім'ю. Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.

Питання 2. Порядок укладення шлюбу та створення сім'ї.

Сімейним кодексом України визначається, що для укладення шлюбу необхідна взаємна згода осіб, які одружуються, і досягнення ними шлюбного віку. *Шлюбний вік* встановлюється такий: 18 років для чоловіків і 17 років для жінок. За заявою особи, яка досягла 14 років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам. *Не допускається шлюб* між особами, з яких хоча б одна перебуває в іншому шлюбі; між родичами прямої лінії споріднення; між повно рідними і неповно рідними братами і сестрами (мають спільну матір або спільного батька); між двоюрідними братами і сестрами. У шлюбі між собою не можуть перебувати рідні тітка, дядько та племінник, племінниця, усиновлювач та усиновлена ним дитина.

Шлюбний договір може бути укладено особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також особами, які вже перебувають у шлюбі. Цей договір укладається в письмовій формі і нотаріально засвідчується. Сторони можуть домовитися про можливий порядок поділу майна, у тому числі і в разі розірвання шлюбу. Одностороння зміна умов шлюбного договору не допускається. На вимогу одного з подружжя шлюбний договір може бути розірваний за рішенням суду з підстав, що мають істотне значення, зокрема в разі неможливості його виконання.

Сімейним кодексом України передбачено, що кожен з подружжя користується рівними правами і несе рівні обов'язки. Права та обов'язки подружжя поділяються на особисті та майнові. *До особистих немайнових прав і обов'язків* подружжя належать: обрання прізвища, вільний вибір кожним з подружжя занять, професії і місця проживання. Питання виховання дітей та інші питання життя сім'ї вирішуються подружжям спільно. *До майнових прав* подружжя належать їх права на особисту приватну власність, на спільну сумісну власність, на набуття та статус цих видів власності, права та обов'язки подружжя по утриманню.

Шлюб припиняється внаслідок смерті або оголошення в судовому порядку померлим одного з подружжя (проводиться в судовому порядку за таких умов: громадянин відсутній у місці постійного проживання протягом трьох років; якщо протягом того ж строку на місці постійного проживання громадянина немає відомостей про місце його перебування; якщо вжиті заходи для виявлення місцеперебування громадянина і одержання відомостей про нього не дали позитивних результатів). За життя шлюб може бути розірваний шляхом розлучення за заявою одного з подружжя або їх обох. Розірвання шлюбу може провадитися як у судовому порядку, так і органами реєстрації актів цивільного стану. Від розлучення подружжя слід відрізнити визнання шлюбу недійсним. *Визнання шлюбу недійсним* провадиться в судовому порядку і лише тоді, коли були порушені умови укладання шлюбу. Визнання шлюбу недійсним не впливає на права дітей, які народилися в такому шлюбі. Діти, зачаті або народжені у шлюбі, визнаному недійсним, мають ті самі права та обов'язки, що й діти, народжені в дійсному шлюбі.

Питання 3. Взаємні права та обов'язки батьків і дітей.

Взаємні права та обов'язки батьків і дітей ґрунтуються на походженні дітей, засвідченому в установленому порядку. Походження дитини від батьків, які перебувають між собою в шлюбі, засвідчується записом про шлюб батьків; від батьків, які не перебувають між собою у шлюбі, встановлюється шляхом подання спільної заяви батьком і матір'ю в органи реєстрації актів цивільного стану. За загальним правилом батьки зобов'язані утримувати дітей до досягнення ними повноліття. Батьки і діти зобов'язані надавати взаємну моральну підтримку та матеріальну допомогу один одному. Якщо хтось із батьків відмовляється добровільно надавати дітям матеріальну допомогу, то закон передбачає можливість стягнення з нього певної суми грошей

(аліментів). Після того, як діти стають повнолітніми, а батьки непрацездатними і такими що, потребують матеріальної допомоги, діти повинні утримувати батьків.

Питання 4. Усиновлення (удочеріння). Патронат. Опіка. Піклування.

Усиновлення – це прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, здійснене на підставі рішення суду. Усиновленою може бути дитина, яка не має матері, батька або була позбавлена їхнього піклування. *Усиновлювачем* дитини може бути повнолітня дієздатна особа, старша за дитину, яку вона бажає усиновити, не менш як на 15 років. За бажанням усиновлювача, державний орган реєстрації актів цивільного стану видає на підставі рішення суду свідоцтво про усиновлення. Усиновлювачі мають право на таємницю усиновлення. Усиновлення надає усиновлювачеві права і накладає на нього обов'язки щодо дитини, яку він усиновив, у такому ж обсязі, який мають батьки щодо дитини.

Усиновлення може бути скасоване за рішенням суду. Нове сімейне законодавство передбачає *запровадження патронату над дітьми*. За договором про патронат орган опіки і піклування передає дитину, яка є сиротою або з іншої причини позбавлення батьківського догляду, на виховання в сім'ю іншої особи (патронатного вихователя) до досягнення дитиною повноліття. На передачу дитини в сім'ю патронатного вихователя потрібна згода дитини, якщо вона досягла такого віку, коли може свідомо це висловити.

Батьки або один з них можуть бути позбавлені батьківських прав, якщо буде встановлено, що вони ухиляються від виконання своїх обов'язків з виховання дитини, жорстко поводяться з нею, шкідливо впливають на неї своєю аморальною антигромадською поведінкою, вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва, якщо вони засуджені за вчинення умисного злочину щодо дитини, а також якщо є хронічними алкоголіками або наркоманами.

Позбавлення батьківських прав проводиться лише в судовому порядку за заявою державних або громадських організацій, одного з батьків або опікуна дитини за позовом прокурора, а також самої дитини, яка досягла чотирнадцяти років. При позбавленні батьківських прав обох батьків дитина передається на опікування органам опіки і піклування.

Законодавством встановлюється також порядок відібрання дітей від осіб без позбавлення їх батьківських прав. Тільки суд може прийняти рішення про відібрання дитини і передати її на опікування органам опіки і піклування незалежно від позбавлення осіб батьківських прав.

Опіка встановлюється над неповнолітніми, які не досягли 14 років, і над громадянами, визнаними судом недієздатними внаслідок душевної хвороби.

Піклування встановлюється над неповнолітніми віком від 14 до 18 років і над громадянами, визнаними судом обмежено дієздатними.

Опіка, піклування над дитиною встановлюється органом опіки і піклування, та судом. Безпосереднє ведення справ щодо опіки і піклування покладається на відповідні відділи та управління місцевих державних адміністрацій чи виконавчих комітетів у межах їх компетенції.

Питання для самоконтролю:

1. Підстави виникнення правовідносин між батьками і дітьми.
2. Правовідносини між подружжям з приводу належного їм майна.

Теми рефератів:

1. Позовна давність у сімейному праві.
2. Застосування сімейного законодавства України до іноземців та осіб без громадянства.
3. Застосування законів іноземних держав та міжнародних договорів в Україні у сфері регулювання сімейних правовідносин.

Література:

1. Червоний Ю.С. Сімейне право України /Ю.С. Червоний. – К.: Істина, 2005.
2. Конституція України. – Харків: “Фоліо”, 2003.
3. Сімейний кодекс України. – К.: Парламентське вид-во, 2004. – 84 с.
4. Сімейне право України: Навч. посібник для студентів юрид. вузів і фак. / С.П.Індиченко, В.С.Гопанчук, О.В.Дзера, Л.А.Савченко; За ред. О.В.Дзери. – К.: Вентурі, 1997. – 271с.
5. Гражданское и семейное право: Учебно-практ. Справ очник / Харитонов Е.О., Гонгало Р.Ф., Погребной С.А. и др.; Отв. ред. Е.О.Харитонов. – 2-е изд., расш., изм. – Х.: Одиссей, 1999. – 543с

Тема 9. Основи житлового законодавства України.

Лекція 9. Основи житлового законодавства України.

Мета вивчення: проаналізувати норми житлового права, загальний та пільговий порядок надання житла громадянам, правові основи приватизації житла, права та обов'язки власників і наймачів житлових приміщень.

Навчальний час: 2 год.

Обладнання: підручники, навчальні посібники, список основної і додаткової літератури, глосарій, методичні вказівки для самостійного вивчення навчального курсу.

План лекції (навчальні питання):

1. Конституційне право на житло. Житловий кодекс.
2. Права та обов'язки власників і наймачів житлового приміщення.
3. Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку.

Питання 1. Конституційне право на житло. Житловий кодекс.

Серед матеріальних потреб людей важливе значення має забезпеченість житлом. Конституцією України проголошено *право кожного на житло*, передбачено створення умов, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Згідно з Конституцією громадянам, які потребують соціального захисту (інваліди, ветерани війни і праці, учасники бойових дій, багатодітні матері та ін.), житло надається державою або органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону. Більшість норм житлового права включено до Житлового кодексу України, чинного з 1 січня 1984 р. , згідно з яким передбачені:

- житлові права та обов'язки громадян;
- компетенція місцевих органів щодо використання, експлуатації і збереження державного житлового фонду;
- правила утримання та управління житловим фондом;
- відповідальність за порушення житлового законодавства;
- порядок розв'язання житлових спорів тощо.

Договір найму житлового приміщення: важливу роль у житловому праві відіграє договір найму житлового приміщення, шляхом укладання якого в основному здійснюється забезпечення громадян житлом. Зміст цього договору полягає в тому, що наймач одержує від наймодавця право користуватися житловим приміщенням у будинках державного, комунального чи громадського житлового фонду. Договір є двостороннім, сплатним, письмовим та необмеженим у часі (безстроковим).

Суттєве значення для укладення договору найму житлового приміщення має *ордер на житлове приміщення* – документ, на підставі якого здійснюється вселення у надане житлове приміщення в будинках державного, комунального, громадського житлового фонду або фонду ЖБК. Загальний розмір житлової площі не може перевищувати 13,65 кв. м на одну особу, крім випадків коли члени сім'ї мають право на додаткову житлову площу (громадяни, що хворіють на тяжкі форми хронічних хвороб, а також ті, яким ця площа необхідна за умовами і характером виконуваної роботи).

Житлове законодавство передбачає *можливість позачергового надання житлової площі* окремим категоріям громадян, збереження житлової площі протягом 6 місяців за тимчасово відсутніми наймачами або членами його сім'ї. Закон України «Про приватизацію державного житлового фонду» від 19 червня 1992 р. визначає правові основи приватизації житла, що перебуває в державній і комунальній власності, та подальшого його утримання й використання. *Приватизація житла* – це відчуження квартир і належних до них господарських споруд і приміщень державного та комунального житлового фонду на користь громадян України. Кожний громадянин України має право приватизувати займане ним житло один раз. Передання квартир у власність громадян *оформляється свідоцтвом про право власності* на квартиру, яке реєструється в органах приватизації і не потребує нотаріального засвідчення.

Питання 2. Права та обов'язки власників і наймачів житлового приміщення.

Права власників і наймачів житлових приміщень різняться і частково регламентуються різними нормативними актами. *Права власника*: продавати, дарувати, заставляти, заповідати, обмінювати або поселяти в нього інших осіб без погодження з органами державної виконавчої влади. *Наймач* житлового приміщення має право лише користуватися ним відповідно до вимог договору житлового найму та обмінювати його. При цьому обмін житлового приміщення він може здійснювати лише на підставі згоди на це органів державної влади. У разі смерті наймача житлового приміщення, коли у квартирі не залишилися проживати члени сім'ї, квартира переходить до державних органів, які надають її у користування іншим громадянам, а у разі смерті власника житлового приміщення воно переходить до спадкоємців за заповітом або за законом.

Громадяни повинні дотримуватися вимог Типового договору найму приміщення.

Держава захищає житлові права громадян – як власників так і наймачів житлового приміщення. Згідно з Конституцією ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду. Лише у винятках (загроза стихійного лиха, самовільне захоплення житлової площі) допускається виселення громадянина із займаної ним площі без рішення суду за санкцією прокурора.

Питання 3. Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку.

Закон України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» від 23.11.2001 року передбачив право співвласників багатоквартирних будинків створювати юридичну особу, тобто, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку. Об'єднання може здійснювати господарську діяльність для забезпечення власних потреб, але як неприбуткова організація не може розподіляти прибуток між членами об'єднання.

Для створення об'єднання ініціативна група у складі не менше як трьох власників квартир скликає установчі збори. Рішення зборів приймаються поіменним голосуванням і оформлюються особистим підписом кожного, хто проголосував.

Установчі збори приймають рішення про створення об'єднання і затверджують його статус. Об'єднання вважається створеним з моменту видачі свідоцтва про державну реєстрацію.

Обов'язками об'єднання є: 1) забезпечення належного санітарного, протипожежного і технічного стану неподільного та загального майна, що належить членам об'єднання; 2) звітувати загальним зборам про виконання кошторису об'єднання за рік; 3) виконувати свої договірні зобов'язання; 4) забезпечувати дотримання інтересів усіх членів об'єднання при встановленні умов і порядку володіння, користування і розпорядження спільною власністю, розподілі між членами об'єднання витрат на експлуатацію та ремонт неподільного і загального майна.

Закон України «Про житловий фонд соціального призначення» від 12.01.2006 року має забезпечити реалізацію соціально незахищеними верствами населення права на отримання житла. *Соціальне житло* (соціальні гуртожитки, соціальні будинки для ветеранів війни і праці, громадян похилого віку та інвалідів, спеціалізовані будинки для бідних та безпритульних тощо) має відповідати технічним нормам, санітарно-гігієнічним вимогам та бути придатним для проживання.

Правом взяття на *соціальний квартирний облік* користуються громадяни України, матеріальний стан яких не надає можливості найняти житло в населених пунктах, де вони проживають. Право позачергового одержання квартир соціального житлового фонду, зокрема, мають: інваліди війни, особи які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи (категорії 1-2), діти сироти та діти інваліди.

Питання для самоконтролю:

1. Норми житлового права згідно до Житлового кодексу України.
2. Порядок передачі житла в найм.
3. Визначити поняття: володіння, користування та розпорядження житлом.

Теми рефератів:

1. Позачергове надання житлової площі.
2. Приватизація державного житлового фонду.
3. Соціальне житло та порядок його отримання громадянами України.

Література:

1. Жилищный кодекс Украины (с изменениями и дополнениями по состоянию на 1 августа 2004 года). – Х.: ООО «Одиссей», 2004. – 160с.
2. Основи правознавства: Навчальний посібник / За ред. С.В. Ківалова, М.П. Орзіх. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Т-во „Знання”, КОО, 2001. – С. 204 – 205.
3. Брецько Ф.Ф. Основи держави і права. Навчальний посібник у 2-х книгах. – Кн. 1. – Ужгород: Закарпаття, 1998. – С. 514 – 525.
4. Котюк В.О. Основи держави і права: навчальний посібник для абітурієнтів, студентів, учнів середніх шкіл і ліцеїв. – К.: Вентурі, 1997. – С. 178 – 182.
5. Основы государства и права Украины в вопросах и ответах. – Х.: ООО «Одиссей», 2003. – С. 272 – 277.

Тема 10. Основи кримінального законодавства України.

Лекція 10. Основи кримінального законодавства України.

Мета вивчення: ознайомити студентів з основними теоретичними положеннями, що розкривають зміст кримінально-правових норм і дозволяють засвоїти суму знань, необхідних для виховання непримиренного ставлення до порушень правових приписів.

Навчальний час: 2 год.

Обладнання: підручники, навчальні посібники, список основної і додаткової літератури, глосарій, методичні вказівки для самостійного вивчення навчального курсу.

План лекції (навчальні питання):

- 1. Поняття та ознаки злочину. Класифікація злочинів.**
- 2. Види злочинів.**
- 3. Мета і види кримінального покарання.**
- 4. Звільнення від відбування покарання. Амністія і помилування.**

Ключові поняття: кримінальна відповідальність, склад злочину, об'єктивна сторона, суб'єкт злочин, співучасть, неосудність.

Питання 1. Поняття та ознаки злочину. Класифікація злочинів.

Кримінальне право являє собою систему юридичних норм, встановлених у суспільстві. Норми кримінального права загальної дії і є загальнообов'язковими до виконання.

Кримінальне право має свій предмет, а саме відносини, що виникають у зв'язку із вчиненням злочину і застосуванням за це певних покарань.

Отже, можна відзначити, що кримінальне право як система норм (законів) має такі ознаки: загальнообов'язкову нормативність, формальну визначеність і державну забезпеченість, а також властиві йому предмет і метод правового регулювання.

Кримінальна відповідальність – це вимушене визнання особою, яка вчинила злочин, державного осуду, а також передбачених КК обмежень особистого, майнового або іншого характеру, що визначаються обвинувальним вироком суду і покладаються на винного спеціальними органами держави.

Кримінальний кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 5 квітня 2001 р., має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку і громадської безпеки, довілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, запобігання злочинам.

Поняття та ознаки злочину. Класифікація злочинів.

Злочином визнається передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), учинене суб'єктом злочину.

З поняття злочину впливають такі його *ознаки*: а) суспільна небезпечність; б) винність – означає, що злочином визнається лише діяння, вчинене умисно або з необережності; в) наявність суб'єкту злочину.

Класифікація злочинів залежно від ступені тяжкості за КК: 1) злочини не великої тяжкості, за які законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі не більше 2 років (погроза вбивством, незаконне розголошення лікарської таємниці); 2) злочини середньої тяжкості, за які законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше 5 років (експлуатація дітей, які не досягли віку, з якого законодавство дозволяє працевлаштування, шляхом використання їх праці з метою отримання прибутку; обман покупців і замовників; шахрайство з фінансовими ресурсами; незаконне заволодіння транспортним засобом); 3) тяжкі злочини, за які законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі не більше 10 років (створення злочинної організації; порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, якщо воно спричинило загибель людей; організація масових заворушень, що супроводжувалися насильством над особою, погромами, знищенням майна, захопленням будівель або споруд, опором представникам влади із застосуванням зброї); 4) особливо тяжкі злочини, за які законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад 10 років або довічного позбавлення волі (контрабанда наркотичних засобів; посягання на представника іноземної держави; легалізація грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом; умисне знищення або пошкодження майна).

Кримінальне законодавство визначає три *стадії вчинення злочину*: а) готування до злочину; б) замах на злочин; в) закінчений злочин.

Склад злочину – це сукупність встановлених у кримінальному законі юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як злочинне.

У кожному складі злочину виділяють його *елементи*. Ними є: об'єкт злочину, об'єктивна сторона злочину, суб'єкт і суб'єктивна сторона злочину.

Об'єкт – це те, на що завжди посягає злочин і чому він завжди заподіює певної шкоди. Це ті суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом.

Об'єктивна сторона – зовнішня сторона діяння, яка виражається у вчиненні передбаченого законом діяння (дії чи бездіяльності), що заподіює чи створює загрозу заподіяння шкоди об'єкту злочину.

Суб'єкт злочину – це особа, яка вчиняє злочин.

Суб'єктивна сторона – це внутрішня сторона злочину, бо вона включає ті психічні процеси, що характеризують свідомість і волю особи в момент вчинення злочину, основною ознакою якої є вина особи (ст.ст. 23-25 КК України).

Злочин може бути вчинений однією особою чи за спільною участю двох або більше осіб – співучасників.

Співучастю вважається умисна спільна участь декількох осіб у вчиненні умисного злочину (залежно від характеру діяльності: виконавець, організатор, підбурювач, пособник). При призначенні покарання кожному зі співучасників суд враховує ступінь і характер його участі у вчиненні злочину.

Питання 2. Види злочинів.

Кримінальний кодекс визначає такі *види злочинів*: 1) проти основ національної безпеки України (державна зрада); 2) проти життя і здоров'я особи (умисне вбивство); 3) проти волі, честі та гідності особи (захоплення заручників); 4) проти статевої свободи та статевої недоторканності особи (розбещення неповнолітніх); 5) проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (піддроблення виборчих документів); 6) проти власності (крадіжка); 7) у сфері господарської діяльності (шахрайство с фінансовими ресурсами); 8) проти довкілля (приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення); 9) проти громадської безпеки (створення злочинної організації); 10) проти безпеки виробництва (порушення вимог законодавства про охорону праці); 11) проти безпеки руху та експлуатації транспорту (незаконне заволодіння транспортним засобом); 12) проти громадського порядку та моральності (хуліганство); 13) у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації (втрата документів з державною таємницею); 14) проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян (опір працівникам міліції); 15) у сфері використання ЕОМ (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж (незаконне втручання в роботу комп'ютерних систем, мереж); 16) у сфері службової діяльності (одержання хабара); 17) проти правосуддя (завідомо незаконні затримання або арешт); 18) військові злочини (невиконання наказу, дезертирств); 19) проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (пропаганда війни).

Питання 3. Мета і види кримінального покарання.

Метою покарання за кримінальним законодавством є виправлення і перевиховання засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів з боку засуджених, вплив на інших осіб, щоб вони не вчиняли злочин.

Покарання як особливий засіб державного примусу характеризується такими *ознаками*:

- призначається лише за вчинення злочину;
- застосовується лише на підставі закону;
- призначається лише судом;
- передбачає позбавлення та обмеження прав і свобод;
- за своїм змістом є карою (спричиняє засудженому певні обмеження і страждання).

Кримінальний кодекс передбачає такі *види покарань*: 1) штраф; 2) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; 3) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 2-х до 5-ти років; 4) громадські роботи, які полягають у виконанні засудженим у вільний від роботи час суспільно корисних робіт; 5) виправні роботи від 6-ти місяців до 2-х років; 6) службові обмеження для військовослужбовців строком до 2-х років; 7) конфіскація майна; 8) арешт від одного до 6-ти місяців; 9) обмеження волі з обов'язковим залученням до праці строком від одного до 5-ти років; 10) тримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні строком від 6-ти місяців до 2-х років; 11) позбавлення волі на певний строк (від одного до 15 років); 12) довічне позбавлення волі.

При призначенні покарання суд враховує особу винного та обставини справи, що пом'якшують й обтяжують відповідальність.

Неосудність – це нездатність особи внаслідок психічного розладу усвідомлювати свої дії або керувати ними під час вчинення суспільно небезпечного діяння.

Розглянемо деякі *особливості відповідальності неповнолітніх*: кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилось 16 років, лише за вчинення таких тяжких злочинів, як умисне вбивство, посягання на життя працівника міліції, умисне тяжке і середньої тяжкості ушкодження, бандитизм, зґвалтування, розбій, вимагання, умисне знищення або пошкодження майна, шляхів сполучення, транспортних засобів, незаконне заволодіння транспортними засобами, хуліганство.

До *неповнолітніх* можуть бути застосовані такі види покарань:

- штраф застосовується лише до неповнолітніх, що мають самостійний дохід або майно;
- громадські роботи;
- виправні роботи на строк від 2-х місяців до одного року;
- арешт від 15 до 45 діб;
- позбавлення волі у спеціальних виховних установах на строк до 10 років, а за особливо тяжкий злочин, поєднаний з умисним позбавленням життя людини на строк до 15 років.

До неповнолітнього, який вчинив злочин невеликої тяжкості й виявив щире розкаяння, судом можуть бути застосовані, зокрема, такі *заходи виховного характеру*: 1) застереження; 2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; 3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, або під нагляд педагогічного чи трудового колективу; 4) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків на строк, що не перевищує 3-х років.

Звільнення від відбування покарання з випробуванням (засудження до позбавлення волі на строк до 5-ти років та виправні роботи), засудженому встановлюється іспитовий

строк тривалістю від одного до 3-х років. Суд може покласти на засудженого обов'язки: попросити публічно або в іншій формі пробачення у потерпілого; не виїжджати за межі України; повідомляти про зміну місця проживання; періодично з'являтися для реєстрації в органи кримінально-виконавчої системи, пройти курс лікування від алкоголізму чи наркоманії та ін.

Питання 4. Звільнення від відбування покарання. Амністія і помилування.

У разі призначення покарання особі, яка засуджується до позбавлення волі на строк не більше як 5 років, а також призначення покарання у вигляді виправних робіт, суд, враховуючи особу винного та можливості його виправлення і перевиховання, може прийняти рішення про звільнення винного від відбування покарання з випробуванням.

Засудженому встановлюється іспитовий строк тривалістю від 1 до 3 років. Після закінчення іспитового строку засуджений, який виконав усі покладені на нього обов'язки, звільняється від призначеного йому покарання.

Амністія є видом повного або часткового звільнення осіб, засуджених за вчинення злочинів, від відбуття покарання. Оголошення амністії належить до повноважень Верховної Ради України і встановлюється виключно законом, в якому зазначаються категорії осіб, котрі підлягають амністії (Закон України «Про застосування амністії в Україні» від 1 жовтня 1996 р.). Згідно до зазначеного Закону, амністію не може бути застосовано до особливо небезпечних рецидивістів; осіб, які мають дві і більше судимості за вчинення тяжких злочинів; осіб, яких засуджено за особливо небезпечні злочини проти держави, умисне вбивство за обтяжуючих обставин.

Помилування за своїм змістом наближається до амністії. Однак акти про помилування завжди мають індивідуальний характер і застосовуються лише персонально до окремих осіб. Помилування здійснюється, як правило, на прохання засудженого, його рідних, захисника тощо. Помилування може бути застосовано до будь-якої особи, але насамперед до тих, хто щиро розкався і довів це своєю поведінкою.

Згідно з Конституцією України помилування здійснює Президент України.

Питання для самоконтролю:

1. Підстави кримінальної відповідальності.
2. Поняття складу злочину.
3. Наслідки добровільної відмови від вчинення злочину.

Теми рефератів:

1. Кримінальне право і політика держави у сфері протидії злочинності.
2. Поняття необхідної оборони.
3. Поняття крайньої необхідності.

Література:

1. Мельник М.І., Клименко В.А. Кримінальне право України / М.І. Мельник, В.А. Клименко. – К.: Юридична думка, 2006.

Тема 11. Основи адміністративного законодавства України.

Лекція 11. Основи адміністративного законодавства України.

Мета вивчення: ознайомити студентів з основними теоретичними положеннями, що розкривають зміст відносин, які регулюються адміністративним правом, виникають у процесі державного управління та у зв'язку зі здійсненням державними органами діяльності управлінського характеру.

Навчальний час: 2 год.

Обладнання: підручники, навчальні посібники, список основної і додаткової літератури, глосарій, методичні вказівки для самостійного вивчення навчального курсу.

План лекції (навчальні питання):

1. Відносини, які регулюються адміністративним правом. Кодекс України про адміністративні правопорушення.

2. Адміністративні стягнення та адміністративна відповідальність.

Питання 1. Відносини, які регулюються адміністративним правом. Кодекс України про адміністративні правопорушення.

Адміністративне право регулює суспільні відносини, які виникають у процесі державного управління та у зв'язку зі здійсненням державними органами діяльності управлінського характеру.

Державне управління – це частина соціального управління, тобто управління людьми та їх колективами. Існують три види державної діяльності (влади): законодавча, виконавча, і судова.

Адміністративне право визначає основні принципи державного управління, виконавчо-розпорядчу діяльність, способи забезпечення законності та дисципліни у державному управлінні, урегульовує порядок управління окремими галузями народного господарства, культурою, освітою, медициною, наукою, адміністративно-політичною діяльністю, соціальним розвитком та ін.

Суб'єктами адміністративно-правових відносин можуть бути органи виконавчої влади, органи державної адміністрації, виконавчі органи місцевих рад, державні службовці, установи, підприємства всіх форм власності, громадські організації і партії,

громадяни України, іноземці та особи без громадянства. Особливу групу суб'єктів адміністративного права становлять державні службовці.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державну службу» державна служба в Україні – це професійна діяльність осіб, які займають посади в державних органах та їх апараті щодо практичного виконання завдань і функцій держави та одержують заробітну плату за рахунок державних коштів.

Адміністративне право – це галузь права (система правових норм), яка регулює суспільні відносини, що формуються у ході забезпечення органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, державного і самоврядного управління економікою, соціально-культурним і адміністративно-політичним розвитком, а також у процесі внутрішньої організації усіх державних органів та організацій.

Основним нормативним актом у галузі адміністративного права, який визначає завдання законодавства щодо адміністративних правопорушень і адміністративну відповідальність, є *Кодекс України про адміністративні правопорушення* від 7 грудня 1984 р. У Кодексі правопорушення поділено за об'єктом посягань (сфера охорони праці, здоров'я, безпеки дорожнього руху тощо). У ньому подано систему органів, уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення, регламентується порядок провадження цих справ, а також виконання адміністративних стягнень.

Адміністративний проступок (правопорушення) – це протиправна, винна дія чи бездіяльність, яка посягає на державний або громадський порядок, на власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законодавством передбачена адміністративна відповідальність. Розділами 5-15 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачені види адміністративних правопорушень.

Митним кодексом і Законом України «Про боротьбу з корупцією» передбачена відповідальність за окремі види адміністративних правопорушень, які не включені до Кодексу України про адміністративні правопорушення – за порушення митних правил і корупційні діяння відповідно.

Органами, що розглядають справи про адміністративні правопорушення, є органи внутрішніх справ, місцеві суди, виконавчі комітети селищних і сільських Рад, органи державних інспекцій, митні та інші уповноважені органи.

За адміністративні правопорушення законодавство передбачає відповідальність у вигляді адміністративного стягнення, яке накладається компетентним органом у суворій відповідності до чинного законодавства і має на меті покарання особи. Покарання не передбачає приниження людської гідності або завдання особі фізичних страждань, воно має лише забезпечити поведінку громадян, що відповідає вимогам норм права і моралі.

Питання 2. Адміністративні стягнення та адміністративна відповідальність.

За адміністративні правопорушення законодавство передбачає відповідальність у вигляді адміністративного стягнення, яке накладається компетентним органом у суворій відповідності до чинного законодавства і має на меті покарання особи, що скоїла правопорушення, є засобом матеріального, морального впливу, може мати форму тимчасового обмеження свободи і заподіяння порушникові інших незручностей та обмежень, встановлених законом. Покарання не передбачає приниження людської гідності або завдання особі фізичних страждань, воно має лише забезпечити поведінку громадян, що відповідає вимогам норм права і моралі.

Адміністративна відповідальність – це вид юридичної відповідальності громадян і посадових осіб, що полягає у застосуванні адміністративного стягнення до особи, яка вчинила адміністративне правопорушення.

До видів адміністративних стягнень належать: 1) попередження у письмовій формі; 2) штраф; 3) оплатне вилучення предмета, який став знаряддям скоєння або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, та грошей, одержаних внаслідок скоєння адміністративного правопорушення; 4) конфіскація предмета, який став знаряддям або об'єктом адміністративного правопорушення; 5) позбавлення спеціального права, наданого громадянину (на полювання, керування транспортними засобами тощо), на строк до трьох років; 6) виправні роботи на строк до двох місяців (відбуваються за місцем основної роботи правопорушника з відрахуванням з його заробітної плати 20 відсотків у дохід держави); 7) адміністративний арешт, відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення, застосовується у виняткових випадках за дрібне хуліганство, неповагу до суду та ін.

Порядок притягнення до адміністративної відповідальності передбачає визначену законом процедуру. Справа розглядається у присутності особи, яка притягається до адміністративної відповідальності. Розглянувши справу про адміністративні порушення, орган (посадова особа) видає постанову в справі. Постанова може бути оскаржена протягом десяти днів від дня її винесення.

Адміністративній відповідальності підлягають осудні особи, що досягли 16-річного віку. Адміністративний арешт до 15 діб до неповнолітніх осіб не застосовується.

Відповідальність за адміністративні правопорушення неповнолітніх до 16 років несуть їхні батьки, опікуни чи піклувальники.

Питання для самоконтролю:

1. Загальна характеристика адміністративної відповідальності.
2. Поняття суб'єктів адміністративно-правових відносин.
3. Адміністративний проступок. Ознаки адміністративних правопорушень.

Теми рефератів:

1. Відносини, які регулюються адміністративним правом.
2. Порядок притягнення до адміністративної відповідальності.

Література:

1. Конституція України 1996 р.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7.12.1984 р.
3. Закон України «Про правовий статус іноземців» від 4.02.1994 р.

Тема 12. Законодавство України про соціальний захист і охорону здоров'я.

Мета вивчення: ознайомити студентів з системою державних гарантій для реалізації прав громадян на соціальний захист і охорону здоров'я.

Навчальний час: 2 год.

Обладнання: підручники, навчальні посібники, список основної і додаткової літератури, глосарій, методичні вказівки для самостійного вивчення навчального курсу.

План

1. **Право на соціальний захист і достатній життєвий рівень.**
2. **Право на охорону здоров'я.**

Питання 1. Право на соціальний захист і достатній життєвий рівень.

Протягом життя кожна людина знаходиться перед небезпекою настання обставин, які можуть безпосереднім чином вплинути на стан її здоров'я та призвести до втрати заробітку – основного джерела засобів до існування. До таких обставин відносять хворобу, старість, інвалідність.

Основи законодавства України про соціальний захист населення визначають принципи та загальні правові, організаційні та фінансові засади соціального захисту населення України, регулюють суспільні відносини у цій сфері з метою забезпечення права кожної людини на гідні умови її життя.

Соціальний захист – це система державних гарантій для реалізації прав громадян на працю і допомогу на час безробіття; підтримання життєвого рівня населення через перегляд мінімальних розмірів основних соціальних гарантій за умов зростання цін і на споживчі товари та послуги; надання державної допомоги, пільг та інших видів соціальної підтримки малозабезпеченим громадянам і сім'ям, які виховують дітей; матеріальне забезпечення при досягненні пенсійного віку, при тимчасовій або постійній втраті працездатності, втраті годувальника тощо. Певні особливості має соціальний захист окремих категорій громадян: військовослужбовців, інвалідів, державних

службовців, ветеранів війни і праці, потерпілих від катастрофи на Чорнобильській АЕС тощо.

У Загальній декларації прав людини (ст. 25) проголошується: «кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї».

Задля досягнення цих цілей передбачено запровадження соціального страхування і соціального забезпечення.

Державне соціальне страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної або часткової тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом – роботодавцем, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом.

Соціальне забезпечення – це державна система матеріального забезпечення і соціального обслуговування сімей, в яких є діти, громадян у старості, у разі хвороби, повної або часткової втрати працездатності чи роботи, у разі втрати годувальника.

Матеріальне забезпечення – це надання в передбачених законодавством випадках прямих грошових виплат громадянам зі спеціалізованих державних фондів, як правило, у формі пенсій і допомоги.

Основними видами соціального забезпечення є:

- допомога у разі повної або часткової, постійної чи тимчасової втрати працездатності;
- допомога жінкам у зв'язку з вагітністю і пологами;
- допомога сім'ям, які мають неповнолітніх дітей;
- забезпечення інвалідів протезно-ортопедичними виробами і засобами пересування, а також професійне навчання інвалідів;
- допомога у зв'язку з безробіттям;
- безплатна медична й лікарська допомога певним категоріям населення тощо.

Законодавство України «Про пенсійне забезпечення»: Закон України «Про пенсійне забезпечення», прийнятий 5 листопада 1991 року, відповідно до Конституції України (ст. 46) гарантує всім непрацездатним громадянам України право на матеріальне забезпечення за рахунок суспільних фондів споживання шляхом надання трудових і соціальних пенсій. Закон поділяє пенсії на дві основні групи: трудові та соціальні.

Трудові пенсії надаються: за віком, по інвалідності, у разі втрати годувальника, за вислугу років. *Соціальні пенсії* призначаються та виплачуються непрацюючим громадянам, крім інвалідів дитинства, за відсутності права на трудову пенсію.

Згідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. передбачено, окрім чинної на теперішній час солідарної системи пенсійного забезпечення, *створення накопичувального пенсійного фонду*. Цей цільовий позабюджетний фонд створюється за рахунок сплати страхових внесків самою фізичною особою, яка підлягає загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню, або внесків, які за неї вносять інші особи (підприємства, установи, організації, громадяни).

Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9 липня 2003 року передбачено право громадян України, іноземців та осіб без громадянства (фізичних осіб) на добровільних засадах бути учасниками недержавних пенсійних фондів. Ці фонди є юридичними особами, виключним видом діяльності яких є недержавне пенсійне забезпечення. *Недержавне пенсійне забезпечення* здійснюється шляхом укладення пенсійних контрактів між пенсійними фондами та вкладниками фондів, які сплачують пенсійні внески на користь учасників фонду.

Інші види соціальної допомоги. Соціальні послуги: передбачено кілька видів такої допомоги, встановленої Законами України: «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21 листопада 1992 р.; «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» від 16 грудня 1993 р.; «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 р.

Законом України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 р. передбачено надання особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, соціальних послуг. Основними формами надання соціальних послуг є матеріальна допомога та соціальне обслуговування.

Видами соціальних послуг є:

- соціально-побутові послуги (гаряче харчування, транспортні послуги, виклик лікаря, доставка медикаментів);
- психологічні послуги (консультації з питань психічного здоров'я та поліпшення взаємин з оточуючими);
- соціально-педагогічні послуги (виявлення та сприяння розвитку різнобічних інтересів і потреб тощо);
- соціально-медичні послуги (консультації щодо запобігання можливим розладам здоров'я особи);
- юридичні послуги (консультації з чинного законодавства, здійснення захисту прав та інтересів особи);
- послуги з працевлаштування тощо.

Для отримання соціальних послуг, що надаються державними та комунальними організаціями, особа, яка їх потребує, має звернутися з письмовою заявою до місцевого органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування.

Питання 2. Право на охорону здоров'я.

Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм.

На розвиток і реалізацію цих положень в Україні прийнято низку нормативно-правових актів. Наприклад, *основи законодавства України про охорону здоров'я* від 19 листопада 1992 р., Закони України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 р., «Про забезпечення санітарно-епідеміологічного благополуччя населення» від 24 лютого 1994 р., «Про лікарські засоби» від 4 квітня 1996 р. та ін.

Законом передбачається *низка заходів щодо соціального захисту осіб, які постраждали внаслідок катастрофи*. Для цих громадян встановлено пільги щодо забезпечення житлом, сплати податків, при користуванні транспортом, послугами зв'язку, зменшено вік виходу на пенсію, збільшено тривалість відпустки. Діти, що постраждали внаслідок цієї катастрофи, мають право на безплатне отримання ліків, пільги при вступі до вищих закладів освіти, передбачено отримання батьками грошової допомоги тощо.

28 лютого 1991 року було також прийнято Закон України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», який регулює питання поділу території на відповідні зони, режим їх використання та охорони, умови проживання та роботи населення, господарську, науково-дослідну та іншу діяльність у цих зонах. Законом закріплюється і гарантується забезпечення режиму використання та охорони цих територій з метою зменшення дії радіоактивного випромінювання на здоров'я людини та екологічні системи.

Питання для самоконтролю:

1. Поняття соціального страхування та соціального забезпечення.
2. Законодавство України «Про пенсійне забезпечення».
3. Інші види соціальної допомоги та соціальних послуг.

Теми рефератів:

1. Розвиток і реалізація законодавчих положень щодо права громадян на охорону здоров'я в Україні.

Література:

1. Головка М.Л., Пастухов В.П. Зайнятість населення України // М.Л. Головка, В.П. Пастухов. – К.: Атіка, 2008.

Тема 13. Міжнародне право. Лекція 13. Міжнародне право.

Мета вивчення: ознайомлення студентів з системою юридичних норм та юридичних механізмів, що регулюють міжнародно-правові відносини між суб'єктами міжнародного права.

Навчальний час: 2 год.

Обладнання: підручники, навчальні посібники, список основної і додаткової літератури, глосарій, методичні вказівки для самостійного вивчення навчального курсу.

План лекції (навчальні питання):

1. Поняття міжнародного права.
2. Система міжнародного права.
3. Міжнародний правопорядок.

Питання 1. Поняття міжнародного права.

Здобуття Україною незалежності спонукало її до активності в усіх сферах суспільного життя, що проявляється у становленні України як правової держави і її інтеграції у світові та європейські структури. З'явилася тенденція до транснаціоналізації освіти та необхідності вивчення цілої низки правових дисциплін в аспекті вступу України до Світової організації торгівлі та Європейського Союзу. Сьогодні основне завдання щодо оволодіння знаннями з міжнародного права стоять перед державою та її громадянами, бо саме вони розуміють, що ці знання є не лише показником загальної культури, а й невідомою умовою прийняття у світове співтовариство.

Існує понад тисячу визначень міжнародного права. У формулюванні визначення цього поняття виявляється плюралізм поглядів. Найбільш уживаним є таке: *міжнародне право – це система юридичних норм, що регулюють міжнародні відносини з метою забезпечення миру, прав людини і співробітництва, це рішення і правові засоби їх застосування, прийняті повноважними суб'єктами для реалізації спільних інтересів.* Під міждержавними розуміються відносини за участю держав, міждержавних організацій і державоподібних утворень, таких, наприклад, як нація, що бореться за державотворення.

Міжнародне право існує у формі норм. За юридичним змістом норми є правилами поведінки. Якщо норми являють собою необхідну внутрішню форму існування міжнародного права, то його зовнішньою формою, тобто способом вираження, є звичай, договір і правотворчі рішення міжнародних організацій. Ці офіційно-юридичні форми існування міжнародно-правових норм іменуються джерелами міжнародного права.

Договір і звичай є універсальними джерелами, юридична сила яких впливає з загального міжнародного права; правотворчі рішення організацій є спеціальним джерелом, юридична сила яких визначається установчим актом відповідної організації.

Суб'єкт міжнародного права – це самостійне утворення, що завдяки своїм можливостям і юридичним властивостям здатно мати права й обов'язки по міжнародному праву, брати участь у створенні та реалізації цих норм.

Загальноприйнятими суб'єктами сьогодні є держави і міждержавні організації. Не настільки надійно визнана правосуб'єктність народів, націй, що борються за державотворення. Основним суб'єктом міжнародного права є держава.

Під *об'єктом міжнародного права* розуміється те, на що спрямовано його дію, що воно покликано регулювати. У міжнародного права таким об'єктом є міжнародні, а точніше міждержавні відносини. Від об'єкта варто відрізнити *предмет міжнародно-правових відносин*, під яким розуміється все те, з приводу чого сторони вступають у правовідносини. Таким предметом можуть бути дії і стримування від дій, територія тощо.

Функції міжнародного права – це основні напрямки його впливу та взаємодії з соціальним середовищем, обумовлені його суспільним призначенням.

Головною *соціальною функцією* міжнародного права є зміцнення існуючої системи міжнародних відносин. Головна *юридична функція* полягає в правовому регулюванні міждержавних відносин. Обидві функції носять характер стабілізуючих, охоронних, оскільки націлені на підтримку визначеного порядку в системі. Міжнародне право виконує також *функцію протидії* існуванню і появі нових відносин і інститутів, що суперечать його цілям і принципам. Істотна *функція інтернаціоналізації*, що полягає в розширенні та поглибленні взаємозв'язку між державами. *Інформаційно-виховна функція* полягає в передачі накопиченого досвіду раціональної поведінки держав, в освіті щодо можливостей використання права, інтересів і цінностей, що вона охороняє.

Існує *юридично обов'язкова сила* міжнародного права. Це необхідна якість міжнародного права, яка регулює міжнародні відносини властивим праву методом. Угода держав додає юридичну обов'язкову силу не тільки окремому договору, окремій нормі, але і міжнародному праву в цілому. Це знаходить вираження в принципі сумлінного виконання зобов'язань по міжнародному праву.

Питання 2. Система міжнародного права.

Система міжнародного права являє собою комплекс юридичних норм, що характеризується принциповою єдністю й одночасно упорядкованим підрозділом на відносно самостійні частини (галузі, підгалузі, інститути).

Системі міжнародного права властива характерна для неї структура. Під структурою розуміються внутрішня організація системи, розташування і з'єднання її елементів, характер їхнього взаємозв'язку.

Сформований комплекс основних принципів міжнародного права об'єднав, організував і співпорядкував раніше розрізнені групи норм. З'явилася ще одна ознака системи – ієрархія норм, встановлення їхньої співпідпорядкованості. Поступово формується міжнародне процесуальне право, яке є ознакою зрілості правової системи.

Норма міжнародного права – це створене угодою суб'єктів формально визначене правило, що встановлює для них права, обов'язки і забезпечується юридичним механізмом. Норма являє собою загальне правило, розраховане на невизначену кількість випадків. Тому в доктрині здавна ведеться суперечка про те, чи є нормою постанова договору, що закріплює конкретне врегулювання і не підлягає застосуванню до інших випадків. Подібна постанова має ознаки норми: вона регулює відносини сторін, юридично обов'язкова, проте не розрахована на кількаразове застосування. Такого роду постанови звичайно іменують індивідуальними нормами.

Класифікація норм. Взявши за основу лише найважливіші критерії, можна припустити наступну класифікацію міжнародно-правових норм:

- за змістом і місцем в системі – цілі, принципи, норми;
- за сферою дії – універсальні, регіональні, партикулярні;
- за юридичною силою – імперативні, диспозитивні;
- за функціями в системі – матеріальні, процесуальні;
- за способом створення та формою існування, тобто за джерелом – звичайні, договірні, норми рішень міжнародних організацій.

Модель бажаного стану в майбутньому, що суб'єкти погодилися реалізувати спільними зусиллями і додали їй юридичної сили, називається *міжнародно-правовою метою*.

Статут ООН визначив основні цілі міжнародного права:

- підтримувати мир і безпеку;
- розвивати дружні відносини;
- здійснювати співробітництво у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру й у заохоченні та розвитку поваги до прав і свобод людини;
- створити умови, за яких можуть дотримуватися справедливість і повага до зобов'язань, що випливають з договорів та інших джерел міжнародного права.

Цілі договору служать критерієм законності заходів для його реалізації.

Характерною рисою міжнародного права є наявність у ньому комплексу основних принципів, під якими розуміються узагальнені норми, що відображають характерні риси, а також головний зміст міжнародного права й мають вищу юридичну силу. В рамках міжнародного права існують різні види принципів. Серед них важливе місце займають принципи-ідеї. До них відносяться ідеї світу і співробітництва, гуманізму, демократії, тощо.

Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами називає наступні принципи:

Принцип незастосування сили чи загрози силою. В якості головної мети Статут ООН постановив: позбавити прийдешні покоління від нещастя війни, прийняти практику, відповідно до якої збройні сили застосовуються не інакше, як у загальних інтересах. Статут заборонив застосування не тільки збройної сили, але і сили взагалі. Більш того, заборонена навіть погроза силою будь-яким чином, несумісним з цілями ООН.

Статут передбачає можливість застосування сили чи погрози силою лише в двох випадках. По-перше, за рішенням Ради Безпеки у випадку загрози миру, будь-якого порушення миру чи акту агресії. По-друге, у порядку здійснення права на самооборону у випадку збройного нападу, доти, доки Рада Безпеки не прийме необхідних мір для підтримки міжнародного миру і безпеки.

Принцип мирного вирішення спорів закріплено у Статуті ООН і у всіх міжнародних актах, що викладають принципи міжнародного права. Йому спеціально присвячено ряд резолюцій ГА, серед яких можна виділити Манільську декларацію про мирний дозвіл міжнародних спорів 1982 р. Першим багатобічним актом, що встановив цей принцип, був Статут Ліги Націй.

Відповідно до Статуту ООН Декларація про принципи міжнародного права 1970 р. сформулювала принцип у такий спосіб: “Кожна держава вирішує свої міжнародні суперечки з іншими державами мирними засобами таким чином, щоб не піддавати загрози міжнародний мир, безпеку і справедливість”.

У Статуті ООН говориться, що *принцип невторчання* не дає Організації права на вторчання в справи, що входять у внутрішню компетенцію будь-якої держави, і не вимагає від держав-членів представляти такі справи на вирішення у порядку Статуту. Статут ООН передбачає розвиток співробітництва по значному колу питань явно внутрішнього характеру (наприклад: сприяння підвищенню рівня життя, повної зайнятості населення, загальної поваги прав людини).

Принцип співробітництва. Ідея всебічного співробітництва втілена в Статуті ООН. Як принцип вона була сформульована в Декларації про принципи міжнародного права. Принцип зобов'язує держави співпрацювати одна з одною, незалежно від розходжень в їхніх політичних, економічних і соціальних системах. Визначені також основні напрямки співробітництва: підтримка миру і безпеки; загальна повага прав людини; здійснення міжнародних відносин у економічній, соціальній, культурній, технічній і торговій областях відповідно до принципів суверенної рівності та невторчання; співробітництво з ООН і вживання заходів, передбачених її Статутом; сприяння економічному росту в усьому світі, особливо в країнах, що розвиваються.

Принцип рівноправності і самовизначення народів втілено у Статуті ООН, у якому в якості однієї з цілей Організації зазначено: “Розвивати дружні відносини між націями на основі поваги принципу рівноправності і самовизначення народів, а також приймати інші відповідні міри для зміцнення загального миру”.

Зміст принципу вперше розкрито в Декларації про принципи міжнародного права: “Всі народи мають право вільно визначати без вторчання ззовні свій політичний статус і здійснювати свій економічний, соціальний і культурний розвиток, і кожна держава зобов'язана поважати це право у відповідності зі Статутом ООН”.

Принцип суверенної рівності. У Статуті ООН у статті про принципи на перше місце поставлено пункт, який говорить: “Організація заснована на принципі суверенної рівності всіх її Членів”. Основний зміст принципу полягає в наступному: держави зобов'язані поважати суверенну рівність і своєрідність одне одного, а також усі права, властиві суверенітету, поважати правосуб'єктність інших держав. Кожна держава має право вільно обирати і розвивати свою політичну, соціальну, економічну і культурну систему, встановлювати свої закони й адміністративні правила. Всі держави володіють рівними основними правами й обов'язками. Вони зобов'язані поважати право одне одного визначати і здійснювати на власний розсуд свої відносини з іншими державами відповідно до міжнародного права. Держави повинні сумлінно виконувати свої зобов'язання по міжнародному праву.

На відміну від інших принципів, які склалися в процесі розвитку міжнародного права, *принцип сумлінного виконання зобов'язань по міжнародному праву* затверджувався разом з цим правом. Без нього міжнародне право не було б правом, саме в ньому укладене джерело юридичної сили міжнародного права. Він відноситься до категорії необхідного права.

Заключний акт НБСЄ 1975 р. доповнив приведений перелік трьома принципами: непорушність кордонів, територіальна цілісність, повага прав людини.

У Декларації про принципи міжнародного права зміст *принципу непорушності кордонів* викладається в розділі про принцип незастосування сили: “Кожна держава зобов'язана утримуватися від погрози чи її застосування силоміць з метою порушення існуючих міжнародних кордонів іншої держави чи як засіб вирішення міжнародних спорів, у тому числі територіальних спорів і питань, що стосуються державних кордонів.

Принцип територіальної цілісності. Територія є матеріальною основою держави, необхідною умовою її існування. Тому держави приділяють особливу увагу забезпеченню її цілісності. Статут Ліги Націй зобов'язував поважати і зберігати проти всякого зовнішнього нападу територіальну цілісність держав-членів. Статут ООН зобов'язує утримуватися від загрози чи її застосування силоміць проти територіальної недоторканності держав.

Принцип поваги прав людини закріплено, крім Статуту ООН, у Загальній декларації прав людини 1948 р. і в двох пактах 1966 р.: один – про цивільні та політичні права, інший – про економічні, соціальні і культурні права. Було укладено ряд конвенцій з конкретних аспектів: про попередження злочину геноциду і покарання за нього (1948), про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1966), про ліквідацію всіх форм дискримінації у відношенні жінок (1979), про права дитини (1989) тощо.

Питання 3. Міжнародний правопорядок.

Люди постійно вступають в суспільні відносини. Ці відносини регулюються різними нормами, переважна частина яких – це норми права. Такі відносини називаються правовими, вони врегульовані нормою права, їхні учасники мають суб'єктивні права і обов'язки.

Реалізація правових норм, при якій діяльність суб'єктів права є правомірною, називається правопорядком.

Міжнародний правопорядок – це система міжнародно-правових відносин, покликана додати співтовариству держав структурну стійкість на основі цілей і принципів міжнародного права.

Режим, за якого функціонування системи міжнародних відносин здійснюється на основі сумлінного виконання зобов'язань суб'єктів, називається *міжнародною законністю*. В основі законності знаходиться механізм, суть якого полягає в тому, що суб'єкт, який володіє правом, зацікавлений у виконанні зобов'язання іншою стороною, у її правомірній поведінці та додає наявні в його розпорядженні засоби для досягнення мети. Але виконання зобов'язань іншою стороною можливо в тому випадку, якщо сам суб'єкт буде вірний своїм зобов'язанням. Відстоюючи свої права, держава затверджує режим міжнародної законності.

Однією з основних умов законності є наявність гарантій, за допомогою яких підтримується, а в разі потреби – відновлюється законність. Отже, гарантії законності – це спеціальні засоби і умови, які реально забезпечують вимоги законності. До них належать: попередження, виявлення та припинення правопорушень, а також невідворотність юридичної відповідальності.

Міжнародно-правова відповідальність породжується міжнародно-протиправним діянням, елементами якого є: суб'єктивний елемент – наявність провини даного суб'єкта як такого (не тих чи інших осіб, а саме держави в цілому); об'єктивний елемент – порушення суб'єктом своїх міжнародно-правових зобов'язань.

Цілі відповідальності полягають у наступному: стримувати потенційного правопорушника; спонукати правопорушника виконати належним чином свої обов'язки; надати потерпілому компенсацію за заподіяний йому матеріальний і моральний збиток; вплинути на майбутню поведінку сторін в інтересах сумлінного виконання ними своїх зобов'язань.

У літературі і практиці затверджується розподіл міжнародних правопорушень на міжнародні злочини і делікти. Водночас деякі вчені були прихильниками більшої

деталізації міжнародних правопорушень. Так, виходячи зі ступеня загрози миру, міжнародні правопорушення поділяють на:

- агресивні дії (воєнна агресія, погрожування агресією, блокада, тощо);
- ворожі дії (пропаганда агресії, підтримка збройних банд, тероризм);
- неприявні дії, які ще не є ворожими, але вже не мирні (виготовлення та розповсюдження фальшивих документів іноземної держави, тощо).

Як особливий вид злочинів міжнародного характеру слід назвати міжнародний тероризм. Такий вид злочину ставить під загрозу знищення наявного міжнародного порядку, порушує права та інтереси всього світового співтовариства та, як правило, здійснюється з неправомірним застосуванням збройних сил.

В наш час явище тероризму досить поширене. Якщо донедавна звертання до терору як засобу вирішення політичних або релігійних проблем було винятковим, надзвичайним явищем, то в наші дні практично щоденні повідомлення про терористичні акти сприймаються як що сь неминуче. Терор став органічною складовою нашого життя і набув глобального характеру.

Найбільш поширеними в світі терористичними атаками є:

- вибухи або масові вбивства, розраховані на психологічний ефект, страх і невпевненість людей;
- політичні вбивства – один з найбільш радикальних засобів ведення терористичної боротьби;
- викрадення з метою політичного шантажу для досягнення певних політичних поступок або звільнення в'язнів;
- насильницькі дії проти особистості жертви, з метою залякування або в пропагандистських цілях;
- захоплення державних установ, посольств або транспортних засобів, що супроводжується захопленням заручників, що викликає серйозний громадський резонанс; тощо.

Зростання кількості терористичних актів, непередбачуваність наслідків цих актів викликають велику стурбованість світової громадськості, яка все більше активізує свої зусилля в боротьбі з тероризмом. Починаючи з XXVII сесії, Генеральна Асамблея ООН щорічно обговорює питання про заходи щодо запобігання тероризму. За останні роки вироблено значну кількість конвенцій і протоколів з питань боротьби проти тероризму, але багатоманітність форм його проявів ускладнюють вирішення цієї проблеми.

В силу значного обсягу негативних наслідків, небезпеки для світового співтовариства найтяжчі міжнародні злочини ще називають злочинами проти людства. Такого роду злочини наносять відчутний удар по системі міжнародної безпеки, навіть у відомій мірі піддають сумніву основи міжнародного права.

Щодо безпосередньо міжнародного делікту, то до нього належать порушення міжнародно-правових норм, що випливають з договорів чи звичаїв. Відповідальність, що породжується деліктом, носить характер двосторонніх правовідносин, внаслідок чого порушник відповідає тільки перед потерпілим.

Всупереч дуже розповсюдженій думці, відповідальність не включає примусових заходів. Правопорушення породжує лише первинну відповідальність, що складається в обов'язку відновити порушене. І лише у випадку небажання, відмови виконати цей обов'язок настає вторинна відповідальність.

Санкції і контрзаходи являють собою види примусу по відношенню до правопорушника. Примус як елемент методу функціонування міжнародного права являє собою не насильство, а один з засобів реалізації права. Його необхідна ознака –

правомірність. Правомірність визначається насамперед по відповідності основним цілям і принципам міжнародного права. У доктрині існує тенденція розуміти під санкціями примусові міри, здійснювані тільки міжнародними організаціями. Що ж стосується держав, то прийняті ними міри варто називати контрзаходами. Контрзаходи держав здавна прийнято було поділяти на реторсії та репресалії. *Реторсія* – це захід впливу однієї держави на іншу, що переслідують мету спонукати останню припинити недружелюбні, несправедливі, дискримінаційні, але правомірні дії. Найчастіше реторсії застосовуються державою у випадку дискримінації його громадян на території іншої держави, у випадку недружніх обмежень економічних і культурних зв'язків, тощо.

Репресалії – однобічні примусові заходи, що допускаються міжнародним правом як контрзаходи у випадку правопорушення. Оскільки вони є контрзаходами у відношенні до правопорушника, то можуть виходити за межі міжнародного права в тих межах, які визначаються характером правопорушення. З цього видно, що репресалії повинні бути пропорційними: інтенсивність контрзаходів не може бути вище тієї, що необхідно для досягнення безпосередньої мети.

Питання для самоконтролю:

1. Що вкладають в поняття „об’єкту” і „суб’єкту” міжнародного права?
2. Назвіть основні напрямки впливу (функції) міжнародного права.
3. В чому полягає сутність системи міжнародного права?
4. Проаналізуйте основні принципи міжнародного права.
5. Що таке міжнародний правопорядок?
6. Коли має місце правонаступництво? правонаступництво України.

Теми рефератів:

1. Роль ООН у врегулюванні міжнародних конфліктів.
2. Українська термінологія міжнародного права.
3. Україна як сторона угод про взаємну правову допомогу.
4. Міжнародне право щодо захисту культурних цінностей.
5. Незаконна торгівля наркотиками як міжнародний злочин.
6. Міжнародний тероризм як особливий вид злочинів міжнародного характеру.
7. Міжнародне співробітництво в боротьбі зі злочинністю.
8. Система прав людини у Страсбурзі та в Женеві: спільне та відмінне.
9. Застосування сили в міжнародному праві.
10. Співвідношення суверенітету держав та міжнародного права.

Література:

1. Анцелевич Г.О., Покрещук О.О. Міжнародне право. Підручник. – К.: Алерта, 2003. – 284с.
2. Международное право: Учебник. Отв. ред. Ю.М. Колосов, В.И. Кузнецов. – М.: Международные отношения, 1999. – 624с.

3. Черкес М.Ю. Міжнародне право: Підручник. – К.: Товариство “Знання”, КОО, 2000. – 284с.
4. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть: Учебник. – М.: БЕК, 1996. – 371с.
5. Лукашук И.И. Международное право. Особенная часть: Учебник. – М.: Издательство БЕК, 1998. – 410с.
6. Суверенітет України і міжнародне право / Відпов. ред. В.Н. Денисов, В.І.Євінтов. – К.: Манускрипт, 1995. – 360с.
7. Международное право: Учебн. для вузов / Г.В. Игнатенко и др. – 2-е изд. – М.: Высшая школа, 1995. – 399с.
8. Бруз В.С. ООН: врегулювання міжнародних конфліктів. – К.: Либідь, 1995. – 111с.
9. Васильєва-Чекаленко Л.Д. Україна в міжнародних відносинах (1944 – 1996). – К.: Освіта, 1998. – 176с.
10. Антонович М.М. Міжнародне публічне право: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Вид. дім “КМ Академія”, 2003. – 308с.
11. Юридичний словник довідник. – К., 1996.

Навчально-методичні матеріали (НММ) для лекцій:

– *підручники / навчальні посібники*, розроблені викладачами кафедри, конспекти (тексти, схеми) лекцій у паперовій та/або електронній формі (електронний підручник/навчальний посібник/інтерактивний комплекс, файл зі змістом матеріалу, що викладається на лекціях, файл із роздатковими матеріалами);

– *питання, тести й завдання* за окремими темами лекцій (змістовими модулями навчальної дисципліни) для самоконтролю студентів;

– *список основної і додаткової літератури*, рекомендованої студентам, за темами лекцій.

– *госарій* (тлумачний словник термінів – упорядкований перелік спеціальних термінів, зміст яких вимагає пояснення, що зустрічаються в тексті лекцій навчальної дисципліни, за темами лекцій або за абеткою.

– *Методичні вказівки (рекомендації) для студентів щодо самостійного вивчення навчальної дисципліни* – комплекс рекомендацій і роз'яснень, що забезпечують студентів оптимальну організацію вивчення дисципліни.

III. ПАКЕТ КОНТРОЛЬНИХ ЗАВДАНЬ

ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

3.1. Контрольні модульні завдання

ПЕРШИЙ ПРОМІЖНИЙ КОНТРОЛЬ.

Дайте правильні відповіді на тестові завдання.

Тести до теми „Поняття права та його ознаки”.

ТЕСТ 1.

Дати визначення поняттям:

1. Юридичні факти

2. Функції права

3. Вина

4. Закон

5. Право, як волевиявлення держави

6. Адміністративне право

7. Правовий прецедент

8. Систематизація

9. Кодифікація

10. Моральні норми

ТЕСТ 2.

Назвати п`ять:

1. Функцій права

2. Загальносоціальних функцій права

3. Відмінностей між нормами права та іншими соціальними нормами

ТЕСТ 3.

Підкреслити правильний варіант відповіді

1. Елементами правовідносин є:

- a. суб'єкти;
- b. предмети;
- c. суб'єктивна сторона;
- d. об'єкт;
- e. вина;

2. Джерелами права є:

- a. правовий звичай;
- b. принцип вини;
- c. нормативно – правовий акт;
- d. галузь права.

3. Норми права :

- a. існують у будь-якому суспільстві, в тому числі і до виникнення держави;
- b. детально регламентують права та обов'язки суб'єктів;
- c. існують у свідомості людей і позбавлені формального визначення;
- d. забезпечуються заходами державного примусу;
- e. утворюють єдину систему, мають обов'язковий характер.

Тести до теми „Основи теорії держави”.

ТЕСТ 1.

Дати визначення поняттям:

1. Держава

2. Суверенітет

3. Апарат держави

4. Республіка

5. Правова держава

6. Державні підприємства

7. Механізм держави

ТЕСТ 2.

Назвати шість:

1. основних ознак держави

2. внутрішніх функцій держави

3. ознак громадянського суспільства

ТЕСТ 3.

Підкреслити правильний варіант відповіді.

1. Форма державного устрою – це...

- a. сукупність засобів і способів реалізації державної влади;
- b. територіальна організація держави, характер взаємодії між її складовими частинами та державою в цілому;
- c. спосіб організації державної влади, порядок утворення та діяльності державних органів, компетенція та взаємозв'язок між собою, а також взаємовідносини з населенням країни.

2. Формами державного правління є:

- a. республіка;
- b. автономія;
- c. демократія;
- d. монархія.

3. Основними принципами державного апарату України є:

- a. наявність апарату управління та примусу;
- b. національна рівноправність;
- c. гуманізм і милосердя;
- d. поділ влади;
- e. демократизм;
- f. територіальне розселення населення;
- g. наявність права;
- h. законність.

4. До зовнішніх функцій держави відносять:

- a. культурна;
- b. економічна;
- c. функція міжнародного співробітництва;
- d. функція інтегрування національної економіки в світову;
- e. інформаційна;
- f. функція забезпечення безпеки держави.

5. Монархія має такі ознаки:

- a. повноваження глави держави обмежені певним строком;
- b. влада глави існує історично і не делегується йому народом;
- c. влада глави держави здійснюється безстроково і передається у спадщину;
- d. влада глави та вищих державних органів делегується їм народом;
- e. глава держави не несе юридичної відповідальності за свої дії;
- f. глава держави несе політичну відповідальність за свою діяльність.

6. Різновидами тоталітарного режиму є:

- a. фашизм;
- b. автократія;
- c. расизм;
- d. імперія.

7. Ознаками унітарної держави є:

- a. поділ державної влади;
- b. наявність декількох правових систем;
- c. наявність єдиного центру та єдиної системи органів влади та управління;
- d. існування різноманітних політичних партій і громадських об'єднань;
- e. формальний характер виборів;
- f. наявність єдиної системи права, єдиної конституції, єдиної грошової системи.

Тести до теми „Правовідносини. Правомірна поведінка. Правопорушення”.

ТЕСТ 1.

Дати визначення поняттям:

1. Правовідносини

2. Суб'єкти правовідносин

3. Юридичний факт

4. Правомірна поведінка

5. Правопорушення

6. Злочин

7. Юридична відповідальність

ТЕСТ 2.

Назвати чотири:

1. основні ознаки правовідносин

2. ознаки правомірної поведінки

3. ознаки правопорушення

ТЕСТ 3.

Підкреслити правильний варіант відповіді.

1. Об'єкти правовідносин бувають:

- a. матеріальними;
- b. нематеріальними;
- c. фізичними;
- d. юридичними.

2. Юридичний факт – це...

- a. передбачена правом лінія належної поведінки особи;
- b. суспільно шкідливе або суспільно небезпечне, протиправне діяння;
- c. конкретна життєва обставина, з якою норми права пов'язують виникнення, зміну або відміну правовідносин.

3. Умисел не має місця тоді, коли суб'єкт:

- a. усвідомлює протиправність свого діяння;
- b. сподівається, що негативні наслідки не виникнуть;
- c. передбачає настання негативних наслідків;
- d. свідомо допускає настання негативних наслідків.

4. Види правопорушень:

- a. проступок;
- b. шкідливість;
- c. злочин;
- d. деліктоздатність.

5. Крайня необхідність – це...

- a. захист себе та свого майна або когось іншого та його майна;
- b. нанесення шкоди чиємусь здоров'ю або майну з метою запобігти ще більшій шкоді.

3.2. Контрольні модульні завдання
ДРУГИЙ ПРОМІЖНИЙ КОНТРОЛЬ.

Дайте правильні відповіді на тестові завдання.

Тести до теми „Цивільне право України”.

ТЕСТ 1.

Дати визначення поняттям:

1. Цивільне право

2. Цивільно-правова відповідальність

3. Штраф

4. Цивільно-правові відносини

5. Пеня

6. Юридичні дії

7. Юридичні події

8. Особисті немайнові відносини

9. Представництво

10. Неустойка

ТЕСТ 2.

Назвати п`ять:

1. Різновидів цивільно – правових відносин

2. Способів захисту цивільних прав особи

3. Цивільно – правових договорів

ТЕСТ 3.

Підкреслити правильний варіант відповіді

1. Цивільне законодавство встановлює такі види відповідальності

- a. кратну (підвищену);
- b. солідарну;
- c. повну;
- d. дисциплінарну.

2. До способів захисту цивільних прав відносять

- a. визнання права;
- b. стягнення з правопорушника збитків;
- c. припинення дій, які порушують право;
- d. звернення до органів внутрішніх справ.

3. Цивільно – правові відносини поділяють:

- a. за елементами;
- b. за змістом;
- c. за галузями;
- d. за об'єктом;
- e. за структурою

4. Договори бувають:

- a. узгоджені з органами влади та неузгоджені;
- b. реальні та консенсуальні;
- c. договори з обов'язковою сплатою державного мита та договори без сплати державного мита;
- d. прості та складні.

Тести до теми „Громадяни як суб'єкти цивільно-правових відносин”.

ТЕСТ 1.

Дати визначення поняттям:

1. Цивільна правоздатність

2. Цивільна дієздатність фізичної особи.

3. Часткова цивільна дієздатність фізичної особи

ТЕСТ 2.

Назвати:

1. Різновиди дієздатності фізичної особи

2. Цивільні права фізичної особи у віці від 14 до 18 років

3. Цивільні права фізичної особи у віці до 14

4. Умови набуття повної цивільної дієздатності у віці від 16 до 18 років

ТЕСТ 3.

Підкреслити правильний варіант відповіді

1. Недієдатна особа це:

- a. немовля
- b. каліка
- c. особа недієдатною визнана судом, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу нездатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними
- d. іноземець

2. Обмежену цивільну дієдатність мають фізичної особи які:

- a. іноземці
- b. каліки
- c. особи які були обмежені за рішенням суду, якщо вони страждають на психічний розлад, який суттєво впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними
- d. засуджені

3. Повну цивільну дієдатність має лише:

- a. фізична особа, яка досягла 16 років
- b. фізична особа, яка досягла 18 років
- c. фізична особа, яка вступила до шлюбу
- d. фізична особа, яка народила дитину

Тести до теми „Цивільно-правові договори: поняття і види”.

Задачі:

1) 9 травня під час святкового салюту в робочому селищі лісокомбінату одна з ракет упала на дах літньої кухні Тарасова І. і викликала пожежу. Ракети належали лісокомбінату, пуск їх провадився його працівником за вказівкою голови селищної Ради народних депутатів. Збиток від пожежі склав 1550грн..

Хто повинен відшкодувати збиток?

2) У результаті загоряння телевізора «Рекорд-330», що належить Хлебниковой П., їй заподіяний збиток на 363 грн. Телевізор перебував на абонементному обслуговуванні за договором з виробничим об'єднанням «Телерадіобиттехніка». Експертиза дала висновок, що причиною загоряння з'явилися технічні неполадки телевізора.

Чи може Хлебникова П. вимагати відшкодування заподіяного їй майнового збитку з «Телерадіобиттехніки»?

3) Відповідно до планів перевезень вантажів і поданих заявок, склозаводу в червні було поставлено залізницею 20 товарних критих вагонів, з яких завод відвантажив тільки один вагон, інші 19 не використані, з них у першій і другій декадах - по сімох, у третій декаді - п'ять вагонів. Залізниця нарахувала штраф у сумі 950грн.

Від сплати штрафу в добровільному порядку склозавод відмовився, пояснивши, що через відсутність палива печі на заводі були зупинені, продукція не випускалася, а тому відвантажити вагони не могли.

Яке рішення повинен прийняти суд, чи є доводи відповідача достатніми для звільнення його від відповідальності?

4) Радгосп «Кокшамарский» повинен був поставити овочевій базі за договором контрактації 475 т картоплі на 57 тис. грн., фактично поставив 65,2 т на 7824 грн. Недопоставка склала 409,8т на 49 176грн.

Претензію овочевої бази радгосп залишив без відповіді.

При розгляді позову в суді представник радгоспу заявив, що в радгоспу не вистачало транспорту, картопля возили іншим заготівникам.

У якому розмірі підлягає стягненню штраф з радгоспу за невиконання договірних зобов'язань і залишення претензії без відповіді?

Чи не звільняють від відповідальності радгосп обставини, зазначені його представником?

5) За договором контрактації радгосп зобов'язаний був продати овочевій базі 2030 т картоплі. Радгосп порушив договірні зобов'язання, недопоставив заготівникові 634 т картоплі на 82 420 грн.

Претензію овочевої бази про сплату штрафу радгосп залишив без відповіді.

У якому розмірі радгосп повинен сплатити овочевій базі неустойку за недопоставку картоплі? Обчислите суму неустойки.

Чи підлягає застосуванню санкція за залишення претензії без відповіді й у якому розмірі?

Яке рішення повинен прийняти суд по даній суперечці?

6) Відповідно до планового вбрання й договором м'ясокомбінат недопоставив шубно-хутровому комбінату 3000 овчин на 30 тис. грн. Неустойка м'ясокомбінатом добровільно не сплачена.

Обчислите суму штрафу, що підлягає стягненню з м'ясокомбінату, за порушення умов договору з урахуванням відмови від добровільної сплати його.

7) Радгосп у другому кварталі року недопоставив м'ясокомбінату 3,2 т м'яса на 56 224 грн. М'ясокомбінат жадає від радгоспу сплати штрафу за порушення договірних зобов'язань.

У якому розмірі підлягає стягненню з радгоспу штраф? Визначите його суму.

8) М'ясокомбінат направив птахофабриці претензію про сплату штрафу за недопоставку м'яса в другому кварталі року. Птах-радгосп відмовив у задоволенні претензії, посилаючись на дострокову поставку м'яса в першому кварталі, при плані здачі в першому півріччі 38 т. поставив 49 т. Директор м'ясокомбінату дав вказівку головному бухгалтерові оформити позовну заяву в арбітраж.

Чи засновано на законі розпорядження директори, чи підлягає стягненню неустойка із птахофабрики?

ТЕСТ 1.

Дати визначення поняттям:

1. Договір

2. Односторонніми договір

3. Двосторонніми договір

4. Багатосторонній договір

5. Реальний договір

6. Консенсуальний договір

7. форс-мажор

8. Договір найму (оренда)

9. Договір купівлі-продажу

10. Договір дарування

ТЕСТ 2.

Назвати:

1. Стадії процесу укладення договору розрізняють

2. Реальні договори

3. Консенсуальні договори

ТЕСТ 3.

Підкреслити правильний варіант відповіді

1. Договори бувають:

- a. узгоджені з органами влади та неузгоджені;
- b. реальні та консенсуальні;
- c. договори з обов'язковою сплатою державного мита та договори без сплати державного мита;
- d. державного мита;
- e. прості та складні.

2. Договір купівлі – продажу є:

- a. односторонній;
- b. консенсуальний;
- c. оплатний.

3. Договір міни є:

- a. сплатний;
- b. реальний;
- c. двосторонній.

4. Договір позики є:

- a. двосторонній;
- b. реальний;
- c. оплатний.

5. Договори поділяються на такі види:

- a. усні та письмові;
- b. договори з обов'язковою сплатою державного мита та договори без сплати державного мита;
- c. державного мита;
- d. сплатні та безоплатні;
- e. узгоджені з органами влади та неузгоджені;
- f. реальні та консенсуальні.

6. Договір дарування є:

- a. односторонній;
- b. оплатний;
- c. диспозитивний.

7. Договір майнового найму:

- a. двосторонній;
- b. реальний;
- c. сплатний.

Тести до теми „Право власності та його захист”.

ТЕСТ 1.

Дати визначення поняттям:

1. Власність

2. Володіння

3. Користування

4. Розпорядження

5. Колективна власність

6. Державна власність

7. Скарб

8. Віндикаційний позов

9. Негаторний позов

10. Визнання права власності

ТЕСТ 2.

Назвати:

1. Форми власності:

2. Суб'єктів права власності:

3. Способи набуття права власності

4. Умови задоволення негаторного позову

5. Умови задоволення позову про визнання права власності.

6. Умови задоволення віндикаційного позову.

7. Загальні засади захисту відносин власності

ТЕСТ 3.

Підкреслити правильний варіант відповіді

1. Право власності припиняється у разі:

- a. визнання особи недієздатною;
- b. відмови власника від права власності;
- c. звернення стягнення на майно власника;
- d. притягнення власника до відповідальності.

2. До способів захисту цивільних прав відносять

- a. визнання права;
- b. звернення в суд;
- c. стягнення з правопорушника збитків;
- d. відкриття адміністративного провадження;
- e. припинення правовідносин;
- f. звернення до органів внутрішніх справ;
- g. припинення дій, які порушують право.

3. До видів майна відносяться

- a. предмети споживання;
- b. гроші;
- c. речі, вилучені із цивільного обороту;
- d. плоди і доходи.

Тести до теми „Спадкове право”.

ТЕСТ 1.

Дати визначення поняттям:

1. Спадкове право

2. Спадкування

3. Заповіт

4. Легат

5. Виконавця заповіту

6. Спадковий договір

7. Підпризначити спадкоємця

8. Обов'язкової частки у спадщині

ТЕСТ 2.

Назвати:

1. Особливості складу спадщини:

2. Що не входить до складу спадщини

3. Особливі розпорядження у заповіті

4. Три способи прийняття спадщини

5. Умови щодо форми дійсного заповіту

6. Повноваження виконавця заповіту

ТЕСТ 3.

Підкреслити правильний варіант відповіді

1. До першої черги спадкоємців належать:

- a. рідні брати та сестри спадкодавця
- b. діти
- c. утриманці спадкодавця, які не були членами його сім'ї
- d. той з подружжя, який його пережив

2. У другу чергу право на спадкування за законом мають:

- a. батьки
- b. баба та дід з боку матері
- c. той з подружжя, який його пережив

3. У третю чергу право на спадкування за законом мають :

- a. рідні брати та сестри спадкодавця
- b. баба та дід як з боку батька
- c. сестра (брат) батька чи матері спадкодавця

4. У четверту чергу право на спадкування за законом мають:

- a. баба та дід як з боку батька
- b. особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менше як п'ять років до часу відкриття спадщини
- c. сестра (брат) батька чи матері спадкодавця

5. У п'яту чергу право на спадкування за законом мають:

- a. баба та дід як з боку батька

- b. рідні брати та сестри спадкодавця
- c. особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менше як п'ять років до часу відкриття спадщини
- d. інші родичі спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно, причому родичі ближчого ступеня споріднення усувають від права спадкування родичів дальшого ступеня споріднення
- e. батьки.

3.3.Контрольні модульні завдання

ТРЕТІЙ ПРОМІЖНИЙ КОНТРОЛЬ.

Дайте правильні відповіді на тестові завдання.

Тести до теми „Поняття трудового права і предмет його регулювання”.

ТЕСТ 1.

Дати визначення поняттям:

1. Трудове право

2. Контракт

3. Індивідуальні трудові спори

4. Надурочні роботи

5. Час відпочинку

6. Відпустка

ТЕСТ 2.

Назвати:

1. Чим відрізняється контракт від звичайного трудового договору?

2. Підстави розірвання трудового договору

3. Види відпусток:

4. Щорічні відпустки:

5. Необхідні умови трудового договору

6. Додаткові умови трудового договору

7. Умови розірвання трудового договору за ініціативою власника

ТЕСТ 3.

Підкреслити правильний варіант відповіді

1. Забороняється залучати до надурочних робіт:

- a. багатодітних
- b. керівників
- c. членів профкому
- d. винахідників
- e. неповнолітніх

2. ознаками шкоди, заподіяної підприємству, установі, організації, є:

- a. навмисність
- b. вина
- c. великий розмір шкоди
- d. причинний зв'язок між протиправними діями та заподіяною шкодою

3. Для укладення трудового договору працівник має надати такі документи

- a. паспорт або інший документ
- b. справку про вагітність
- c. відомості про партійну і національну належність, походження,
- d. прописку
- e. військовий білет

4. строк випробування не встановлюється

- a. керівникам
- b. ветеранам праці
- c. неповнолітнім
- d. молодим фахівцям

5. Додержання письмової форми обов'язкове у випадках

- a. якщо договір має строк
- b. коли працівник наполягає
- c. при укладенні трудового договору з неповнолітнім
- d. коли наполягає власник

6. Строк випробування для робітників не може перевищувати

- a. 1 року
- b. 6 місяців
- c. 1 місяця
- d. 2 тижнів

Тести до теми „Сімейне право”.

ТЕСТ 1.

Дати визначення поняттям:

1. Сімейне право

2. Шлюб

3. Розірвання шлюбу

4. Подружжя

5. Сімейні правовідносини

6. Сім'я

7. Заручини

8. Недійсний шлюб

9. Сумісна власність подружжя

10. Особиста приватна власність одного з подружжя

ТЕСТ 2.

Назвати:

1. Обов'язки батьків

2. Права дитини

3. Підстави визнання шлюбу недійсним

4. Особи які не можуть перебувати у шлюбі між собою:

5. Специфічні особливості сімейних правовідносин:

ТЕСТ 3.

Підкреслити правильний варіант відповіді

1. До особистих немайнових прав і обов'язків подружжя належать:

- a. право дружини на материнство і право чоловіка на батьківство
- b. право отримувати подарунки
- c. право дружини та чоловіка на: повагу до своєї індивідуальності, фізичний та духовний розвиток
- d. право дружини бути домохазяйкою
- e. право мовчати

2. Внаслідок розірвання шлюб припиняється:

- a. за рішенням органу опіки та піклування

- b. у разі змін у сімейному праві
- c. за спільною заявою подружжя на підставі рішення суду
- d. за спільною заявою подружжя на підставі постанови державного органу реєстрації актів цивільного стану

3. В Україні шлюбний вік для жінки встановлюється:

- a. 15 років
- b. 17 років
- c. 18 років
- d. 21 рік

4. В Україні шлюбний вік для чоловіка встановлюється:

- a. 15 років
- b. 17 років
- c. 18 років
- d. 21 рік

Тести до теми „Житлове право”.

ТЕСТ 1.

Дати визначення поняттям:

1. Житлове право

2. Ордер

3. Приватизація

4. Кондомініуми

5. Житловий кодекс

6. Житлові правовідносини

ТЕСТ 2.

Назвати п'ять:

1. обов'язків наймача житлового приміщення

2. прав наймача житлового приміщення

3. видів об'єктів, що не можуть бути приватизованими

ТЕСТ 3.

Підкреслити правильний варіант відповіді.

1. Позачергово отримують житло такі категорії осіб:

- a. учасника великої вітчизняної війни;
- b. діти-сироти;
- c. хворі на тяжкі хвороби;
- d. громадяни, які втратили житло внаслідок стихійного лиха.

2. Житловий фонд України включає:

- a. приватний житловий фонд;
- b. нежитлові приміщення, що знаходяться в житлових будівлях;
- c. фонд житлово-будівельних кооперативів;
- d. державний житловий фонд.

3. Об'єктами приватизації не можуть бути:

- a. одноквартирні будинки, що використовуються громадянами на умовах найму;
- b. службові квартири;
- c. квартири, не придатні для проживання.

4. За порушення житлового законодавства...

- a. не передбачена юридична відповідальність;
- b. передбачена юридична відповідальність.

Тести до теми „Міжнародне право”.

ТЕСТ 1.

Дати визначення поняттям:

1. Міжнародне право

2. Міжнародно-правова мета

3. Міжнародна правотворчість

4. правонаступництво

5. Репресалії

6. Суб'єкт міжнародного права

7. Міжнародна законність

8. Міжнародний правопорядок

9. Норма міжнародного права

10. Кодифікація міжнародного права

ТЕСТ 2.

Назвати:

1. Функції міжнародного права

2. Види односторонніх актів держав

3. Види міжнародних правопорушень:

ТЕСТ 3.

Підкреслити правильний варіант відповіді

1. *До односторонніх актів міжнародного права не відноситься:*

- a. зобов'язання;
- b. протест;
- c. невторчання;
- d. визнання.

2. *Європейський Суд складається з:*

- a. десяти суддів;
- b. вісімнадцяти суддів;
- c. такого числа суддів, яке відповідає числу відповідних держав-учасниць.

3. *Апатриди – це:*

- a. Стан подвійного (множинного) громадянства;
- b. Стан безгромадянства;
- c. Стійкий правовий зв'язок між людиною (індивідом, особою) і державою, де присутні взаємні права й обов'язки.

4. *Що не є способом набуття громадянства у відповідності з п. 1 ст. 1 Конвенції від 30 серпня 1961 “Про скорочення безгромадянства”?*

- a. філіація;
- b. натуралізація (укорінення);
- c. трансферт;
- d. репатріація;
- e. оптація.

5. *Що не є видом політичної відповідальності?*

- a. сатисфакція;
- b. модус вівенді;
- c. репсалії;
- d. реституція;
- e. репарації.

б. До міжнародних правопорушень не відносять:

- а. делікти;
- б. санкції;
- с. злочини;
- д. тероризм.

Поточний контроль. Контрольні питання за кожною темою навчальної дисципліни відповідно до робочої програми (див. плани практичних занять).

3.4.ЕТАЛОННІ ВІДПОВІДІ

до контрольних завдань

для перевірки знань з навчальної дисципліни

Варіант 10

1.Теоретичне питання: Віндикаційний позов.

Текст еталонної відповіді:

Віндикаційним є позов неволодіючого майном власника до його фактичного набувача про витребування індивідуально-визначеного майна з чужого незаконного володіння ст. 387 ЦК України.

Об'єктом віндикаційного позову може бути індивідуально визначене майно, яке існує в натурі на момент подання позову. Витребуване майно може належати і до категорії речей, що визначаються родовими ознаками (числом, мірою, вагою), але в такому разі воно має бути певним чином індивідуалізоване (наприклад, мука, цукор, цемент у мішках за певними цифровими або іншими характерними позначками). У разі загибелі індивідуально визначеного майна віндикаційний позов не може бути пред'явлений за відсутністю об'єкта позову. Питання про можливість повернення індивідуально-визначеного майна, що зазнало змін, переробки, має вирішуватися судом залежно від характеру таких змін, їх істотності (наприклад, неможливо пред'явити віндикаційний позов про повернення будівлі, перебудованої капітально, що фактично стала новим об'єктом нерухомості). У разі, коли майно змінило своє початкове господарське призначення, підстав для задоволення віндикаційного позову вже немає і настають наслідки, аналогічні загибелі майна, тобто власник має право лише на відшкодування збитків.

Позивачем у віндикаційному позові може бути власник майна, який на момент подання позову не володіє цим майном. Крім власника, позивачем у віндикаційному позові може бути й особа, яка хоч і не є власником майна, але володіє майном на підставі договору (наприклад, оренди, схову, комісії) або на іншій підставі, передбаченій законом чи договором. Така особа має право на захист свого володіння також і від власника майна (ст. 396 ЦК України, ч. 5 ст. 48 Закону України «Про власність»).

Відповідачем за віндикаційним позовом є особа, яка незаконно володіє майном (незалежно від того, чи заволоділа вона майном незаконно сама, чи придбала його в особи, яка не мала права його відчужувати), тобто володіє ним без відповідної правової підстави або коли такі підстави раніше були, а потім відпали (наприклад, після закінчення строку договору найму або схову). Незаконність володіння майном відповідачем має бути доведена позивачем у судовому процесі. Віндикаційний позов, поданий до особи, у незаконному володінні якої це майно раніше перебувало, але у якої воно на момент розгляду справи в суді відсутнє, не може бути

задоволений, що, однак, не виключає можливості стягнення з цієї особи шкоди, заподіяної нею майну під час перебування останнього в її незаконному володінні.

За загальним правилом предметом позову в судовому процесі є вимога позивача до відповідача про повернення майна з чужого незаконного володіння.

Умови задоволення віндикаційного позову. Можливість витребування майна за віндикаційним позовом залежить від того, чи є набувач майна добросовісним або недобросовісним та від того, чи придбане майно відплатно або безвідплатно. Набувач майна визнається добросовісним, якщо він не знав і не міг знати про те, що особа, яка відчужила йому майно, не мала на це права (наприклад, придбання набувачем речі у магазині або на прилюдних торгах). У свою чергу, набувач, який, придбаваючи майно, знав або повинен був знати, що особа, яка здійснювала відчуження майна, не мала на це право, є недобросовісним набувачем (наприклад, придбання майна у неповнолітнього або придбання майна вночі на вулиці у випадкової особи).

У недобросовісного набувача майно може бути витребуване в судовому порядку у всякому разі (ст. 400 ЦК України).

Можливість витребування майна від добросовісного набувача залежить від того, як придбане ним майно — відплатно чи безвідплатно.

Майно, набуте безвідплатно (наприклад, за договором дарування) в особи, яка не мала права його відчужувати, може бути витребуване у добросовісного набувача у всіх випадках (ст. 388 ЦК України).

Якщо майно було придбане за відплатним договором добросовісним набувачем, можливість його витребування залежить від того, яким чином майно вибуло з володіння позивача: за його волею чи поза нею. Позивач має право витребувати майно у будь-якого набувача, в тому числі добросовісного, який відплатно придбав його, якщо майно:

- 1) було загублене власником або іншою особою, якій він передав майно у володіння;
- 2) було викрадене у власника або особи, якій він передав майно у володіння;
- 3) вибуло з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не з їхньої волі іншим шляхом.

Згадана норма закону не містить вичерпного переліку випадків вибуття майна з володіння поза волею володільця: вказівку на втрату майна чи його викрадення слід розглядати як окремі приклади, наведені законом.

Водночас, якщо майно вибуло з володіння власника за його волею (наприклад, передане іншій особі у зберігання) і в подальшому відплатно продане зберігачем добросовісному набувачу, витребування від останнього майна не допускається. Останнє не позбавляє власника можливості вимагати від особи, яка здійснила незаконний продаж майна, відшкодування завданих йому збитків.

Закон містить і деякі винятки щодо можливості витребування власником майна з незаконного володіння. Так, не підлягає віндикації майно, що було продане добросовісному

набувачу в порядку, встановленому для виконання судових рішень (ст. 388 ЦК України). Добросовісний набувач, який відплатно придбав майно в зазначеному порядку, не може бути позбавлений цього майна, незалежно від того, чи вибуло воно з володіння за волею чи поза волею власника або особи, якою воно було передане власником у володіння.

Не можуть бути витребувані у добросовісного набувача гроші і цінні папери на пред'явника (ст. 389 ЦК України). Неможливість витребування їх від добросовісного набувача не ставиться законом у залежність від того, як останній набув їх: відплатно чи безвідплатно, або від того, чи вибули вони з володіння власника за його волею, чи поза нею (наприклад, втрачені, вкрадені та ін.).

Законом в Україні встановлено загальну трирічну позовну давність щодо вимог про повернення майна з чужого незаконного володіння (ст. 50 Закону України «Про власність»), що відповідає загальному строку позовної давності, встановленому ст. 257 ЦК України.

2. Практичне завдання: Знайдіть помилку у наведених відповідях:

- а) предметом договору позики є гроші;
- б) предметом договору позики виступають індивідуально визначені речі;
- в) договір позики є реальним договором;
- г) договір позики має безоплатний характер;
- д) предметом договору позики можуть бути родові речі;
- е) об'єкт договору позики переходить у власність.

3. Практичне завдання: Знайдіть найбільш правильне визначення поняття:

- а) шлюб – добровільний, рівноправний союз жінки і чоловіка;
- б) фізична особа – окрема людина, як суб'єкт права;
- в) правовий прецедент – адміністративне або судове рішення з конкретної юридичної справи;
- г) подія – різновид юридичного факту;
- д) політична партія – добровільне об'єднання громадян, прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку;
- е) злочин – передбачене кримінальним правом каране діяння, що посягає на суспільні відносини.

3.5. ТЕМИ РЕФЕРАТІВ ТА ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ З КУРСУ «ПРАВознавство»:

1. Загальна характеристика функцій права України.
2. Місце і роль права в системі соціальних норм.
3. Характеристика основних галузей права України.
4. Характеристика джерел права як зовнішньої форми його виразу.
5. Систематизація нормативно-правових актів.
6. Держава і право – закономірний результат розвитку цивілізації.
7. Проблеми формування правової держави в Україні.
8. Правосвідомість як форма суспільної свідомості.
9. Соціальні протиріччя – глобальна причина всіх правопорушень.
10. Конституційні основи юридичної відповідальності особи.
11. Алкоголізм, наркоманія, токсикоманія і правопорушення.
12. Економічні основи конституційного ладу України.
13. Національно-культурні процеси в сучасному українському суспільстві.
14. Гуманістичні основи конституційного ладу України.
15. Державні символи України.
16. Парламент і парламентаризм.
17. Президент України в механізмі здійснення державної влади.
18. Поняття та особливості цивільних правовідносин.
19. Об'єкти цивільних правовідносин.
20. Здійснення цивільних прав.
21. Захист цивільних прав.
22. Відповідальність у цивільному праві.
23. Принципи цивільно-правової відповідальності.
24. Види цивільно-правової відповідальності.
25. Цивільна правоздатність.
26. Часткова цивільна дієздатність фізичної особи, яка не досягла 14 років.
27. Неповна цивільна дієздатність фізичної особи у віці від 14 до 18 років.
28. Повна цивільна дієздатність.
29. Види договорів.
30. Договір купівлі-продажу.
31. Договір обміну.
32. Договір найму (оренда).
33. Договір дарування.
34. Первісні способи набуття права власності.
35. Похідні способи набуття права власності.
36. Поняття спадкового права. Способи припинення права власності.
37. Система цивільно-правових засобів захисту права власності.
38. Віндикаційний позов.
39. Негаторний позов.

40. Позов про визнання права власності.
41. Наслідування за заповітом.
42. Наслідування за законом.
43. Прийняття спадщини.
44. Трудовий договір: поняття, сторони і зміст.
45. Контракт – особлива форма трудового договору.
46. Порядок прийняття на роботу.
47. Підстави розірвання трудового договору.
48. Матеріальна відповідальність.
49. Індивідуальні й колективні трудові спори.
50. Поняття робочого часу.
51. Види та режими робочого часу.
52. Надурочні роботи.
53. Правове регулювання часу відпочинку.
54. Укладення і припинення шлюбу.
55. Права та обов'язки подружжя.
56. Права та обов'язки батьків, дітей, інших членів сім'ї та родичів.
57. Види правопорушень наймачів житла.
58. Види житлового фонду.
59. Порядок надання житла.
60. Об'єкти екологічного права.
61. Джерела екологічного права.
62. Право власності на природні ресурси та його зміст.
63. Суб'єкти і об'єкти права власності на природні ресурси.
64. Відповідальність за порушення екологічного законодавства.
65. Види юридичної відповідальності за екологічні правопорушення.
66. Поняття і предмет кримінального права.
67. Поняття кримінальної відповідальності.
68. Поняття злочину та його ознаки.
69. Поняття складу злочину.
70. Поняття покарання та мета.
71. Система і види покарань.
72. Поняття судимості.
73. Предмет регулювання адміністративного права.
74. Поняття суб'єктів адміністративного права.
75. Громадяни як суб'єкти адміністративного права.
76. Адміністративно-деліктне право як підгалузь адміністративного права.
77. Припинення адміністративного правопорушення.
78. Механізм адміністративно-правового регулювання суспільних відносин.

- 79.Адміністративна реформа: деякі аспекти сучасності та майбутнього.
- 80.Поняття «соціальний захист» як гарантія держави.
- 81.Формування концепції соціального захисту в Україні.
- 82.Соціальне забезпечення в Україні як система гарантій.
- 83.Основні принципи соціального захисту.
- 84.Поняття «соціальний інститут» та його складові.
- 85.Соціальні інститути держави та їх захисні функції.
- 86.Роль профспілкової організації із захисту прав та інтересів найманих Робітників.
- 87.У чому основне призначення соціальних гарантій?
- 88.Положення із законодавства про соціальні гарантії працездатному населенню.
- 89.Державне регулювання соціальної забезпеченості населення.
- 90.Роль ООН у врегулюванні міжнародних конфліктів.

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: інтерактивний комплекс навчально-методичного забезпечення дисципліни (ІКНМЗД); нормативні документи; тести.

3.6. Розподіл балів, що присвоюються студентам

Модуль 1 (поточне тестування)	Модуль 2 Самостійна робота та КМЗ	Модуль 3 Підсумковий контроль	Остаточний бал
Змістовний модуль I 48	18 Реферат 8	26	100

Для того, щоб набрати максимальну кількість балів за самостійну роботу та КМЗ необхідно: написати реферат (1*8=8б.) та виконати контрольне модульне завдання (КМЗ) (2*9=18б.)

Шкала оцінювання:

60-100 балів – **залік**

50-59 балів – **незалік** з можливістю повторного складання

1-50 балів – **незалік** з обов'язковим повторним курсом (F)

“90-100 балів - відмінно (A)” – виставляється, якщо при відповіді студент виявив всебічні, систематизовані, глибокі знання програмного матеріалу, вмів оперувати основною та допоміжною літературою на рівні творчого використання.

“75-89 балів – добре (BC)” – виставляється, якщо при відповіді на питання студент показує повне знання програмного матеріалу, успішне виконання завдання і засвоєння основної літератури, передбачене програмою.

“60-74 балів – задовільно (DE)” – виставляється, якщо при відповіді на питання студент виявив повні знання основного матеріалу, в обсязі, що необхідний для подальшого навчання і роботи, здатність упоратися з виконання завдань, передбачених програмою на рівні репродуктивного відтворення.

“35-59 балів – незадовільно (FX)” – виставляється, якщо при відповіді на питання студент виявив серйозні пробіли у знаннях основного матеріалу, допустив типові помилки при виконанні завдання на рівні нижче репродуктивного відтворення.

ІУ. ДОДАТКИ ДО НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ПОСІБНИКА

ЩОДО ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«ПРАВознавство»

4.1. РОБОЧА ТА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

4.1.1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань: 0101 – педагогічна освіта 0102 – фіз. виховання, спорт і здоров'я людини 0203 – гуманітарні науки 0301 – соціально-політичні науки 0305 – економіка та підприємництво 0306 – менеджмент і адміністрування 0402 – фізико – математичн. науки	Нормативна	
Модулів – 3	Шифр та назва спеціальності: 6.010201 – фіз. виховання, 6.020303 – філологія, укр. мова, література, мова та літер. рос., мова та літ-ра. (німецька та англ), укр. мова та літ-ра. (англ), 6.030102 – психологія, 6.030103 – практична психологія, 6.030509 – облік і аудіт, 6.030601 – менеджмент, 6.040201 – математика, 6.040203 – фізика, 6.010103 – технологічна освіта, 6.010105 – корекційна освіта (за нозологіями), 6.010106 – соціальна педагогіка, 6.010102 – початкова освіта, 6.010101 – дошкільна освіта.	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 3		4-й	4-й
Загальна кількість годин – 102		Семестр	
	8-й	8-й	
	Лекції		
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 10	Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр	год. 14	год. 10
		Практичні, семінарські	
		год. 16	год. 2
		Самостійна робота	
		год. 40	год. 20
		Індивідуальні завдання:	
		год. 0	год. 0
Вид контролю: залік			

Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни «Правознавство» є формування у студентів розуміння права як відкритої системи, що базується на невід'ємності суспільства від держави, законів від повсякденного життя. Право представлене в курсі елементом цілісного світу, що складається з понять, переживань і практичних дій. Навчальна дисципліна спрямована на розвиток правової і громадянської компетентності, відповідних ціннісних орієнтирів, умінь та підвищення рівня правосвідомості студентів.

Завдання

- засвоєння студентами знань про державу і право, розуміння та усвідомлення їх в певній системі;
- усвідомлення тісного зв'язку між правовими знаннями і суспільними відносинами, розуміння системи загальнолюдських принципів і цінностей, відображених у Конституції та законах України, правової системи в цілому;
- виховання студентів у дусі прав людини, поваги до людської гідності, розуміння зв'язку між правами і обов'язками людини і громадянина;
- розвиток розуміння цінності власної особистості і цінності інших людей, впевненості у собі, своїх вчинках та взаємовідносинах з іншими, терпимості й толерантності щодо інших, власного почуття свободи, рівності, справедливості.

Унаслідок вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- основні принципи формування правової системи нашої держави;
- прийоми роботи з юридичною літературою і сучасною нормативно-правовою базою держави;
- основні державні структури, що покликані забезпечувати правопорядок в Україні.

уміти:

- користуватися науковою літературою в процесі підготовки до семінарського заняття та при написанні реферату;
- логічно та доказово усно викласти матеріал, відповіді на поставлені запитання;
- застосовувати норми права до відповідних правовідносин, які вони регулюють;
- аналізувати конкретні життєві ситуації і самостійно виявляти правовідносини, які мають місце в окремих випадках;
- аналізувати права та обов'язки суб'єктів правовідносин у конкретних ситуаціях.

4.1.2. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Основні поняття загальної теорії права та держави

Тема 1. Поняття права та його ознаки. Функції права. Місце і роль права в системі соціальних норм. Загальна характеристика основних галузей права України. Характеристика джерел права як зовнішньої форми його виразу.

Тема 2. Основи теорії держави. Поняття держави та її ознаки. Апарат держави як система державних органів. Місце апарату в механізмі держави. Характеристика внутрішніх і зовнішніх напрямків діяльності (функцій) держави. Поняття та види форми правління, форми державного устрою та форми державно-правового режиму (класифікація держав за їхньою формою).

Тема 3. Правовідносини. Правомірна поведінка. Правопорушення. Правовідносини: поняття, основні ознаки, види. Структура правовідносин. Юридичні факти як підстави виникнення, зміни та припинення правовідносин. Правомірна поведінка. Правопорушення.

Тема 4. Конституційне право – провідна галузь права України. Поняття конституційного права. Джерела конституційного права. Історія світового конституційного досвіду. Розвиток конституційного процесу в умовах незалежності України.

Змістовий модуль 2. Найважливіші положення цивільного права України

Тема 5. Цивільне право України. Поняття, особливості, елементи цивільного правовідношення. Здійснення цивільних прав. Захист цивільних прав. Відповідальність у цивільному праві.

Тема 6. Право власності та його захист. Поняття і форми власності в Україні. Суб'єкти права власності. Способи набуття і припинення права власності. Способи припинення права власності. Захист права власності. Система цивільно-правових засобів захисту права власності. Віндікаційний позов. Негаторний позов. Позов про визнання права власності.

Тема 7. Спадкове право. Поняття спадкового права. Наслідування по заповіту. Наслідування по закону. Прийняття спадщини.

Змістовий модуль 3. Основи галузевого законодавства України.

Тема 8. Поняття трудового права і предмет його регулювання. Трудовий договір: поняття, сторони і зміст. Контракт — особлива форма трудового договору. Порядок прийняття на роботу. Матеріальна відповідальність. Індивідуальні й колективні трудові спори. Види та режими робочого часу. Надурочні роботи. Правове регулювання часу відпочинку. Надурочні роботи. Правове регулювання часу відпочинку.

Тема 9. Сімейне право. Укладення і припинення шлюбу. Права та обов'язки подружжя. Права та обов'язки батьків, дітей, інших членів сім'ї та родичів.

Тема 10. Житлове право. Предмет та джерела житлового права. Право громадян України на житло. Порядок отримання житла. Договір найму житлового приміщення. Приватизація державного житлового фонду. Кондомініуми.

Тема 11. Законодавство про соціальний захист і охорону здоров'я. Поняття соціального страхування та соціального забезпечення. Види пенсій за законодавством України. Види соціальної допомоги сім'ям з дітьми. Юридичні гарантії права на охорону здоров'я.

Тема 12. Міжнародне право. Поняття міжнародного права. Міжнародна правотворчість. Система міжнародного права. Міжнародний правопорядок. Міжнародна правосуб'єктність держави. Правонаступництво держав та урядів. Незалежна Україна у міжнародному співтоваристві.

Тема 13. Кримінальне право. Поняття і предмет кримінального права. Загальна характеристика нового Кримінального кодексу України. Поняття кримінальної відповідальності. Поняття злочину та його ознаки. Поняття складу злочину. Поняття і види обставин, що виключають злочинність діяння. Поняття покарання та мета. Система і види покарань. Поняття судимості.

Тема 14. Адміністративне право. Поняття і предмет адміністративного права. Джерела адміністративного права. Адміністративні правовідносини, їх структура та особливості. Поняття та види суб'єктів адміністративного права. Адміністративна правосуб'єктність. Державна служба в Україні: поняття, принципи. Види та правовий статус державних службовців. Поняття і методи державного управління. Поняття і види адміністративного примусу. Поняття, ознаки і підстави адміністративної відповідальності. Адміністративне правопорушення: поняття, ознаки. Види адміністративних правопорушень. Мета і види адміністративних стягнень.

4.2. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	усьог	зокрема					усь ого	зокрема				
		о	л	п	лаб	інд		с.р.	л	п	лаб	інд
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1. Основні поняття загальної теорії права та держави												
Тема 1. Поняття права та його ознаки	7	1	2	-	-	4	2	1	1			2
Тема 2. Основи теорії держави.	3	1		-	-	2						1
Тема 3. Правовідносини.	7	1	2	-	-	4	1	1				2
Тема 4. Конституційне право – провідна галузь права України.	6	1	1	-	-	4						2
Разом за змістовим модулем 1	23	4	5	-	-	14	10	2	1			7
Змістовий модуль 2. Найважливіші положення цивільного права України												
Тема 6. Цивільне право України.	5	1	1	-	-	3	4	1	1			2
Тема 9. Право власності та його захист.	4	1	1	-	-	2	2	1				1

Тема 10. Спадкове право.	6	1	2	-	-	3	2	1			1
Разом за змістовим модулем 2	15	3	4	-	-	8	8	3	1		4
Змістовий модуль 3. Основи галузевого законодавства України											
Тема 11. Поняття трудового права і предмет його регулювання.	7	1	2	-	-	4	3	1			2
Тема 12. Сімейне право	7	1	2	-	-	4	3	1			2
Тема 13. Житлове право.	3	1		-	-	2	2	1			1
Тема 14. Законодавство про соціальний захист і охорону здоров'я.	4	1	1	-	-	2	1	-			1
Тема 15. Міжнародне право.	3	1		-	-	2	1	-			1
Тема 16. Кримінальне право.	4	1	1	-	-	2	2	1			1
Тема 17. Адміністративне право	4	1	1	-	-	2	2	1			1
Разом за змістовим модулем 3	32	7	7	-	-	18	14	5			9
Усього годин	70	14	16	-	-	40	32	10	2		20

4.3. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Право та норми права	3
2	Трудовий договір	2
3	Громадяни як суб'єкти цивільно-правових відносин.	2
4	Право власності та його захист.	2
5	Спадкове право.	2
6	Сімейне право	3
7	Адміністративне право	2
Разом		16

4.4. Теми самостійних робіт

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
-------	------------	-----------------

1	Конституційне право – провідна галузь права України.	6
2	Цивільне право України.	6
3	Цивільно-правові договори: поняття і види	4
4	Житлове право.	4
5	Законодавство про соціальний захист і охорону здоров'я.	4
6	Міжнародне право.	4
7	Кримінальне право.	6
8	Адміністративне право	6
Разом		40

4.5. Індивідуальні завдання

ІНДЗ – виконання контрольного модульного завдання, яке побудовано за певною структурою і дозволяє студенту індивідуально охопити зміст практично усього курсу.

Вимоги до виконання : самостійність, вміння користуватися засвоєним матеріалом, обґрунтованість, логічність, правильність. Вимоги до оформлення ІНДЗ обговорюються та доводяться до відома студентів на перших консультаціях та при проведенні індивідуальної роботи з ними.

ІНДЗ подається не менш ніж за два тижні до іспиту

4.6. Методи навчання

- лекції;
- практичні заняття;
- розв'язування правових задач;
- складання конспекту;
- інтерактивні методи;
- використання фрагментів ділової гри;
- складання тестових завдань тощо.

4.7. Методи контролю

- Опитування на практичних заняттях ;
- поточне тестування на практичних заняттях та протягом індивідуальної роботи;
- перевірка знання змісту, письмових тез та конспектів рекомендованої літератури;
- поточні контрольні роботи

4.8. Розподіл балів, які отримують студенти

Для складання заліку:

Модуль 1			Модуль 2	Модуль 3	Остаточний бал
Аудиторна робота			Самостійна робота	Залікова оцінка (Підсумковий контроль)	
Змістовий модуль I	Змістовий модуль II	Змістовий модуль III	34	26	100

Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т1	Т1	Т1			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	5	6	7				
2	2	3	2	2	2	3	2	3	3	3	3	2	2	2	2	2				
40																				
74																				

Залік оцінюється від 0 до 100 балів.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

За 100-бальною шкалою	За державною (національною) шкалою	За шкалою ECST
90 – 100 балів	зарах	A
89 – 75 балів	зарах	BC
60 – 74 балів	зарах	DE
26 – 59 балів	незарах	FX
0 – 25 балів	незарах	F

Методичне забезпечення

1. Навчальні й навчально-методичні засоби навчання.
2. Контрольно-тестові програми.
3. Опорні конспекти лекцій.
4. Нормативні документи.
5. Підручники.
6. Ілюстративні матеріали тощо.

у. Список рекомендованої літератури до навчального курсу «Правознавство»

1. Авер'янов В.Б. Органи виконавчої влади в Україні. - К., 1997. - 48 с.
2. Административное право (общая часть) / Под общей ред. В.П. Сальникова. – СПб., 2000. – 256 с.
3. Административное право: Учебник / Под.ред. Ю.М. Козлова, Л.Л. Попова.- М.: Юристь, 1999. - 728 с.
4. Адміністративна відповідальність в Україні: Навч. посібник / За заг. ред. А.Т. Комзюка. - Х.: Ун-т внутр. справ, 2001.
5. Адміністративне право України [Підручник для юрид. вузів і фак. / Ю.П. Битяк, В.В. Богуцький, В.М. Гаращук та ін.]; за ред. Ю.П. Битяка. – Харків: Право, 2000. – 520 с.
6. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У двох томах: Том 1. Загальна частина. / Ред. колегія: В.Б.Авер'янов (голова). К.: Видавництво „Юридична думка”, 2004.
7. Адміністративне право України: Підручник / За ред. Ю.П.Битяка. К.: Юрінком Інтер, 2006.- 544с.
8. Антонович М.М. Міжнародне публічне право: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Вид. дім “КМ Академія”, 2003. – 308с.
9. Анцелевич Г.О., Покрещук О.О. Міжнародне право. Підручник. – К.: Алерта, 2003. – 284с.
10. Бірюков І.А. та ін. Цивільне право України: Загальна частина: Навч. посібник для юрид. спец. вищих закладів освіти / І.А.Бірюков, Ю.О.Заїка, В.М.Співак. – К.: Наук. думка, 2000. – 304с.
11. Баб'янюк О.С., Біленчук П.Д. Екологічне право України: Навчальний посібник. –К.: Атака, 2001.
12. Бахрах Д.Н. Административное право: Учеб. для вузов. - М., 1996.
13. Битяк Ю.П., Зуй В.В Адміністративне право України: Конспект лекцій. – Харків. НЮАУ ім. Я. Мудрого, 1996. – 160 с.

14. Битяк Ю.П., Зуй В.В., Комзюк А.Т. Переконання і примус у державному управлінні. Адміністративна відповідальність: Консп. лекцій. - Х., 1994.
15. Брецько Ф.Ф. Основи держави і права: Навч.посібник для учнів загальноосвіт. шкіл, гімназій та ліцеїв: В 2 кн. – Кн.2: Правознавство в таблицях. Юридичний практикум: 900 тестових завдань. – Ужгород: Закарпаття, 1998. – 451с.
16. Брецько Ф.Ф. Основи держави і права. Навчальний посібник у 2-х книгах. – Кн. 1. – Ужгород: Закарпаття, 1998.
17. Бруз В.С. ООН: врегулювання міжнародних конфліктів. – К.: Либідь, 1995. – 111с.
18. Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2004. – № 1: Кодекс законів про працю України з постатейними матеріалами. Ч.І. – 608с.
19. Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2004. – № 2: Кодекс законів про працю України з постатейними матеріалами. Ч.ІІ. – 560с.
20. Васильєва-Чекаленко Л.Д. Україна в міжнародних відносинах (1944 – 1996). – К.: Освіта, 1998. – 176с.
21. Водний Кодекс України, Відомості Верховної Ради (ВВР), 1995, N 24, ст.189
22. Гражданское и семейное право. Учебно-практический справочник. /Под ред. Е.О. Харитонов. — Х.: 000 «Одиссей», 1999.— 482 с..
23. Гражданское и семейное право: Учебно-практ. Справ очник / Харитонов Е.О., Гонгало Р.Ф., Погребной С.А. и др.; Отв. ред. Е.О.Харитонов. – 2-е изд., расш., изм. – Х.: Одиссей, 1999. – 543с
24. Гражданское право / Под ред. Е. А. Суханова. М.: Бек, 2002. — Т. 1..
25. Гражданское право Украины. Емельянов В.П. Практическое пособие. Изд. 2-е, испр. и доп. —Харьков: НПКФ «Консум», 1996. — 202 с..
26. Гражданское право Украины. Часть II: Учебное пособие/ (Под редакцией Слипченко С.А., Кройтор В.А.) - Харьков: Эспада, 2000. - 395 с..
27. Гражданское право Украины: В 2-х частях. Часть I/ А-А-Пушкин В.М.Самойленко, Р.Б.Шишка и др.; под ред. проф. А-А-Пушкина, доц. В.М.Самойленко. - Х.: Ун-т внутр. дел; «Основа», 1996. - 421 с..
28. Гражданское право.Ч.1:Учебник для вузов/Валеева Н.Г.,Гонгало Б.М.,Илларионова Т.И.и др.;Под общ.ред.Т.И.Илларионовой и др.-М. :Издат.группа НОРМА-ИНФРА-М ,1998.-Х,453 с.

29. Гражданское право: Частное право. Цивилистика. Физические лица. Юридические лица. Вещное право. Обязательства. Виды договоров. Авторское право. Представительство: Харитонов Е.О., Саниахметова Н.А. Учеб. пособие. — К.: А.С.К., 2001. — 799 с..

30. Державне управління та адміністративне право в сучасній Україні: актуальні проблеми реформування / За заг. ред. В.Б. Авер 'янова, І.Б. Коліушка. - К, 1999. - 50 с.

31. Дмитренко І. А. . Екологічне право України., Київ, вид. Юрінком Інтер, 2001 р.

32. Дрожжина С.В. Основы правоведения: Нагляд. справочник. – Донецк: Центр подготовки абитуриентов, 1999. – 128с.

33. Жилищный кодекс Украины (с изменениями и дополнениями по состоянию на 1 августа 2004 года). – Х.: ООО «Одиссей», 2004. – 160с.

34. Загальна теорія держави і права: Навч.посібник / А.М.Колодій, В.В.Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.; За ред. В.В.Копейчикова; М-во освіти і науки Україн, Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 317с.

35. Загальна теорія держави і права: Навчальний посібник / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та інші; За ред. В.В. Копейчикова. – К.: Юрінком Інтер, 2000.

36. Закон України «Про власність», Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, N 20, ст.249

37. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 25.05.1997 р, Відомості Верховної Ради (ВВР), 1997, N 24, ст.170

38. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року, Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, N 41, ст.546

39. Закон України «Про тваринний світ», Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, N 14, ст.97

40. Законодавство України про відпустки: Міжнародно-правове регулювання. Основні положення законодавства України. Відпустки працівникам окремих категорій. Правовідносини, пов'язані з відпустками. Виплти: Зб. нормат. Актів / Відп. ред. В.І.Тьоткін; Упоряд.: В.Довбня, Є.В.Гриніченко; М-во праці та соціал. політики України. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 398с.

41. Зобов'язальне право: теорія і практика. Навч. посібн. для студентів юрид. вузів і фак. ун-тів / О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова, В.В. Луць та інші; За ред. О.В. Дзери. - К.: Юрінком Інтер. 1998. - 896 с..

42. Кивалов С.В., Музыченко П.П., Крестовская Н.Н., Крыжановский А.Ф. Основы правоведения Украины. – Х.: Одиссей, 2001. – С. 57 – 70.

43. Коваль Л. Адміністративне право України: Курс лекцій. - К., 1994.
44. Кодекс України Про надра, Відомості Верховної Ради (ВВР) 1994, N 36, ст.340
45. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відом. Верх. Ради УРСР. 1984. Додаток до № 52. Ст. 1122 (з наступними змінами та доповненнями).
46. Кодекс України про адміністративні правопорушення, Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984, додаток до N 51, ст.1122
47. Колпаков В.К. Адміністративне право України: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 736 с.
48. Конституція України // Відом. Верх. Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
49. Конституція України. – К., 1996.
50. Конституція України. – Харків: “Фоліо”, 2003.
51. Котюк В.О. Основи держави і права: навчальний посібник для абітурієнтів, студентів, учнів середніх шкіл і ліцеїв. – К.: Вентурі, 1997. .
52. Кримінальне право і законодавство України. Загал, частина: Курс лекцій/ За ред. М.Й. Коржанського.-К.:Атака, 2001.- 432 с.
53. Кримінальне право України. Загал, частина: Підруч. для студентів юрид. вузів і (рак. / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.В. Бенювський; За ред. П.С. Матишевського та ін. — К.: Юрінком Інтер, 1997. - 512 с..
54. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник. (Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.). Вид. 3-тє, переробл. та допов./ За ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка.- К.: Юридична думка, 2004.- 352.
55. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти М.І. Бажанов І, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. професорів І М.І. БажановаІ. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — Київ—Харків: Юрінком Інтер — Право, 2002. - 416 с..
56. Кримінальне право України: Особлива частина: Підруч. Для студ. вищ. навч. закл. освіти /М. І. Бажанов, В. Я. Тацій, В. В. Сташис, І. О. Зінченко та ін.; За ред. професорів М. І. Бажановаї, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. - К.: Юрінком Інтер; Х.: Право, 2002. - 496 с..
57. Кримінальний Кодекс України, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001, N 25-26, ст.131
58. Лісовий кодекс України, Відомості Верховної Ради (ВВР) 1994, N 17, ст.99

59. Логвинова М.В., Кафарський В.В. Основи правознавства: Навчальний посібник / За ред. В.П. Нагребельного. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – С.
60. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть: Учебник. – М.: БЕК, 1996. – 371с.
61. Лукашук И.И. Международное право. Особенная часть: Учебник. – М.: Издательство БЕК, 1998. – 410с.
62. Международное право: Учебн. для вузов / Г.В. Игнатенко и др. – 2-е изд. – М.: Высшая школа, 1995. – 399с.
63. Международное право: Учебник. Отв. ред. Ю.М. Колосов, В.И. Кузнецов. – М.: Международные отношения, 1999. – 624с.
64. Мірошніченко М.І., Мірошніченко В.І. Історія вчень про державу і право: Навчальний посібник. – К.: Атака, 2004. – 224с.
65. Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства: Учебник для вузов по спец. "Юриспруденция" / РАН, Ин-т государства и права, Академ. правовой ин-т. – М.: Издат. группа НОРМА-ИНФРА – М., 1999. – 539с.
66. Орлов П.І. Основи правознавства: Науково-популярне видання. – Донецьк: Альфа-прес, 2004. – С 29 – 36.
67. Основи держави і права: Навчальний посібник / С.Д. Гусарєв, Р.А. Калюжний, А.М. Колодій та інші; За ред. А.М Колодія і А.Ю. Олійника. – К.: Либідь, 1997
68. Основи правознавства: Навчальний посібник / За ред. С.В. Ківалова, М.П. Орзіх. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Т-во „Знання”, КОО, 2001
69. Основи правознавства: Навчальний посібник / За ред. С.В. Ківалова, М.П. Орзіх. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Т-во „Знання”, КОО, 2001. .
70. Основы государства и права Украины: Ученик / Говенко П.Н., Каракаш И.И., Марущак В.П. и др.; Под ред. Пахомова И.Н. – 2-е изд., перераб. и доп. – Х.:Одиссей, 2000. – 319с.
71. Основы государства и права Украины в вопросах и ответах. – Х.: ООО «Одиссей», 2003.
72. Основы государства и права Украины. / Под ред. академика АННПр Пахомова И.Р. – Х.: Одиссей, 2000
73. Основы правоведения: Учебник для 9 классов общеобразовательных учебных заведений. / Под редакцией И.Б. Усенко. – К.; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2003.

74. Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности: Для вузов по юрид. спец. / Санкт-Петербург. гос. ун-т, Юрид. и спец. фак., Журнал "Правоведение". – СПб: Лань, 2000. – 607с.
75. Погребной А.А. Аграрное, земельное и экологическое право Украины. –Х.: ООО «Одисей», 2000.
76. Порядок прийому на роботу, звільнення та оформлення трудових книжок: Метод. посібник. – К.,1999. – 104с.
77. Правознавство: Навчальний посібник / А.М. Колодій, І.В. Опришко, С.Е. Демський та інші; За ред. В.В. Копейчикова. – К.: Юрінком Інтер, 2000.
78. Правознавство: Навч. посібник / Бобир В.І., Демський С.Е., Колодій А.М. та ін.; За ред. В.В. Копейчикова; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 699с.
79. Сімейне право України:Навч.посібник для студентів юрид.вузів і фак. / С.П.Індиченко, В.С.Гопанчук, О.В.Дзера, Л.А.Савченко; За ред. О.В.Дзери. – К.: Вентурі, 1997. – 271с.
80. Сімейний кодекс України. – К.: Парламентське вид-во, 2004. – 84 с.
81. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Теория государства. Теория демократии. Права человека. Теория права. Основные типы правовых систем мира: (Общее сравнит. правоведение): Учебник для вузов / МВД Украины, Ун-т внутр. дел. – Х.: Консум, 2000. – 703с.
82. Суверенітет України і міжнародне право / Відпов. ред. В.Н. Денисов, В.І.Євінтов. – К.: Манускрипт, 1995. – 360с.
83. Тихомиров Ю.А. Курс административного права и процесса. М., 1998. – 798 с.
84. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: Учебник / Под редакцией заслуженного деятеля науки и техники Украины, доктора юридических наук, профессора Е.Л. Стрельцова.— Х.: ООО «Одиссей», 2002. — 672 с.
85. Уголовное право Украины. Общая часть: Учебник для студентов юрид. вузов и фак. / М. И. Бажанов, Ю В. Баулин, В. И. Борисов и др.; Под ред. профессоров М. И. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Гация. — 2-е изд., перераб. и доп.—Харьков: Право, 1999. — 400 с..
86. Уголовный кодекс Украины. Комментарий: Под редакцией Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. Издание второе.- Х.: ООО «Одиссей», 2002.- 960 с.
87. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів вищих навчальних закладів- К.: Атіка, 2004.- 488 с.

88. Харченко В.Б., Перекрестов Б.Ф. Уголовное право Украины. Особенная часть: новое законодательство в вопросах и ответах. Конспект лекций. — Харьков: Скорпион, 2001. — 272 с.
89. Хрестоматія з правознавства: Зб. нормат. документів / Укладачі: І.П.Козінцев, Л.М.Козаченко. — 2-ге вид., доп. — К.: Юрінком Інтер, 1998. — 697с.
90. Цивільне право України: У 2 кн. — Кн.1: Підручник / Д.В.Боброва, О.В.Дзера, А.С.Довгерт та ін.; За ред. О.В. Дзери, Н.С.Кузнецової; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К.: Юрінком Інтер, 2000. — 861с.
91. Цивільне право України: У 2 кн. — Кн.2: Підручник / Д.В.Боброва, О.В.Дзера, А.С.Довгерт та ін.; За ред. О.В. Дзери, Н.С.Кузнецової; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К.: Юрінком Інтер, 2000. — 780с.
92. Цивільне право України: У 2 кн. Кн.1: Підручник / Д.В.Боброва, О.В.Дзера, А.С.Довгерт та ін.; За ред. О.В.Дзери, Н.С.Кузнецової; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К.: Юрінком Інтер, 2000. — 861 с.
93. Цивільне право України: У 2 кн. Кн.2: Підручник / Д.В.Боброва, О.В.Дзера, А.С.Довгерт та ін.; За ред. О.В.Дзери, Н.С.Кузнецової; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К.: Юрінком Інтер, 2000. — 780 с.
94. Цивільне право України / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. — К.: Юрінком Інтер, 1999. — Т. 1. — 529с.
95. Цивільне право України : Навчальний посібник / За заг. ред. Л.А. Біркжова, Ю.О. Заїки. — К.: Істина, 2004. - 216 с..
96. Цивільне право України : Підручник / Є. О. Харитонов, Н. О. Саніахметова. — К.: Істина, 2003. — 761 с..
97. Цивільне право України. Частина перша; За ред. проф. Ч. Н. Азімова, доцентів С. Н. Приступи, В. М. Ігнатенка. — Харків: Право, 2000. — 353 с..
98. Цивільне право України: Академічний курс: Підруч.: У двох томах / За заг. ред. Я. М. Шевченко. - Т. 1. Загальна частина. - К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре». 2003. - 505 с.
99. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / Д.В. Боброва, О.В. Дзера, А.С. Довгерт; За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. — К.: Юрінком Інтер, 2000. - 293 с..
100. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / О.В. Дзера (кер. авт. кол.), Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. — 2-е вид., допов. і перероб. — К.: Юрінком Інтер, 2004. — Кн. 1. — 722 с..
101. Цивільне право: навч. посібник для студентів юрид. вузів та факультетів. — К.: Вентурі, 1995. — 400 с..

102. Цивільне право: підручник для студентів юрид. вузів та факультетів. — К.: Вентурі., 1997. — 443 с..
103. Цивільне право: підручник для студентів юрид. вузів та факультетів. — К.: Вентурі., 1997. — 443 с..
104. Цивільне та сімейне право України у запитаннях та відповідях. Харитонов Є.О., Калітенко О.М., Зубар В.М. — Х.: ТОВ «Одіссей», 2002. — 630 с..
105. Цивільне та сімейне право України у запитаннях та відповідях. Харитонов Є.О., Калітенко О.М., Зубар В.М. — Х.: ТОВ «Одіссей», 2002. — 630 с..
106. Цивільний Кодекс України, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2003, NN 40-44, ст.356
107. Цивільний кодекс України. — К.: Парламентське вид-во, 2004. — 352 с.
108. Черкес М.Ю. Міжнародне право: Підручник. — К.: Товариство “Знання”, КОО, 2000. — 284с.
109. Юридичний словник довідник. — К., 1996.

УІ. ГЛОСАРІЙ

Адміністративне право – це система адміністративно-правових норм, які закріплюють, регулюють і охороняють суспільні відносини у сфері державного управління, тобто підзаконної виконавчої і розпорядчої діяльності органів держави, що спрямована на практичне виконання законів у процесі повсякденного й безпосереднього керівництва господарським, соціально-культурним та адміністративно-політичним будівництвом.

Адміністративна відповідальність – це застосування до осіб, які вчинили адміністративні проступки, адміністративних стягнень, що тягнуть для цих осіб обтяжливі наслідки майнового, морального, особистісного чи іншого характеру і накладаються уповноваженими на те органами чи посадовими особами на підставах і у порядку, встановлених нормами адміністративного права.

Адміністративна правоздатність – це передбачена адміністративно-правовими нормами здатність (можливість) мати суб'єктивні права і виконувати суб'єктивні обов'язки в сфері реалізації виконавчої влади.

Адміністративне стягнення є мірою відповідальності, правовим наслідком адміністративного правопорушення. Воно застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами.

Адміністративна дієздатність суб'єктів адміністративного права означає визнану адміністративно-правовими нормами здатність суб'єкта самостійно, своїми усвідомленими діями здійснювати (використовувати і виконувати) суб'єктивні права і обов'язки та нести відповідальність в сфері реалізації виконавчої влади.

Адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.

Адміністративний арешт – найсуворіше адміністративне стягнення, яке виражається в короткостроковому (до 15 діб) позбавленні порушника волі і призначається тільки судом (суддею). Адміністративний арешт не може застосовуватися до вагітних жінок, жінок, що мають дітей віком до 12 років, до неповнолітніх, інвалідів I і II груп.

Адміністративний примус – це застосування уповноваженими суб'єктами до осіб, які не перебувають в їх підпорядкуванні, незалежно від волі і бажання останніх заходів впливу морального, майнового, особистісного та іншого характеру, передбачених адміністративно-правовими нормами, з метою охорони суспільних відносин шляхом попередження і припинення правопорушень, покарання винних у їх вчиненні.

Адміністративні правовідносини – це суспільні відносини, в яких сторони здійснюють права і обов'язки, врегульовані нормами адміністративного права.

Арешт виражається в триманні засудженого в умовах ізоляції і встановлюється на строк від одного до шести місяців. Військовослужбовці відбувають це покарання на гауптвахті.

Відпустка — це час відпочинку, що обчислюється в календарних днях і надається працівникам зі збереженням місця роботи і заробітної плати.

Господарська діяльність - найважливіший вид суспільних відносин, що має принципове значення для держави (суттєво впливає на стан економіки), об'єднань людей (юридичних осіб), конкретних осіб (приватних підприємців, споживачів).

Дієздатність — це здатність своїми діями набувати для себе цивільні права і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та відповідати у разі їх невиконання.

Деліктоздатність — це здатність нести самостійну юридичну відповідальність за наслідки своїх дій.

Державна служба в Україні – це професійна діяльність осіб, які займають посади в державних органах та їх апараті щодо практичного виконання завдань і функцій держави та одержують заробітну плату за рахунок державних коштів.

Екологічне право - це система правових норм, які регулюють суспільні відносини між людьми у сфері використання та охорони навколишнього природного середовища.

Екологічне правопорушення це винне протиправне діяння, що порушує природоохоронне законодавство і що заподіює шкоду навколишньому природному середовищу і здоров'ю людини.

Житлове право в Україні регулює специфічний вид суспільних відносин, які виникають у сфері задоволення людиною та громадянином природної потреби в житлі.

Закони – це нормативно-правові акти, що видаються законодавчими органами, мають вищу юридичну силу і регулюють найважливіші суспільні відносини в країні. Крім конституції країни є ще такі види законів: конституційні, органічні, звичайні.

Звичаї чи традиції - це правила поведінки, що історично склались і увійшли (перетворились) у звичку людей.

Земельне право – це система правових норм, які регулюють правовідносини у сфері володіння, розпорядження й користування землею, визначають землі сільськогосподарського призначення, населених пунктів, промисловості, транспорту, зв'язку, оборони, землі природооздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення, лісового й водного фондів, землі запасу.

Злочин це суспільне небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину

Зняття судимості це припинення судимості рішенням суду.

Індивідуальні трудові спори — це непорозуміння між працівником і власником (уповноваженим ним органом), що виникли в трудових правовідносинах.

Інкорпорація - це вид систематизації нормативних актів, який полягає у зведенні їх у збірниках у певному порядку без зміни змісту.

Кодекс - це такий кодифікаційний акт, який забезпечує детальне правове регулювання певної сфери суспільних відносин і має структурний розподіл на частини, розділи, підрозділи, статті, що певною мірою відображають зміст тієї чи тієї галузі законодавства

Кондомініум – це юридична особа, створена власниками для сприяння використанню їхнього власного майна та управління, утримання і використання неподільного та загального майна.

Контракт — це особливий вид строкового трудового договору, що укладається в письмовій формі. Контракт є підставою для видання наказу або розпорядження про зарахування на роботу; інших документів, наприклад заяви, не потрібно.

Конфіскація майна полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є особистою власністю засудженого.

Корпоративні норми - це правила поведінки, що встановлюються й забезпечуються політичними партіями, громадськими організаціями та іншими об'єднаннями людей.

Крайня необхідність заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності.

Кримінальне право – це система кримінальних норм, установлених законодавчим органом, що визначають основи та принципи кримінальної відповідальності, встановлюють, які суспільно небезпечні діяння є злочинами, які вид і міра покарання можуть застосовуватися до особи, котра скоїла злочин.

Кримінальна відповідальність - це вимушене зазнавання особою, яка вчинила злочин, державного осуду, а також передбачених КК обмежень особистого, майнового або іншого характеру, що визначаються обвинувальним вироком суду і покладаються на винного спеціальними органами держави.

Міжнародна правотворчість – це активно творча діяльність суб'єктів міжнародного права щодо формування правової норми через узгодження державних інтересів, волі (позицій). Звідси випливає висновок, що головним суб'єктом правотворчого процесу є держава.

Міжнародне право – це система юридичних норм, що регулюють міжнародні відносини з метою забезпечення миру, прав людини і співробітництва, це рішення і правові засоби їх застосування, прийняті повноважними суб'єктами для реалізації спільних інтересів.

Міжнародний правопорядок – це система міжнародно-правових відносин, покликана додати співтовариству держав структурну стійкість на основі цілей і принципів міжнародного права.

Моральні норми – це правила поведінки, що базуються на моральних поглядах суспільства на добро і зло, справедливе й несправедливе, гуманне й негуманне, а забезпечуються, насамперед, внутрішньою переконаністю та силою громадської думки.

Норма робочого часу — це встановлена законом, колективним або трудовим договором для даного працівника тривалість його робочого часу за визначений календарний період — день, тиждень, місяць.

Надурочні роботи це роботи понад встановлену тривалість робочого дня.

Необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони.

Норма міжнародного права – це створене угодою суб'єктів формально визначене правило, що встановлює для них права, обов'язки і забезпечується юридичним механізмом.

Нормативно-правовий акт - це рішення компетентних суб'єктів, що виноситься в установленому законом порядку, має загальний характер, зовнішній вигляд офіційного документа в письмовій формі, забезпечується державою та породжує юридичні наслідки.

Нормативний договір - це об'єктивно формально обов'язкові правила поведінки загального характеру, що встановлені за домовленістю і згодою двох чи більше суб'єктів і забезпечуються державою (наприклад, договір про утворення федерації, колективний договір).

Об'єкт злочину - це те, на що завжди посягає злочин і чому він завжди заподіює певної шкоди. Це ті суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом.

Об'єктивна сторона - зовнішня сторона діяння, яка виражається у вчиненні передбаченого законом діяння (дії чи бездіяльності), що заподіює чи створює загрозу заподіяння шкоди об'єкту злочину.

Ордер – це письмове розпорядження, видане виконавчим органом місцевої ради про вселення громадянина у житлове приміщення.

Підприємницьке право - це система правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері підприємництва, тобто самостійної, ініціативної, систематичної на власний ризик діяльності з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг і торгівлі з метою одержання прибутку.

Підзаконні нормативно-правові акти - це результат нормотворчої діяльності компетентних органів держави (їх посадових осіб), уповноважених на те державою громадських об'єднань з установа, впровадження в дію, зміни і скасування нормативних письмових документів, що розвивають чи деталізують окремі положення законів.

Погашення судимості - це автоматичне її припинення при встановленні передбачених законом умов. Головним з них є невчинення особою протягом строку судимості нового злочину.

Покарання є необхідним засобом охорони суспільства від злочинних посягань.

Право як волевиявлення держави - це система загальнообов'язкових, формально визначених, установлених або санкціонованих державою, гарантованих і забезпечених нею правил поведінки, що тісно між собою зв'язані та регулюють суспільні відносини між людьми в інтересах певної частини (більшої чи меншої) населення в соціально неоднорідному суспільстві.

Право спільної сумісної власності подружжя означає, що обидва з подружжя є співвласниками певного майна, яке є для них спільним.

Правовий звичай – це санкціоноване державою звичаєве правило поведінки загального характеру.

Правовий (судовий чи адміністративний) прецедент - це рішення компетентного органу держави, якому надається формальна обов'язковість під час вирішення всіх наступних аналогічних судових чи адміністративних справ.

Правонаступництво – це перехід прав і обов'язків у результаті зміни однієї держави іншою в несенні відповідальності за міжнародні відносини будь-якої території.

Приватизація – це відчуження (безоплатна передача чи продаж) з державного житлового фонду у власність громадянам України квартир чи будинків та належних до них господарських споруд.

Репресалії – однобічні примусові заходи, що допускаються міжнародним правом як контрзаходи у випадку правопорушення.

Робочий час — це встановлений законодавством відрізок календарного часу, протягом якого працівник відповідно до правил внутрішнього трудового розпорядку, графіку роботи або умов трудового договору повинен виконувати свої трудові обов'язки.

Систематизація нормативних актів – це діяльність з впорядкування та вдосконалення нормативних актів, приведення їх до певної внутрішньої узгодженості через створення нових нормативних актів чи збірників.

Сімейне право – це сукупність правових норм, що регулюють сімейні та похідні від них майнові відносини. які виникають між людьми зі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення (удочеріння), опіки та піклування.

Склад злочину - це сукупність встановлених у кримінальному законі юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як злочинне.

Солідарна відповідальність дозволяє кредитору притягнути до відповідальності будь-кого з боржників у повному обсязі або частково, дає можливість звернутися з вимогою про стягнення до будь-кого з боржників, у кого є достатньо майна для задоволення вимог.

Субсидіарна відповідальність настає тоді, коли в зобов'язанні беруть участь два боржники, один з яких основний, інший — додатковий (субсидіарний). Субсидіарна відповідальність може впливати із закону, інших правових актів, умов договору.

Соціальні норми - це загальні правила поведінки людей у суспільстві, що зумовлені об'єктивними закономірностями, є результатом свідомої вольової діяльності певної частини чи всього суспільства і забезпечуються різноманітними засобами соціального впливу.

Соціального забезпечення – це система правових норм, які регулюють суспільні відносини з матеріального забезпечення, надання соціальних послуг за рахунок спеціально створених фінансових джерел особам, які зазнали соціального ризику.

Соціальний захист розглядається як сукупність економічних і правових гарантій, котрі забезпечують додержання найважливіших соціальних прав громадян.

Статути, положення - це кодифікаційні акти, в яких визначається статус певного виду державних організацій і органів. До таких не належать положення про індивідуально визначені органи, що не мають загального характеру.

Страйк проявляється в тимчасовому колективному добровільному припиненні роботи працівниками (наприклад, невихід на роботу, невиконання своїх трудових обов'язків) з метою вирішення колективного трудового спору.

Суб'єкт злочину - це особа, яка вчиняє злочин. Відповідно до ст. 18 "суб'єктом злочину є фізично осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність".

Суб'єктивна сторона - це внутрішня сторона злочину, бо вона включає ті психічні процеси, що характеризують свідомість і волю особи в момент вчинення злочину.

Субсидіарна відповідальність настає тоді, коли в зобов'язанні беруть участь два боржники, один з яких основний, інший — додатковий (субсидіарний).

Судимість є правовим наслідком засудження особи вироком суду до кримінального покарання. Вона виражається в такому стані особи, який пов'язаний з певними цивільно-правовими і кримінально-правовими обмеженнями.

Трудове право – це система правових норм, які регулюють трудові відносини, що виникають у процесі праці, без якої не може існувати жодне суспільство.

Фінансове право – це система правових норм, які регулюють і охороняють суспільні відносини у сфері збирання та використання державних коштів і коштів місцевого самоврядування.

Функції права – це основні напрямки його впливу на суспільні відносини.

Функція права (регулятивна) спрямована на врегулювання суспільних відносин способом закріплення бажаної поведінки в тих або тих галузях чи інститутах права.

Функція права (охоронна) спрямована на охорону відповідної системи суспільних відносин, на забезпечення їхньої недоторканості з боку правопорушників, на недопущення правопорушень, зменшення або усунення їх із повсякденного життя.

Цивільне право – це сукупність правових норм, які регулюють майнові, товарно-грошові та деякі інші відносини, пов'язані чи не пов'язані з майновими, а також особисті немайнові відносини, засновані на рівності учасників цих відносин.

Цивільна правоздатність – це здатність мати цивільні права та обов'язки. Вона виникає у момент народження та припиняється у момент смерті громадянина. Обсяг цивільної правоздатності є однаковим для всіх фізичних осіб.

Час відпочинку – це частина календарного періоду, протягом якого працівник відповідно до закону повинний бути звільнений від виконання трудових обов'язків і який він може використовувати на власний розсуд для задоволення своїх інтересів і відновлення працездатності.

Шлюбом визнається сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану.

Шлюбно-сімейне право - це система правових норм, які регулюють правовідносини шлюбу, сім'ї, усиновлення, опіки і піклування та реєстрації актів громадянського стану.

Штраф відповідно до закону є грошовим стягненням, що накладається судом у випадках і межах, встановлених в Особливій частині КК.

Юридичні (правові) норми – це загальнообов'язкові, формально визначені правила поведінки, встановлені (санкціоновані) державою, охороняються, захищаються і гарантуються нею та містяться в нормативно-правових актах.